

Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu

TÜRK MİLLÎ
KÜLTÜRÜ

YAYIN NU: 376
KÜLTÜR SERİSİ: 128

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-975-437-236-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Birinci Basım: 1977, T.K.A.E.
İkinci Basım: 1982
Düzeltilmiş ve Genişletilmiş Üçüncü Basım: 1984
.....
Onbeşinci Basım: 1997, Ötüken
46. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I

GİRİŞ KÜLTÜR VE MEDENİYET

Önsöz	9
Kısaltmalar	11
A- Kültür ve Medeniyet Farkı	15
B. Medeniyetlerin Menşei Hakkında Nazariyeler	18
a. <i>Evolution (gelişme, tekâmül) nazariyesi</i>	18
b. <i>Diffusion (yayılma, intişar) nazariyesi</i>	19
c. "Yüksek kültür" nazariyesi	21
ç. "Ana kültür kalıbı" nazariyesi	23
C. Medeniyetin Doğuş Sebepleri	25
a. <i>Coğrafi çevre</i>	27
b. <i>İnsan unsuru</i>	27
c. <i>Motivation nazariyesi</i>	28
ç. <i>Cemiyet</i>	30
Ç- Göçebelik Meselesi	32
D- Viyana Diffusioncuları ("Kültür Çevreleri" Teorisi)	36

BÖLÜM II

TARİH

1- "Türk " Adı	43
2- Türk Soyu	46
3- Türklerin Anayurdu	48
4- Türklerin Yayılmaları	50

TÜRK DEVLETLERİ

1- Hun İmparatorlukları	57
A. <i>Asya Hunları</i>	57
B. <i>Batı (Avrupa) Hunları</i>	69
C. <i>Orta - Doğu Hunları</i>	83
2- Tabgaç Devleti	88
3- Gök-Türkler	92

a- I. Gök-Türk Hâkanlığı.....	96
b- Doğu Gök-Türk Hâkanlığı.....	102
c-Batı Gök-Türk Hâkanlığı.....	106
ç- II. Gök-Türk Hâkanlığı.....	108
4- Uygur'lar.....	125
a- Uygur Hâkanlığı.....	126
b- Kan-çou Uygur Devleti.....	130
c- Doğu Türkistan (Turfan) Uygur Devleti.....	131
5- Kırgız'lar.....	133
6- Türkiş'ler.....	135
7- Karluk'lar.....	140
8- Oğuz'lar.....	144
9- Sabar Devleti.....	151
10- Avar Hâkanlığı.....	154
11- Hazar Hâkanlığı.....	161
12- Peçenek'ler, Uz'lar ve Kuman(Kıpçak)'lar.....	173
13- Ogur'lar (Bulgar'lar).....	190
14- Bulgar Devletleri.....	195
a- Büyük Bulgarya.....	195
b- Tuna Bulgar Devleti.....	196
c- İtil (Volga) Bulgar Devleti.....	200

BÖLÜM III KÜLTÜR

BOZKIR KÜLTÜRÜ

A- Esasları.....	205
B- Bozkır Kültürünün Menşei Meselesi.....	208
a- İskit Nazariyesi.....	208
b- İndo-Germen Nazariyesi.....	209
c- "Altaylı" Nazariyesi.....	211
ç- Bozkır Kültürünün Teşekkül Çağı.....	217
C- Sosyal Yapı.....	219
a- Âile (Oğuş).....	219
b- Urug.....	221
c- Boy (Bod), Ok.....	221
ç- Bodun.....	223
d- Devlet (İl, él).....	224
1- İstiklâl (Oksızlık).....	225
2- Ülke (Uluş).....	227
3- Halk (Kün).....	228
4- Kanun (Töre).....	237
Ç- Hükümranlık (Erklik), "Kut" ve Cihan Hâkimiyeti Ülküsü.....	239
D- Türk İl'inde Teşkilat.....	249
a) 1- Devlet Meclisi (Toy).....	249
2- Hükûmet (Ayukı?).....	253
b) 1- Hükümdar (İlig).....	257
2- Hâturn.....	259
3- Velâahd (Elig-Beğ).....	260
4- İkili Teşkilât.....	261

5- "Çifte Krallık" Meselesi	263
6- Diplomasi (Elçi-Bilgelik)	267
7- Ordu (Sü)	270
8. Adliye (Könilik).....	280
9- Bozkır Türk Devletinin Kuruluş Özelliği	281
E- Din.....	285
1- Totemicilik Meselesi	285
2- Şamanlık Meselesi	288
3- Eski Türk İnancı	290
a- Tabiat kuvvetlerine inanma	290
b- Atalar kültü	292
c- Gök-Tanrı dini.....	295
4- Diğer Dinler	301
F- İktisadî Hayat.....	304
a- At ve Koyun	304
b- Beslenme	305
c- Giyim	306
ç- Endüstri ve El san'atları.....	307
d-Şehir	308
e- Ticaret	312
f- Tarm, Mâliye	313
G- Edebî Kültür ve San'at.....	316
a- Destanlar ve efsâneler	316
b- Yazı	321
c- Eğitim	325
ç- San'at, Müzik	326
d- Zaman Hesabı (Takvim).....	328
H- Düşünce ve Ahlâk	331

BÖLÜM IV
İSLÂM-TÜRK DEVRESİNDE
TÜRK KÜLTÜRÜ

İslâm-Türk Devresinde Türk Kültürü	339
1- Hükümrânlık.....	341
a- Umumî Durum	341
b- İslâm âmme (kamu) hukukunda değişiklik	344
c- Cihan hâkimiyeti	347
ç- Ülkenin "taksimi" meselesi	349
2- Teşkilât	351
a- Hükümdar ve Saray	351
b- Hükümet	352
c- Adliye	353
ç- Ordu	354
3- Halk ve Toprak.....	357
4- Dinî Hayat.....	360
a- Din Siyâseti.....	360
b- Sünnîlik-Şîlik	361
c- Dinî Bilgiler.....	363
ç- Sûfîlik	365

5- Felsefe ve İlim	368
6- Edebiyat	377
7- Güzel San'atlar ve İmar Faaliyetleri	379
Bibliyografya.....	385
İNDEKS.....	407

BÖLÜM I
GİRİŞ
Kültür ve Medeniyet

A- Kültür ve Medeniyet Farkı

Kültür kelimesinin çeşitli mânaları vardır. Aslında Lâtince'de "*toprağı işleme*" demek olan bu tâbir, sonraları Batı Avrupa dillerinde kazandığı "*yüksek umûmî bilgi*" mânası ile Türkçe'ye de girmiştir. Kültür sözü biraz daha hususîleştirilerek şu tâbirlerde de kullanılmaktadır: *İbtidâî kültür, ileri kültür, beşerî kültür, teknik kültür, yerleşik kültür, aşîret kültürü, kültür kavimleri-tabiat kavimleri* vb... Fakat bu deyimlerde de "kültür"ün mânası, gereği kadar açık değildir. Başta sosyologlar ve sosyal psikologlar olmak üzere, umûmîyetle kültür tarihçilerince "kültür" kelimesinin ilmî yönden ifade ettiği kavram aşağıdaki şekillerde belirlenmeğe çalışılmıştır:

"Bilgiyi, îmanı, san'atı, ahlâkı, hukuku, örf-âdeti ve insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve itiyatları ihtiva eden mürekkep bir bütün." (E. B. Taylor)

"Bir topluluğun yaşama tarzı." (C. Wiesler)

"Atalardan gelen maddî-manevî değerler yekûnu." (E. Sapir)

"İnsanın tabiatı ve kendini idare etme yolu ile bizzat meydana getirdiği eser." (A. Young)

"Bir toplulukta örf ve âdetlerden, davranış tarzlarından, teşkilât ve tesislerden kurulu âhenkli bütün." (R. Thurnwald)¹.

"Umûmî olarak inançlar, değer hükümleri, örf ve âdetler, zevkler, kısaca insan tarafından yapılmış ve yaratılmış herşey." (A. K. Kohen)

"Bir millet fertlerinin iştirak hâlinde bulunduğu mânevî hayat." (F. A. Wolf)².

A. Vierkand şöyle der: "Bir yabancı, bir kabilenin hudutlarını âdet ve yaşayış şekillerinin değişmesi ile kavrar; giyinmenin ve süslenmenin başka bir

¹ Tafsilât için bk. M. Turhan, *Kültür Değişmeleri*, s. 27-36; M. Eröz, *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, s. 83 vd.

² M. İzzet, *Milliyetçilik Nazariyeleri*, s. 144.

tarzı, ev eşyalarının ayrılıkları, başka silâhlar, yeni şarkılar, danslar vb... Diğer taraftan bütün bunlar aynı kabilenin kültüründe değişmez"³.

Görüldüğü üzere, bu tariflerde dikkati çeken ortak noktalardan biri "kültür"ün daha ziyâde her topluluğun kendine mahsus yaşayış ve davranış tarzı olmasıdır. Kültürün bu mânası Z. Gökalp tarafından yapılan târifte daha da açık olarak belirmektedir: "*Kültür (hars), bir milletin dinî, ahlâkî, hûkukî, muakalevî (intellectuel), bedî (estetique), lisanî, iktisadî, fennî (thechnique) hayatlarının âhenkli mecmuasıdır*"⁴.

Demek ki, belirli bir topluluğa âit sosyal davranış ve teknik kuruluşlar "kültür"ü meydana getirmektedir.

Medeniyet ise başka bir mâna taşır. *Medeniyet milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtaları bütünüdür*⁵. Bu ortak değerlerin kaynağı kültürlerdir. Meselâ "Batı medeniyeti" denildiği zaman, din bakımından Hıristiyan toplulukların manevî-sosyal değerleri ile, müsbet ilme dayalı teknik anlaşılır. Halbuki Batı medeniyetine bağlı milletlerden herbiri ayrı bir kültür topluluğudur: Müsbet ilim sahasında benzer anlayış içinde olmalarına, "teknik"i ortaya koyma ve kullanmada birbirlerine yakın yollar tâkip etmelerine rağmen, bu milletler başka başka diller konuşurlar; âdetleri, gelenekleri, ahlâk telâkkileri, edebiyatı (şiiri, mecazı, hattâ lâtife-leri), masalları, destanları, güzel san'atları, folkloru ve hattâ giyinişleri bir değildir. Hattâ, hepsi de Hıristiyan inancı içinde bulunmakla beraber din karşısındaki tutumları da farklıdır. İşte bu ayrı ayrı inanış, eğilim, düşünce, kullanım ve davranış tarzları her milletin kültür unsurlarını teşkil eder. O hâlde her topluluk bir kültür sahibidir; diğer bir deyişle, her kültür ayrı bir topluluğu temsil etmektedir. Türk milleti de dili, töresi, dini, hukuku, düşüncesi ve hâdiseler karşısındaki husûsî davranışları ile asırlardan beri yaşamakta olduğuna göre bir millî Türk kültürü mevcut demektir.

Buraya kadar yazdıklarımızdan şu neticeleri çıkarmak mümkündür:

1. Kültür, karakter bakımından "husûsî", medeniyet "umûmî"dir.
2. Medeniyet, "kültür"lerden doğar.
3. Bir kültürün varlığı bir milletin mevcudiyetini veya bir topluluğun varlığı bir kültürün mevcudiyetini gösterir. Kültürün doğuşunda, aşağıda görüleceği gibi coğrafi durum ve insan unsuru başlıca rol oynadığından ve topluluklar ancak yaşadıkları bölge şartlarının etkisi altında kendi kültürlerini

³ Bk. *Sosyoloji Dergisi*, III, s. 174.

⁴ Z. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 30; aynı görüşü paylaşan B. Malinowski, vb...'nin düşüncesi için bk. M. Eröz, *ayn. esr.*, s. 86-90.

⁵ Arapça'da aslen şehir mânasındaki "medine" sözünden üretilmiş olan "medeniyet" tâbiri, lûgat mânasıyla "şehirlilik" demektir ve "bedevî" (çöl halkı, göçebe)'nin zıddı olarak kullanılmıştır. Böylece de, -herbiri kendi kabile hayatını sürdüren çöl halkına karşılık-, çeşitli soy, dil, din ve geleneklere sahip kütelerin doldurduğu şehirde gelişen yaşayış birliğini ifade etmiştir. Dolayısıyla sosyal gerçeğe uygun bir deyimdir.

kurabileceklerinden, çeşitli kültürler arasında *ilerilik*, *yükseklik* vb. gibi, ayrımlar yapmak, bazılarını *üstün*, bazılarını *ibtidaî* saymak ilmî anlayışa uygun düşmez. Bu gibi hükümlere, ancak, tek bir kültürün tarih içinde seyrinde müşahede edilen gelişmeler açısından, yâni aynı kültürün çeşitli devreleri birbiri ile karşılaştırılırken gidilebilir. Zira kültürler de, temsil ettikleri cemiyetle birlikte, zaman ve çevre icaplarına uyarak, bizzat sosyal değerler ortaya koyma veya dış tesir yolu ile gelişirler. Şu şartla ki, her kültür öz vasfını kaybetmez. "Ana-kültür kalıbı" belirli bir karakter hâlinde devam edip gider.

Bu tarihî-sosyal gelişmeyi gözden kaçırarak bir kısım Avrupa fikir adamı ve bilgini bazı yanlış "sınıflandırma"lar yapmışlar, kendi kültürlerini yüksek ve üstün, diğerlerini geri ve ilkel sayarak; işi, kültür ile medeniyeti aynı şey kabul edecek kadar ileri götürmüşlerdir. Onlara göre, gerçek kültür Batı medeniyetinden ibarettir ki, bunun da esası "köylü kültürü", yâni tarıma dayalı "yerleşik" hayattır. Nitekim aşağıdaki teoriler bu temele oturtulmuştur.

B. Medeniyetlerin Menşei Hakkında Nazariyeler

A. EVOLUTION (GELİŞME, TEKÂMÜL) NAZARİYESİ

Bu teoride medeniyetin, vahşet devirlerinden zamanımıza kadar devamlı ilerleme kaydeden insan kültürünün mahsûlü olduğu, ilerlemenin de basitten karmaşığa doğru düz bir çizgi hâlinde, birbiri ile tutarlı merhaleler aşılma suretiyle vukûa geldiği iddia edilmiştir. Buna göre, gelişmeye ayak uyduramadıkları için iki bin yıl öncesi seviyede kalan günümüzdeki ibtidâî kavimlerin kültüründe, ilk merhalelerin canlı izlerini görmek mümkündür. Yâni bunların teşkilâtında, örf-âdetlerinde, inanç ve san'atlarında kadîm medeniyetin ön hatıraları hâlâ mevcut bulunmaktadır¹. Evolution teorisi, insan ruhunun her yerde bir ve aynı olduğu düşüncesine dayanmaktadır, dolayısıyla çeşitli topluluklar eşit şartlar altında aynı şeyleri vücuda getirmeğe, birbirine paralel şekilde düşünmeğe ve aynı mahiyette keşifler ve icatlar yapmağa muktedirler. Bu sebeple "paralelci"ler de denilen evolution nazariyesi taraftarlarınca her kavimde ayrı ayrı meydana çıkan medeniyetler, paralel şekilde, kendiliklerinden gelişip giderler.

Fakat bu görüş tenkitlere uğramıştır: Birçok sahalarda kültürel ve sosyal ilerleme bir çizgi hâlinde ve aynı yönde gelişme göstermemektedir; zaman zaman değişmeler, duraklamalar dikkati çekecek kadar açıktır. Nazariyenin en zayıf tarafı, insanlık tarihinde tek bir kültür türünün kabul edilmesidir. Halbuki aynı kültür dünyanın her yerinde mevcut değildir; birçok kültürler vardır. Aralarındaki farklar bilhassa teknik âletlerde, din, san'at, sosyal dayanışma gibi mânevî alanlarda görünür. Bu itibarla "evolution"cuların karmaşık kültür olgularını basitleştirmeleri doğru bulunmamıştır².

¹ Bk. Bu nazariyenin başlıca temsilcisi: A. L. F. Pitt-Rivers, *The Evolution of Culture*, Oxford 1916

² Tafsilen bk. M. Turhan, *ayn.esr.*, s. 4 vd.

B. DİFFUSION (YAYILMA, İNTİŞAR) NAZARİYESİ

Bu teori insanlar arasındaki sosyal münasebet temeline dayanır. Gerçekten en ibtidaî kavimlerin bile birbirleri ile daima temas hâlinde olduklarına şüphe yoktur. Böylece medeniyet "yayılma" imkânına kavuşmuştur. "Diffusion"cular da, esasta kültürde "gelişme"yi kabul etmektedir, fakat bu "gelişme" sebebini, toplulukların karşılıklı tesirlerine bağlamaktadırlar. Böylece bir kültürden ötekine sirayet eden kültür unsurlarının kaynaklarını tâyin etmek üzere tarihe başvurulduğu için bu nazariyeye "*tarihçi ekol*" adı da verilir. Alman bilgini A. Bastian ile başlayıp (1881), tanınmış etnolog, coğrafyacı ve jeopolitikçi F. Ratzel'in "*Völkerkunde*" (I-III, 1885-1888) adlı eseri ile temeli atılan bu teorinin hareket noktası da insanların taklit eğilimleridir. "Diffusion" culara göre, insan her yerde başkalarında gördüğünü kolayca alabilmekte, keşif ve icat gayretleri ikinci plânda gelmektedir.

"Tarihçi ekol" mensupları iki gruba ayrılmışlardır: *İngiliz Diffusioncuları* ve *Viyana Diffusioncuları*.

1. İngiliz Diffusioncuları

İngiliz grubunun başında yer alan G. Elliot Smith (ölm. 1937)'e göre, dünya medeniyetinin beşiği Mısır kıt'asıdır. Medeniyet yeryüzüne oradan yayılmıştır. İddiaya göre, yüksek bir kültürün meydana gelmesi için, buna elverişli bir çevreye ihtiyaç vardır; her yerde "elverişli çevre" mevcut olmadığı için de "paralel" kültürler ortaya koymak mümkün değildir; halbuki Mısır, medeniyetin yaratılmasına en uygun imkânlarla sahip bulunuyordu; nitekim medeniyet, bu kıt'aya uzaklıklarına göre çeşitli bölgelerde gittikçe zayıflamaktadır vb...

İlk devirlerde insanların kültür adına ne varsa hepsinden mahrum bir hâlde, âdeta maymundan farksız bir hayat sürdürdüğü düşüncesinden hareket eden G. E. Smith, medeniyetin ilk ışığını Nil nehrinde tesbit ettiği kanaatinde: Bu nehir yılın belirli mevsiminde muntazaman taşar ve mecraına çekilirken verimli kil tabakası bırakır. Burada kendiliğinden yabanî arpa yetişir. Nehrin taşması eski Mısırlı'ya sulama tertibatının kurulması lüzumunu duyurmuş, arpanın zuhûru da ziraat yapma fikrini vermiştir. Diğer taraftan, taşan nehir sularının kurak günler için muhafazası, çanak, çömlek yapımını ve depolar inşâını hatıra getirmiş, bu da bina ihtiyacını ortaya koymuştur. Dolayısıyla ilk defa Mısır'da sabit meskenlerde oturan çiftçi bir halk kütlesi görünmüştür. Ayrıca, Nil'in hep aynı mevsimde taşması da Mısırlıda zaman

ve takvim fikrini uyandırmış, antropoloji ve astronomi bu yolla ilerlemiş, bundan da, inanç sistemi olarak Güneş kültü teşekkül etmiştir. Nil'in taşma zamanının yaklaştığını ilân ederek halkı uyaran Firavun, halkın gözünde ölmezliğe yükselmiş, hâkimiyet telâkkisi böylece belirmiş ve hükümdarın ebedîliği düşüncesi mumyaların, tapınak inşâının, ölü gömme törenlerinin ve bununla ilgili olarak musikinın meydana gelmesine yol açmıştır³.

G. E. Smith'den başka, W. J. Perry ve W. H. R. Rivers vb. gibi taraftarlar⁴ ve diğer kültür tarihçerince medeniyeti "Mısırlılaştırma" ("Egyptionisante") veya "Pan-Egyptologiste" teorisi diye ad takılan bu nazariyenin elbette birçok eksik ve yanlış tarafları vardır. Önce, zikredilen medeniyet belirtilerinin Mısır'da ne zaman ortaya çıktığı ve hangi tarihlerde, nerelere kadar yayıldığı tesbit edilememiştir. İkincisi, aslında megalitik (büyük taş) eserler inşâ üzerine kurulu ve Güneş kültürüne dayalı bu "hânedan medeniyeti"nin bütün Ön-Asya'yı, İndonezya adalarını ve Okyanus'u aşıp Amerika'ya kadar uzandığı ve oradaki Mexico-Andien medeniyetine temel olduğu iddiaları teori üzerinde şüpheler uyandırmıştır. Üstelik arkeolojik keşiflerle de hayli yıpranan bu teori Mısır'da benzeri bulunmayan Sümer çivi yazısı ile Fenike yazısını izah edememektedir⁵. Nihayet Mısır medeniyetinin oldukça geç bir devre âit olduğu, yâni yeryüzünde ondan da eski "kültür çevreleri"nin bulunduğu beyan edilmiştir⁶.

³ Tafsilen bk. G.E. Smith, *In the Beginning, The Origin of Civilisation*; ayn. müell., *Human History*, s. 181, 267-297; M. Turhan, *ayn. esr.*, s. 7 vd.

⁴ İngiliz Diffusioncuları için bk. R. H. Lowie, *The History of Ethnological Theory*, s. 156-176.

⁵ Buna başta "run" tipi yazı olmak üzere diğerleri de ilâve edilebilir.

⁶ Bk. aş. "Viyana ekolü". Bununla beraber, medeniyetin tek bir bölgeden cihana yayıldığı tarzındaki Diffusioncu görüşün müdafaacıları henüz vardır. Ancak medeniyetin çıkış noktası değiştirilmiş, Mısır yerine Mezopotamya konulmuştur. Buna göre, ilk tarıma geçen topluluk Sümerlerdir ki, yerleşme sahaları olan Dicle-Fırat nehirleri arasında taşkınlarla karşı yapılan sedler ve sulama kanalları vb. dolayısıyla, yerleşik nüfus arasında beliren bir nev'i iş-bölümü ilk medeniyet ışığı olmuştur. Bu medeniyet, Nil, Indus vb. gibi nehir bölgelerine ve sonra dünyaya yayılmıştır. İddiaya göre, birçok yerlerde medeniyetin çeşitli türlerde görünmesi, bölgenin ve halkın kendi özel durumlarından ileri gelmektedir (Tafsilen bk. W. H. Mc Neill, *A World History*, New York 1967. Sümerlerden çok daha eski devirlerde "medeniyet" in 4 merkezinden biri: Yakın-Doğu, bk. P. L. Zambotti, *Les origines et la diffusion de fa civilisation*, Paris 1949). Ancak nehir kıyılarını ve büyük vâdileri temel alan bu görüşe de karşı çıkılmış ve haklı olarak, eski çağlarda, meselâ Mısır ve Mezopotamya ile aynı iklim şartlarındaki Rio Grande, Colorado River bölgelerinde (Birleşik Amerika'da), yine Akdeniz adaları ile benzer çevreye sahip meselâ Japon adalarında neden medeniyetlerin görünmediği sorulmuştur (Bk. A. Toynbee, *A Study of History (Abridged)*, s. 57 vd.).

2. Viyana Diffusion'cuları (aşağıda görülecektir)

C. "YÜKSEK KÜLTÜR" NAZARİYESİ

Bu teoride topluluklardaki kültür ve tarih ortaklığı esas alınmakta ve aralarında siyasî bağlantı ile dil birliği bulunan yerleşik kütlelerin, aynı zamanda "medeniyet" kavramını ifade eden "*yüksek kültür*"ler ortaya koydukları ileri sürülmektedir. Meselâ eski Mısırlılar; Çinliler; Asur, Babil, Fenike, Kalde grubu bu suretle "kültür ve tarih ortaklığı"na dayanan tipte medeniyetler kurmuş topluluklardır. Teorinin başlıca temsilcilerinden olan tanınmış Rus Pan-İslâvist'i N.Y. Danilevsky (ölm.1885)⁷ bu medeniyetin; parçaları birbirine ve bütüne, bütünün de parçalarına bağlı bir "organizm" teşkil ettiğini, organizm (canlı uzviyet) kadar sıkı şekilde bütünlük gösterdiğini söylemiş, medeniyet unsurlarının da, tıpkı organizm gibi, doğup, büyüyüp, olgunlaşıp, nihayet öldüklerini iddia etmiştir. "Yüksek kültür" nazariyesinde, belirli topluluklar arasındaki tarih ortaklığı ve kültür birliği (veya benzerliği) hâlinin medeniyetlerin karakterini yansıttığı ve bu sebeple meselâ eski Grek medeniyetinin estetik, Hind medeniyetinin dinî, Batı medeniyetinin mekanik-teknik vasıf taşıdığı tesbit edilebildiği ileri sürülmüştür. Buna göre de, medeniyet ile sosyal sistem âdeta ayrılmaz bir çift gibi düşünülmekte, diğer bir deyişle, her medeniyet bir sosyo-kültürel bütün sayılmaktadır.

Bu teoriyi işleyenler arasında önemli yeri olan O. Spengler (ölm. 1936)⁸ "yüksek kültür" tipi medeniyetleri birbirinden açık şekilde ayırt eden bir takım "ana sembol"ler tesbitine çalışmıştır. Dediğine göre, her medeniyet onun sahibi olan topluluk ile alâkalıdır, hattâ bahis konusu sosyal grup (millet) ile ortaya koyduğu "yüksek kültür" arasında tam bir aynılık görmek bile mümkündür. Bu medeniyetleri sembollerle ifadelendirmek gerekirse, Antik-çağ (Eski Yunan-Roma) medeniyetine Apolloncu, Ortaçağ medeniyetine Büyücü, zamanımız Batı medeniyetine Faustcu demek doğru olur: Apolloncu medeniyeti "hisli insan vücudu", Faustcu medeniyeti ise "saf bir feza ile iradecilik" karakterize eder. Spengler, bu "ana sembol"lerin her yüksek kültürde çekirdek teşkil ettiği ve medeniyetin gelişmesinde birinci derecede rol oynayan çekirdek muhtevâsının bütün o medeniyet unsurlarında mevcut olduğu iddiasındadır; dolayısıyla her yüksek kültürde yer alan unsurlarla bütün arasında "mânalı" bağlılık vardır. Ancak, medeniyetlere birer

⁷ N. Y. Danilevsky (Eseri "*Rusya ve Avrupa*" 1869) daha ziyade, kendi zamanında siyasî ve kültürel dağınıklık içinde yaşayan İslâv kavimlerini, Rusya'nın liderliği altında toplayıp birleştirmek maksadına hizmet eden bu "teori"si ile Pan-İslavizm (İslâv birliği) hareketinin fikriyatını besleyen çok tesirli düşünürlerden biri olmuştur (Tafsilen bk. A. N. Kurat, *Panlavizm*, s. 265-278).

⁸ Başlıca eseri, *Der Untergang des Abendlandes*, Heidelberg 1922.

başlangıç, oluş ve ölüm sınırları çizen ve herbiri için bir yaşama süreci tâyinine çalışan Spengler'e göre, böyle "yüksek kültür"ler daha ziyâde "devlet kisvesi"ne bürünmüş milletlerde ortaya çıkar ve o devlet tarafından temsil edilir.

Çağımızın şöhretli tarih felsefecisi A. J. Toynbee⁹(ölm. 1974)'nin düşünceleri de yukarıdakilere yakındır. Avrupa'da Batı medeniyetinden başka bir medeniyet tanımayan yaygın görüşe haklı olarak karşı çıkan ve "medeniyeti Mısırlılaştırma" taraftarlarını da tenkid eden Toynbee, bazı kuruluş ve tekniklerin cemiyetten cemiyete intikalini tabîî saymakla beraber, çeşitli toplulukların, zaman içinde yokluğunu hissettikleri bazı ihtiyaç madde ve âletlerini kendi fikrî faaliyetleri neticesinde keşf etmeye, aynı maksada yönelik buluşlar ortaya koymaya muktedir olduklarını, dolayısıyla tek bir merkeze bağlı kalmaksızın benzer kültür değerlerinin meydana çıktığını belirtmiştir¹⁰. Ancak, esasta "yüksek kültür" teorisi izinde yürüyen Toynbee, medeniyet ile sosyal grup (topluluk, millet) arasında ayrılmazlık, aynılık kabul ederek ve incelemeğe çalıştığı bütün insanlık tarihini bu açıdan değerlendirerek başlı başına birer "bütün" gibi gördüğü 20'den fazla "medeniyet" tesbit etmiştir. Bilhassa din unsurunu başlıca kültür faktörü olarak aldığı sezilen Toynbee, medeniyeti "Bütün sosyal, siyasî, iktisâdî faaliyetler ve mânevî unsurların tek bir sosyal bütün içinde koordine edilmiş olma durumu" diye târif ettiği hâlde, tarihte, yerleşik ve "devlet kisvesi"ne bürünmüş hissini uyandıran, din cephesi çok belirli topluluklar dışındakileri "yüksek kültür"e lâyık görmemiştir.

Anlaşılmaktadır ki, bu teori taraftarları:

1. Yüksek kültür veya medeniyet dedikleri şeyi gerçek bir bütün olarak kabul etmektedirler.
2. Belirli karakter taşıdığını ileri sürdükleri yüksek kültür veya medeniyetleri belirli sosyal gruplara bağlamaktadırlar.
3. Medeniyetleri belirli "sosyal gruplar"la kaaim saydıklarından, "yüksek kültür"lerin de ilgili topluluklarla birlikte nihayet bulunduğunu düşünmektedirler. Bundan dolayı "yüksek kültür" nazariyesine "*kapalı medeniyet*" teorisi de denilmektedir¹¹..

⁹ En mühim eseri olan, *A Study of History* (I-X, 1934-1954) adlı kitabın bir cilt hâlinde kısaltılmış şekli: A. J. Toynbee, *A Study of History / Abridged édition / London 1962*.

¹⁰ *A Study of History, Abridged*, s. 40 d.

¹¹ Tafsilen bk. Sorokin - Toynbee, *Sosyal Değişmeler Üzerine Denemeler*, s. 2-6; M. Eröz, *ayn. esr.*, s. 90-94. Bunların kanaatine göre bir medeniyetin hayatı, temsil ettiği topluluğun dağılması veya siyasî istiklâlin sona ermesi ile kapanır; başka bir medeniyet ise, diğer bir topluluğun tarih sahnesinde görünmesi ile başlar. Nitekim Toynbee, dünya tarihinde tesbit ettiği medeniyetlerden 16 tanesinin "ölmüş" olduğu, geri kalan 5'inin de Batı medeniyeti tarafından yok edilme tehlikesine düştüğü, hattâ Batı medeniyetinin bile buhranlı bir devreye girdiği görü-

Ç. "ANA KÜLTÜR KALIBI" NAZARİYESİ

Buna "kültür-proto-tipleri" teorisi adı da verilir. Çünkü, buna göre, tarihin her çağında herhangi bir topluluk veya millet belirli bir kültür ilk-tipinin veya anakültür kalıbının taşıyıcısı olabilir. Ancak kültür prototipi, taşıyıcısı ile mâhiyet aynılığı içinde olmayıp, ondan başka bir varlık hâlinde mevcudiyetini muhafaza eder. Belirli bir anakültür kalıbının tarih boyunca çeşitli sosyal gruplarla birleşmiş olması da bunu gösterir. Meselâ eski Yunan ve Roma cemiyetleri nihayete ermiş, fakat onların kültür sistemi birçok unsurları ile, "kültür değerleri" olarak yaşamağa devam etmiştir: Felsefe, resim, heykel, mimarî, müzik vb. Demek ki, "ana kültür kalıbı"nın veya kültür prototipinin değerleri, daha sonra, başka toplulukların iç âhenkleri ile uyuşarak gelişebilmekte ve farklı kültür sistemleri içine sirayet ederek "sosyal ve mânevî gerçeklere oturma" esnekliği ölçüsünde yeni kültürün unsurları ile tutarlılık kazanmakta ve yaşamaktadırlar. Böylece, belirli "medeniyet"leri belirli sosyal gruplara bağlamayan, kültür bütünlerinin topluluklardan müstakil olduklarını ileri süren bu görüşe "*açık medeniyet teorisi*" de denir. Açık medeniyet teorisinin tesbit ettiği esaslardan biri de "medeniyet" adını verdiğimiz sosyal belirtinin "vahdetli bir bütün olmayıp", birbirinden farklı birçok kültür değerlerinin, âhenk içinde, bir araya gelmesinden doğduğu düşüncesidir¹² ki, kültürlerin gelişmesi ve medeniyetlerin kuruluşuna dâir baş taraf-
ta verdiğimiz izahata uyar.

Medeniyetin mâhiyeti konusunda elde edilen yukarıdaki sonuçlar en iyi şekilde çağdaş sosyolog P. A. Sorokin tarafından pekiştirilmiş görünmektedir. "Yüksek kültür" veya "kapalı medeniyet" teorisini şiddetle tenkid ederek, medeniyetler "vahdet"li sistemler midir, yoksa kültür yığınları mı? sorusunu cevaplandırırken, bizzat Danilevsky, Spengler ve Toynbee'nin verdikleri tarihî örnekleri ele alan; biraz daha ayrıntıya inerek, Antik-çağ medeniyetinden başka, Asur, Bâbil kültürlerinin bile türlü kültür unsurlarını ihtivâ ettiğini, bunların hiçbirini için "vahdet"in bahis konusu olamayacağını belirten ve zamanımız Batı medeniyetindeki bazı felsefî, fikrî, estetik, teknik unsurların ve davranışların Antik-çağdaki köklerini şahit göstererek "ebedî kültür değerleri"nin daima canlı kaldıklarını; bu itibarla medeniyetlerin bu ölümsüzlüğü karşısında, "kapalı medeniyet" müdafaacısı yukarıdaki üç düşünürü

şündedir (A. Tonybee, *ayn. esr.*, s. 15-35). Bu endişesinden dolayı Toynbee, birçok yerlerde, bu arada memleketimizde verdiği konferanslarda Batı'nın kurtarılması için dine (Hıristiyanlık) önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bakımdan Danilevsky'nin Batı Avrupa' nın can çekiştiği (onun vazifesini İslâm dünyasının üzerine alması gerektiği) iddiası ile Spengler'in eserinin "*Batının Çöküşü*" adını taşıması, mânâlıdır.

¹² Schubart, Schweitzer, Northrop, Kroeber ve Sorokin taraflarından temsil edilen bu görüş için tafsilen bk. *Sosyal Değişmeler*, s. 4 vd.

"medeniyet mezarçıları" olarak vasıflandırmakta haklı bulunduğunu söyleyen Sorokin, kendi nazariyesini; 1. *kültür yığıcı*, 2. *kültür yarıyığıcı*, 3. *millî birlik*, 4. *mânalı-illî birlik* şekillerine dayalı "süper sistem"ler olarak kurmuştur¹³. Oldukça güç anlaşılacak ve pek tabii bazı itirazları dâvet etmekle beraber¹⁴ Sorokin, kültür anlayışı ve medeniyet olgusunun tahlilinde tarihî ve sosyal gerçeklere parmak basmış görünmektedir.

¹³ P. A. Sorokin, *Sociological Theories of Today*, 1966; ayrıca bk. *Sosyal Değişmeler*, s. 1-12, 20 vd.

¹⁴ Meselâ A. Toynbee, Sorokin'in Tarih Felsefesi, bk. *Sosyal Değişmeler*, s. 46 vd.

C. Medeniyetin Doğuş Sebepleri

Medeniyetler veya medeniyet meydana getiren kültür değerleri niçin, nasıl ve ne gibi şartlar altında ve hangi topluluklarda doğmaktadır? Bazı kütleler maddî-mânevî alanlarda çeşitli kültür vasıta ve davranışları ortaya koyabildikleri hâlde, bir takım sosyal gruplar böyle bir varlık göstermekte güçlük çekiyorlar. Neden? Kültür tarihçileri için halli müşkül başlıca meselelerden biri bu olmuştur. Soruyu cevaplandırmaya çalışanlar arasında, Diffusioncularda gördüğümüz üzere, meseleyi coğrafi-iktisadî şartlara bağlayanlar olduğu gibi, metafizike müracaat edenler veya doğrudan doğruya şahıs psikolojisini hareket noktası alanlar vardır.

Meselâ O. Spengler'e göre "yüksek kültür", esrarlı kozmik kuvvetlerin dünyadaki insan hayatına müdahalesinden doğar. Danilevsky'ye göre ise, medeniyetin belirmesindeki faktörlerden biri, dil birliği ile bağlı kütlelerin siyasî istiklâli, öteki de bu gruplardaki etnografik malzemenin zenginliğidir. Fakat her iki cevap da tatminkâr değildir, çünkü bir meçhulü çözmeye çalışan Spengler meseleyi "daha karanlık ve karmaşık" hâle getirirken, Danilevsky de medeniyetin çekirdeği durumundaki "etnografik zenginlik'ten ne kastedildiğini, yâni bu zenginliğin vasfını açıklamamakta, üstelik her siyâsî istiklâlin mutlaka bir "medeniyet" yaratacağı yolunda izahı güç bir iddiada bulunmaktadır¹.

Toynbee'nin ileri sürdüğü çözüm tarzı şudur: Medeniyetlerin ortaya çıkması ve gelişmesi; 1. coğrafi çevre şartlarına; 2. toplulukta bir yaratıcı grubun var olmasına; 3. çevre ile insan arasında devamlı bir "meydan okuma" ("challenge") hâlinin mevcut bulunmasına bağlıdır². Burada cemiyetleri durgunluktan (static) dinamizme geçiren başlıca faktör olarak coğrafi çevreye ağırlık verilmesi dikkat çekicidir. Ona göre, çevre çok çetin ise büyük mede-

¹ Danilevsky'nin asıl maksadının İslâm dünyasını kurtarmak olduğunu yukarıda söylemiştik.

² A. Toynbee, *ayn. esr.*, s. 60 vd.

niyet ya doğmaz veya doğsa da gelişemez. Çevre çok elverişli ise, ona karşı koyabilmek için insanı gerekli gayrete zorlayacak ortam yok demektir. İnsan ne fazlası ile müsait, ne de aşırı derecede çetin olmayan şartlar altında "yaratıcı azınlık grup" vasıtası ile "meydan okuma" durumuna girer ve bu hâl devamlı şekilde yaratıcı kuvvetlerin daha da çeşitlenme ve gelişmesini sağlayarak, medeniyet seviyesine ulaşır³. Bu görüş hem tabii, hem beşerî gerçeklere dayandığı için dikkate değer bir vasıf taşımaktadır. Nitekim insanda mevcut olan "mücadele" hassesi daha önceleri filozof E. Kant (ölm. 1804) tarafından incelenerek, bunun (insan ile coğrafi çevre arasında değil, fakat insanların birbirleri, -yâni cemiyet- arasında) kültür zenginliğine, medenîleşmeğe doğru itici bir kuvvet teşkil ettiği belirtilmişti⁴. Ayrıca, kültürlerin doğuşu ve gelişmesinde coğrafya ve iklim şartlarının etkisi üzerinde çoktan beri durulduğu mâlum olduğu gibi, insandaki "mücadele" ve cehid hassesinin kültür değerleri ortaya koymada işgal ettiği mevki, aşağıda göreceğimiz "Motivation" teorisi ile doğrulanmaktadır.

Bu konuda Sorokin'in düşüncesi de, bilhassa insan unsuru bakımından tamamlayıcı vasıfta görünüyor. Ona göre, -kendi deyimi ile- "mânalı-illî kültür bütünleri"nin doğuşunda iki dereceli beşerî faaliyet (a. Zihinde tasarlama, b. Bu tasarının maddî taşıyıcılarda objektifleşmesi)⁵ kültür değerlerinin ortaya konmasında insan unsurunun mühim yerini göstermektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Sorokin, insan faaliyetlerinin bu bakımdan verimli olabilmesi için, -Danilevsky'nin "siyâsî hürriyet" fikrine karşı olarak- "kültür hürriyeti" prensibini şart koşmuştur⁶. Ayrıca Sorokin'e göre, yukarıki iki safhada elde edilen sonucun "sistemli" bir kültür unsuru hâline gelmesinde bir üçüncü adıma ihtiyaç vardır ki, o da bu unsurun başka fertler arasında veya gruplar içinde yerleşmesi, yâni topluluk tarafından benimsenmesidir.

Buraya kadar verdiğimiz özetlerden de anlaşılacağı üzere, herhangi bir medeniyetin, daha doğrusu medeniyeti meydana getiren kültür değerlerinin doğuşunda başlıca üç faktör yer almaktadır:

- a. Coğrafi çevre
- b. İnsan unsuru
- c. Cemiyet (topluluk)

³ A. Toynbee, *ayn. esr.*, V - VII. bölümler.

⁴ Bk. M. Gökberk, Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları, s. 90-105.

⁵ Sorokin'e göre ilmî, felsefî veya ahlâkî, estetik, teknolojik sistemler önce yaratıcısının kafasında tasarlanır, sonra o tasarı objektifleşir, yâni meselâ bir kâğıda yazılır veya bir taşa işlenir vb.

⁶ Sosyal Değişmeler, s. 26.

A. COĞRAFİ ÇEVRE

Birinci faktör üzerinde ayrıntılı olarak durmağa herhâlde ihtiyaç yoktur. Bir topluluğun hayatında ve kültürünün teşekkülünde bölge coğrafi şart ve imkânlarının: İklim, göller, denizler, akar sular, bitki örtüsü, tarım ürünleri, orman, mâdenler vb.nin; asalak, çiftçi ve çoban hayatı, yerleşme ve göç hareketleri, sanayi şekilleri gibi sosyal, iktisadî faaliyetlere ve dolayısıyla hukûkî, dinî vb. kültürel davranışlara ne kadar etki yaptığı aşîkârdır ve hattâ bu konuda sosyolojide birçok bilginin meşgul olduğu başlı başına bir "coğrafya ekolü" teessüs etmiştir⁷. Ancak coğrafi faktörün medeniyet kuruluşunda kâfi gelmediği bellidir⁸. Bu durum insan unsuru üzerine de eğilmemizi gerektirir.

B. İNSAN UNSURU

Bilindiği üzere insanın biri bedenî, diğeri rûhî olmak üzere iki yapısı vardır. Kültür ortaya koyma bakımından bu yapılar üzerinde ayrı ayrı durulmuş ve fizikî antropoloji tarafından ırk konusu işlenmiştir. Vaktiyle âdetâ el üstünde tutulan "ırkçılık"(raciologie)ın (insan beden yapısının / cilt rengi, kafatası biçimi vb. / kültür yaratma ve kültür değerlerini benimsemeye etkin rol oynadığı düşüncesinin)⁹ bugün artık ilmî bir kıymeti olmadığı, kültürleşme veya medenîleşme eğiliminin daha ziyâde millî kültür unsurlarının (dil, din, gelenek, davranış vb.) bir nesilden ötekine aktarılması işleminde

⁷ Tafsilten bk. Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, s. 32-38. Coğrafi durum ve iklim şartlarının insan hayatı üzerindeki tesirleri meselesi hakkındaki düşünceler oldukça eski tarihlerde başlıyor görünmektedir. Büyük İslâm tarih felsefecisi İbn Haldun *Unvân'ül-İber* adlı tarih kitabının ünlü "Mukaddime" (önsöz)sinde eski Grek coğrafyacısı Ptolemaios'un eserinden (yazılışı, M. 160-170 arası) ve bazı İslâm coğrafyacılarından faydalanarak yeryüzünü aş. yk. Ekvator'dan itibaren kuzey yarı küresini doğu-batı istikametinde 7 iklime ayırmış, bu iklimlerin herbirini 10'ar bölgeye bölerek, doğrudan doğruya coğrafi durum ve iklimin tesirleri altında yaşayış ve kültürlerini tanzim ettiklerini ileri sürdüğü her bölgedeki insan gruplarının zihni faaliyet ve karakterini çizmeğe çalışmıştır (bk. İbnHaldûn, *Mukaddime*, Türk. terc./M. E. B. Şark-İslâm Klasikleri Serisi, I, s. 106-227; ayrıca bk. Z. F. Fındıkoğlu, *İçtimaiyat II. Metodoloji Nazariyeleri*, s. 91-100). Bu sebeple İbn Haldûn, ırkların doğuşunda, ahlâk ve seciyenin çeşitliliğinde en büyük faktörün iklimler olduğunu söyleyen "determinist" bir tarih felsefecisi olarak bilinir. Tabii fizikî çevre faktörü için son olarak bk. A. Kurtkan, *Fındıkoğlu Armağanı*, s. 149 vd.

⁸ Bk. not 11. (Toynbee, eserinin gösterilen yerinde şunu da belirtmektedir: Avrasya bozkırlarında hareketli bir hayat müşahede olunmuş iken, aynı besicilik ve çobanlığa çok elverişli olan meselâ Kuzey Amerika çayırıklarında ve Avusturalya mer'alarında neden benzer beşerî faaliyetler görülmemiştir?).

⁹ Batıda biyoloji bilgini Linnaeus (1770'ler) ile kendini gösteren bu hareket, geçen asırda Comte de Gobineau'nun "İnsan ırkları arasında eşitsizlik" (*L'Essai sur l'inégalité des races humaines*, Paris 1855) adlı eseri ile ideolojiye bürünmeğe başlamıştı.

ibaret âile terbiyesi ve umûmî eğitim ile ilgili bulunduğu anlaşılmiş¹⁰, böylece üstün ırk, geri ve kabiliyetsiz ırk gibi bir tasnifin yanlışlığı ortaya konmuştur. Fakat yine de milletleri birbirinden ayıran bir soy faktörünün varlığı inkâr edilememiştir. Nitekim De Lapouge ve D. Ammon gibi sosyologlar fizikî yapı ve hayat şartları yönünden binlerce kişi üzerinde yaptıkları tecrübe ve müşahedelerde bazı soy özelliklerinin babadan evlâda geçtiği, soylar arası karışmalarda, toplulukların karakter değişikliğine uğradığı neticesine varmışlardır. Nüfûs hareketlerini inceleyen A. Coste da sosyal hâdise, teşkilât, din ve ekonomik problemlerin ilgili topluluğun damgasını taşıdığını belirtmiştir¹¹. Millet dediğimiz topluluklar, atalarından devraldıkları millî kültür verasetine eklenen biyolojik kalıtlar sayesinde ayrı "kişilik"ler kazanmaktadırlar. Yüzyıllardanberi yanyana yaşamakta olan sınır komşusu milletleri bile birbirinden ayıran başlıca faktör de bu "kişilik" farklılığıdır. O hâlde, kültür ve medeniyet konusunda soydan gelen "millî seciye"ye de kuvvetli bir tesir payı tanınması icap etmektedir.

Kültür bakımından insan unsurunun diğer bir cephesi de şahsî davranış, yâni ferdî psikolojidir. Sosyal hayatın oluş ve gidişinde çevrede "biyolojik" tesirlerin rol oynadığını, fakat asıl faktörün insanın duyguları ve iç-tepkileri olduğunu, kültürün gelişmesinde zekânın faal bir durumu bulunduğunu söyleyen Ch. A. Ellwood¹²'dan ve "içtimaî hâdiseler arzu, istek ve eğilimlere dayanan ferdî psikolojik faaliyetlerin, karşılıklı etkileri neticesidir" diyen G. Tarde¹³'dan sonra, bu sahada en kesin gibi görünen sonuca, H. A. Maslow tarafından çeşitli gruplara mensup fertler arasında yapılan uzun araştırmalar neticesinde varılmıştır denebilir. Bu denemeler insanın bir takım ihtiyaçların tesirinde olduğunu ve bu "ihtiyaç"ların insanı harekete, faaliyete sevk eden "itcilik" (motivation) gücü taşıdığını göstermiştir.

C. MOTİVATION NAZARİYESİ

Maslow'un araştırmalarına göre, insanın "ihtiyaçları" ehemmiyet sırası ile şunlardır:

1. *Fizyolojik*: Hayat için gerekli maddeler (su, şeker, tuz, protein, kalsium, oksijen vb.). Beden bunlardan herhangi birinde eksiklik hissederse, insan

¹⁰ Beyaz ırkın üstünlüğü hükmüne dayalı ünlü "Aryanizm" teorisinin tenkidi için tafsilen bk. S. M. Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, s. 27-40; A. Toynbee, *ayn. esr.*, s. 50, 55.

¹¹ Tafsilen bk. N. Ş. Kösemihal *ayn. esr.*, s. 49-74. Biyolojik faktör için son olarak bk. A. Kurtkan, *ayn. yer*, s. 147. Tanınmış sosyolog V. F. Pareto (ölm. 1923)'ya göre de, "sosyal organizasyon, fertlere etkili olduğu gibi, bir cemiyetteki üyelerin karakteri sosyal organizasyona tesir eder", *ayn. esr.*, s. 328 vd.

¹² N. Ş. Kösemihal, *ayn. esr.*, s. 128 vd., 133 vd.

¹³ N. Ş. Kösemihal, *ayn. esr.*, s. 128 vd., 133 vd.

Ç- Göçebelik Meselesi

Böylece kültür tarihçiliğinin, bilhassa Türk topluluğu açısından çok mühim bir konusuna gelmiş bulunuyoruz. Türklerin aslen göçebe bir kavim olduğu kanaati ilim dünyasınca yaygındır ve bizzat Türk ilim adamları arasında da bu kanaate katılmayan hemen yok gibidir. Halbuki göçebeliğin, ekonomik faaliyeti dışında, sosyal muhtevası henüz iyi bilinmeyen bir cemiyet tipi olduğu gözden kaçırılmakta; Türk milleti hakkında hüküm verilirken de, yalnız ekonomik görüntüler tesirinde kalınarak, -bir topluluğu yaşatan kültürün (dolayısıyla o topluluğun) doğru anlaşılması için yukarıdaki kıstaslar göz önüne alınmaksızın- ilim dışı ön-yargılarla hareket edilmektedir. O kadar ki, aslî Türk kültürüne nisbetle "yerleşik" vasfı ağırlık kazanmış olan Selçuklu ve Osmanlı Türklüğü dahi bu hükümden kurtulamamıştır¹. Türk dili ve kültürü araştırmacılarından meşhur Rus (aslı Alman) bilgini W. Radloff (ölm. 1918)'un, yüzyıllarca Moğol, sonra Rus idaresinde kalmış ve neticede hayli kültür kaybına uğramış mahkûm Türk zümreleri arasında, geçen asrın 2. yarısında yaptığı incelemelere dayanarak ileri sürdüğü, kadîm Türk devlet ve sosyal hayatı hakkındaki gerçeğe aykırı fikirlerin bu umûmî menfi hükümde fazlası ile etkili olduğunu belirtelim².

¹ Bu hususta "Science sociale" ekolünün görüşü ve bazı Türk "sosyolog"ların düşüncesi için bk. N. Ş. Kösemihal, *Türkiye'nin Düzeni Üzerine*, s. 9 vd.

² Radloff'un yanlış olarak bütün bir milletin (Türk milletinin) siyâsî, hukûkî ve sosyal hayatında temel kabul ettiği, bu basit ve mahallî müşahedelere dayanan, Türk içtimaî yapısı ve devleti hakkındaki "teori"sinin esasları şunlardır: 1- Geniş âile, 2- Ortak mülkiyet, 3- Seçimsiz iş başına gelen "bey", 4- Gaasıp (zorba) iktidar, 5- Âile hâkimiyeti, 6- İmtiyazlı zümre idaresi, 7- Yağmacılık, 8- Hukûkî ilkelere mahrum "imparatorluk". (Tafsilen bk. W. Radloff, *Das Kudatku Bilik*, I, 1891, s. LII, vd.). Orhun Türk kitâbelerinin okunuşu (1893)'ndan önceye âit olan bu hükümlerin, kitâbeler okunduktan sonra dahi, W. Barthold, V. Thomsen, Gy. Németh, A. Alföldi, F. László, A. v. Gabain vb. gibi şöhretli araştırmacılar ve daha sonra, ikinci planda gelenler (A. Bernštam, P. Váczy, E. A. Thompson vb.) taraflarından doğru sayılması hayret verici bir husustur. Aşağıda Radloff "teori"sinin temelsizliği görülecektir.

D- Viyana Diffusioncuları ("Kültür Çevreleri" Teorisi)

Şimdi konunun yukarıda bıraktığımız yerine dönebiliriz. Viyana Diffusioncuları tarafından ileri sürülen teorinin en mühim özelliği, sadece kroniklerden sağlanan basit bilgiye veya doğrudan doğruya spekülasyona değil, fakat kültürün maddî ürünleri olan etnografik malzemeye dayanmakta oluşudur. Teorinin 1885'lerde temelini atan F. Ratzel (ölm. 1904)'in maddî kültür materyalinin, başka topluluklarca kabul edilerek, yer değiştirmek (göç teorisi) suretiyle vukûa gelen kültür yayılması görüşü, öğrencisi L. Frobenius tarafından, benzer materyallerin çok sayıda olması gerekliliği (çokluk kıstası) ilâvesiyle (1898) kuvvetlenmiştir. Nihayet Almanya'da Köln müzesi müdürü olan F. Graebner ile Berlin etnografya müzesi memurlarından B. Ankermann, biçimde benzerlik ve benzer materyallerde çokluk yanında, böyle materyallerin tarihî gelişimlerini dikkate almak lüzûmunu ortaya atarak (tarihî-etnolojik metod), incelemelerini bu yolda sürdürmek sûretiyle birkaç "kültür çevresi" ("kulturkreis") tesbitine muvaffak olmuşlardır (1905)¹. Her "kültür çevresi"nin bir merkezden etrafa yayılan bir kültür "kompleks"i (kültür terkibi) olduğu prensibine dayanan bu teori, W. Schmidt, W. Koppers taraflarından işlenmiş, O. Menghin, F. Flor taraflarından geliştirilmiş ve "Viyana ekolü" teşekkül etmiştir. Ancak Frobenius daha sonraki araştırmaları ile her kültürün bir bütün olduğunu, bu sebeple belirli bir "kültür çevresi" vücuda getiren kültür unsurlarının arasında mantıkî veya teknik ilişkiler, bağlantılar bulunması gerektiğini söyleyerek, Viyana ekolü'nden biraz farklı düşüncesine açıklık getirmiştir (1929). Çağımızın tanınmış sinolog-etnoloğu W. Eberhard da bu düşünceye katılır².

¹ F. Graebner, Kulturkreise und Kulturschichten in Ozeanien; B. Ankermann, Kulturkreise und Kulturschichten in Africa, Zeitschrift für Ethnologie, 1905 (ikisi bir arada).

² Tafsilen bk. W. Eberhard, *Bugünkü Avrupa'da Etnolojinin Esas Cereyanları*, s. 1-15. Burada Diffusion temel görüşünden doğarak geliştirilen çeşitli kültür teorileri (fonksionelist-kültür çevre-

Tarih

En eski ve devamlı topluluklardan biri olan Türkler aşağı yukarı dört bin yıllık mazileri boyunca Asya, Avrupa ve Afrika kıt'alarına yayılmış büyük bir millettir. Orta Asya'daki anayurttan etrafa yaptıkları sürekli göç hareketleri Türklerin aynı zamanda nüfusça kalabalık olduğunu da gösterir. Türkler bu nüfus çokluğu ve faal durumları dolayısıyla dünya tarihinde mühim rol oynamışlardır. Türk tarihini değerlendirirken onu hem zaman, hem coğrafi bakımdan diğer toplulukların tarihinden ayıran řu noktalar göz önünde tutulmak gerekir:

a. Bütün diğer milletlerin fertleri toplu olarak bir arada bulunduğu için, herhangi bir zamanki durumunu açıkca tesbit ve tetkik etmek mümkün olduğu hâlde, dağınık şekilde yaşayan Türk kütlelerinin birbirlerinden farklı gelişme yolları tâkip etmeleri sebebi ile Türk tarihini belirli bir zaman kesiminde bütün hâlinde değerlendirmek kolay olmamaktadır.

b. Tarihleri, sınırı belli bir coğrafi çevre içinde cereyan eden diğer milletlerin yayılmaları da değişmeyen vatan toprakları civarında vukûa gelirken, çeşitli Türk kütleleri asırlarca yeni iklimler, yeni yurtlar arayarak, tarihlerini çeşitli bölgelerde yapmışlardır.

Bu itibarla mazinin herhangi bir devresinde ayrı ayrı yerlerde çeşitli Türk topluluk, idare ve devletlerini müşahede etmek mümkün olduğundan, Türk tarihi denilince, tek bir topluluğun belirli bir mahaldeki tarihi değil, fakat Türk adı veya husûsî adlar altında ve ayrı hükümdar âilelerinin idaresinde görünmekle beraber, dili, dini, töresi ve gelenekleri ile aynı "millî" kültürün taşıyıcısı olan Türk zümrelerinin çeşitli bölgelerde ortaya koyduğu "tarih"lerin bütünü anlaşılmalıdır.

Bu coğrafi ve siyâsî bölünme neticesi olarak Türklerden bir kısmı "Boz-kırlı tip"i olarak yaşarken, diğer bir kısmı yerleşik hayata bağlanmış, bir bölgede siyâsî nüfûzunu kaybederken, diğer bölgelerde iktidarın zirvesine ulaşan Türk kütleleri aynı zamanda mevcut olmuş ve Türk tarihi, eski, yeni

birçok milletlerin tarihi ile bir arada, hattâ iç-içe gelişmiştir. Geniş Türk tarihinin ilmî yollardan araştırılıp incelenmesini fevkalâde güçleştiren bu durumu, bir bakıma, Türk milletinin dünya tarihinde derin iz bırakan kudret ve faaliyetinin belgesi saymak gerekir.

1- "Türk " Adı

Türklerin kadîm bir millet oluşu, araştırmacıları Türk adını en eski tarih kaynaklarında aramağa sevketmiştir. Geçen asırdan beri birçok bilgin tarafından ileri sürülen görüşlere göre, Herodotos (M.Ö. V. asır)'un Doğu kavimleri arasında zikrettiği *Targita*'lar (J. v. Hammer, 1832), "İskit" topraklarında oturdukları söylenen "*Tyrkae*" (Yurkae)ler (W.Tomaschek, 1887), kutsal kitap *Tevrat*'ta adı geçen, Yâfes'in torunu *Togharma* (J. v. Hammer, 1832), eski Hind kaynaklarında tesadüf edilen *Turukha* (veya Turuşka)'lar (V. de St. Martin, 1899; J. Marquart, 1901), *Thrak*'lar (F. Erdmann, 1862), eski Ön Asya çivi yazılı metinlerde görülen *Turukku*'lar (H. Z. Koşay, 1955), Çin kaynaklarında M.Ö. 1. bin içinde rol oynadıkları belirtilen *Tik* (veya Di)'ler (De Groot, 1921) ve hattâ *Troia*'lılar¹ vb. bizzat Türk adını taşıyan Türk kavimleri sanılmıştır. İslâm kaynaklarında ayrıntılı şekilde nakledilen İran menşeli *Zend-Avesta* rivayetleri ile İsrail menşeli *Tevrat* rivayetlerinde de "Türk" adı aranmış, Nuh'un torunu (Yâfes'in oğlu) *Türk* de (Taberî, Mes'ûdî, İbn'ül-Esîr, İbn Hurdâdbih, Gerdîzî, Kâşgarlı Mahmud vb.) veya İran rivayetindeki hükümdar Feridun(Thraetaona)'un oğlu *Tûrac* veya *Tûr* (Tûran, buradan geliyor) da² "Türk" adını taşıyan ilk kavim gösterilmek istenmiştir. Türkler uzun bir maziye sahip bulunmakla, hattâ "İran-Tûran" mücadelelerine âit hâtıralarda zikredilen *Afrâsyâb* (Tunga Alp Er veya Alp Er Tunga) aslında bir Türk başbuğu olmakla beraber, son arkeolojik araştırmalar ve kültür tarihi tetkikleri sonuçlarına aykırı düşen yukarıdaki faraziyelerin "linguistique" bakımından da doğruluğu tesbit edilmemiştir³. Bu kelimelerin bir kısmına göre, Türk adının M.Ö.'ki asırlarda dahi bugünkü telâffuzu ile yâni tek heceli olarak söylenmiş olması gerekirdi. Halbuki adın tek heceli duruma Gök-Türk çağında (M.S. 6.-8. asır) geçmekte bulunduğunu Orhun

¹ Gy. Moravcsik, *Byzantinische Humanisten über den Volksnamen "Türk"*, s. 381 vd.

² Et-Taberî, El-Mes'ûdî, İbn'ül-Esîr. Ayrıca bk. *İA. Turan* mad.

³ Bk. Gy. Németh, *Der volksname "Türk"*, s. 275-282.

2- Türk Soyu

Tarihte Türk toplulukları hakkındaki antropolojik tavsifler oldukça karışıktır. Gerek Çin yıllıklarında¹, gerek Batı kaynaklarında² Türkler daha çok Moğol tipinde (sarı renkli ve dolikosefal) tasvir edilmişlerdir. Türklerle Moğollar arasında dil birliği bakımından bir münasebet olmadığı³, etnoloji yönünden bir ilgi bulunmadığı⁴ ve bilhassa Orta Asya'daki kazılarda elde edilen antropolojik malzemenin incelenmesi sonucu olarak, bu iki kavim arasında soy birliğinin bahis konusu edilemeyeceği⁵ ortaya konduğuna göre, eski çağlarda Türklerin "mongoloid" gösterilmeleri, o zamanın Türk devletlerinde Moğol unsurunun çokluğu ile açıklanabilir. Türklerin tarih boyunca en sıkı temasları yakın komşuları Moğollar'la olmuş, kalabalık Moğol kütleleri Türk idaresine alınmış (Asya Hunları'nda, Tabgaçlar'da olduğu gibi) ve onbinlerce Moğol, Türklerle birlikte uzun göçlere katılmıştır (Batı Hunlarında ve Avarlar'da olduğu gibi). Ayrıca sıkı temasların mümkün kıldığı bazı ırkî karışımlar da düşünülürse, yabancıların dıştan müşahedelerine hayret etmemek gerekir. Son yarım asır içinde yapılan antropolojik incelemeler Türklerin beyaz ırka mensup bulduklarını göstermiştir⁶. Yeryüzünde

¹ Bk. R. Grousset, *L'Empire des Steppes*, s. 55.

² Bk. P. Váczy, *Hunlar Avrupa'da*, bk. *Attilâ ve Hunları*, s. 60 vd.

³ J. Németh, *Die türkisch - mongolische Hypothese*, s. 549-576; M. F. Köprülü, *İA*, mad. *Altaik*; J. Benzing, *Einführung in das Studium der altaischen Philologie und der Türkologie*, s. 27, 42; L. Bazin, *Appartenances linguistiques*, s. 135 vd.; İ. Kafesoğlu, *Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi*, s. 113-125; G. Clauson, *The Case against the Altaic theory*, s. 181-187; ayn. müell., *The earliest Turkish...*, s. 174-187; ayn. müell., *Türk, Mongol, Tungus*, s. 109-112; G. Doerfer, *ayn. I*, s. 51-105. Bazı Mongolistler (G. J. Ramstedt, 1915, N. Poppe, 1926, U. Posch, 1958 vb.) aksi iddialıdır.

⁴ Bk. W. Eberhard, *Çin Kaynaklarına Göre Orta Asya'da At Cinsleri*, s. 189; ayn. müell., *Çinin Şimal Komşuları*, s. 45-64; ayn. müell., *Eski Çin Kültürü ve Türkler*, s. 27, *Âile, din, hükümranlık, ekonomi ayrılıkları*, bk. *aş. Kültür Bölümü*.

⁵ Tafsilen bk. B. Ögel, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, s. 3-14, 47-49, 196; ayrıca bk. W. Eberhard, *Çin Kaynaklarına Göre Orta Asya'da At Cinsleri*, göst. yer.

⁶ Bilhassa Asya'da M.Ö. 3. binden beri mevcut kurganlardan çıkarılan iskeletler üzerinde: G. F.

3- Türklerin Anayurdu

İlk Türklerin göçlerden önce oturduğu topraklar meselesi geçen asırdan beri münakaşa edilen bir konudur. Batılı bilginlerden çoğu meseleyi kendi meşgul oldukları ilim dalları bakımından ele aldıklarından bu hususta çeşitli neticelere varmışlardır. Tarihçiler, Çin kayıtlarına dayanarak, *Altay dağlarını* Türklerin anayurdu kabul ederken (J. Klaprothe, 1824; J.v. Hammer, 1832; W. Schott, 1836; M. A. Castren, 1856; A. Vambery, 1885; E. Oberhummer, 1912), san'at tarihçileri *Tanrı dağları - kuzey-batı Asya sahasını* (J. Strzygowsky, 1936,) bazı kültür tarihçileri *İrtiş-Urallar arasını* (İ. Zichy, 1938), veya *Altaylar-Kırgız bozkırları arasını* (O. Menghin, 1937), veya *Baykal Gölü'nün güney-batısını* (W. Koppers, 1937) göstermişler, bazı dil araştırmacıları da *Altaylar'ın doğusunun* (W. Radloff, 1891; L. Ligeti, 1940), veya *Kingan silsilesi bölgesinin* (G. J. Ramstedt, 1928), veya *90. boylam'ın doğusunun* (K. H. Menges, 1968) Türk anayurdu olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bunlara bakarak eski Türk yurdunun coğrafi sınırını çizebilmek az-çok mümkün olmakla beraber, belirli ve daha dar bir bölgenin tâyini oldukça müşküldür. Bunun sebebi Türklerin daha ilk zamanlardan itibaren geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunmaları ve kültürlerini uzaklara kadar götürmeleri olsa gerektir. Son "linguistique" araştırmalar ise bu sahanın Altay-Ural dağları arasına alınması, hattâ Hazar denizinin kuzey-doğu bozkırlarının aslî Türk yurdundan sayılması ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Çünkü M.Ö. 2. bin ortalarına (1500'ler) âit bazı dil yadigârlarının ortaya koyduğu gibi¹ Türklerin o tarihlerde hem kuzey-batıdaki eski Urallı kavimlerle, hem de güney-batıdaki Hind-Avrupa dillerini konuşan Ârilerle temas edebilmeleri² ancak bu coğrafi kesimde mümkün olabilirdi³.

¹ Gy. Németh, *A honfoglaló magyarság kialakulása*, s. 93 vd.; 1. Kafesoğlu, *Türk Tarihinde Moğollar...*, s. 119 vd.

² Son olarak bk. L. Rasonyi, *Tarihte Türklük*, s. 7. Ayrıca bk. B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, s. 26.

³ Bk. Gy. Németh, "Türklüğün Eski Çağı", *Ülkü*, sayı 88, s. 299-304; sayı 90, s. 509 vd.; aynı müell. *Probleme der türkischen Urzeit*, s. 58-63, 84-95; krş. H. Haussig *Indogermanische und altai-*

4- Türklerin Yayılmaları

Eski ve Orta-çağlar dünya tarihinde bilhassa Türk toplulukları için karakteristik olan büyük göç hareketlerinin başlangıç devri yukarıdaki incelemeler ışığında artık oldukça aydınlık kazanmıştır. Bundan 40 yıl kadar önce ilim adamları M.Ö. 4. asırda Gobi'nin güneyi, Kan-su, Huang-ho dirseği dolaylarında görülen Türklerin (askerî, ekonomik özellikleri, dil, din ayrılığı vb. dolayısıyla) dışarıdan geldiklerini belirtmişlerdi¹. Son zamanlarda varılan arkeolojik ve antropolojik neticeler ise, daha çok "Asya Hunları" diye tanınan bu Türk kütlelerinin anayurt bölgesinden çıkış tarihini ve göç yönlerini tesbite imkân vermektedir. Yukarıda söylendiği gibi, "Taş Devri'nin ilk çağlarından beri" Altaylar-Sayan dağlarının güney-batı kısmında yaşayan braki-sefal beyaz ırk, Afanasyevo kültürünün gelişmesi ile karakteri daha belirli hâle geldiği sezilen "Andronovo insanı"nın temsilcisi olarak S. V. Kiselev ile S. S. Çernikov'un tesbitlerine göre, "göçebe ve savaşçı" kütleler hâlinde, M.Ö. 1700'den itibaren, etrafa hâkim olmağa başlamış ve sonraki iki asır içinde Altaylar'ı ve Tanrı dağlarını kaplamıştı. Diğer taraftan, aynı ırk mensuplarının, yâni proto-Türklerin (Türklerin atalarının) bir kısmı bugünkü Kazakistan üzerinde Mâveraünnehr'e kadar yayılarak oradaki dolikosefal "Akdeniz" ırkları ile temas kurarken, batıya doğru açılan gruplar da Ural (Fin-Ugor) kavimleri ile bağlantı sağlamışlardı² ki, bu durumun, yukarıda belirtildiği üzere M.Ö. 1500'lerde bir yandan Ural dili, diğer yandan İndo-Avrupa dilleri ile Türkçe arasında kelime alış-verişini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Proto-Türk yayılması veya genişlemesinin yönünü ve zamanını çeşitli yerlerde görülen Andronovo kültürü özelliklerine bakarak tâkip etmek mümkündür (bk.aş. Bozkır Kültürünün Menşei: Altaylı Nazariyesi). Buna göre, Türkler M.Ö. 700'e kadar Altaylar'a yerleşirken, bir yandan da, belki M.Ö. 1100'lerden itibaren, kalabalık kütleler hâlinde, Çin'in kuzey-

¹ L. Ligeti, *Asya Hunları*, s. 30; W. Eberhard, *Eski Çin Kültürü ve Türkler*, s. 22-25, 29.

² Bk. B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, s. 5-8.

batısındaki Kan-su, Ordos bozkırlarına doğru kaymağa devam etmişlerdir. Çünkü burada, güney Çin menşeli olup, tarıma dayanan Lung-shan adlı eski kültür yerine, Moğollar ve Tibetlilere nisbetle Türklerin daha tesirli müdahalesi sonucunda farklı bir kültür meydana gelmiştir. "Yang-shao" diye anılan -ve bugünkü Çin kültürünün esasını teşkil eden- yeni kültürde, bunun siyâsî alanda belirtisi olan Chou devleti (M.Ö. 1050-256)'ndeki görüntülerinden anlaşıldığı üzere, iktisadî (at besleme), dinî (gök kültü), idarî (gelişmiş askerî karakter), san'at (hayvan üslûbu) vb. gibi aslî Türk unsurları müşahede edilmiştir³. Sonraki Çin kayıtlarında "Hiung-nu" adı ile gösterilen topluluğun çekirdeği şüphesiz bu Asya Hun (Türk) kütesidir.

Yang-shao kültürünün başta gelen bir özelliği olarak boyalı keramiği gösterilmektedir ki, bu tür keramiğin daha ziyade Ön-Asya menşeli oluşu bu iki bölgenin münasebetlerini ortaya koyar. Bağlantıyı sağlayan unsurun Türkler olabileceğini ileri süren W. Eberhard'ın düşüncesi⁴ daha sonraki kazılarla desteklenmiş gibidir. Nitekim, "Andronovo kültürü"nü üç köşe veya "meander" şeklindeki basma desenlerle süslenmiş keramiği, M.Ö. 2. binde yavaş yavaş "Andronovo kültür çevresi"ne giren Harezmi'de (Uzboy kültürü) aynen mevcuttu⁵. Böylece M.Ö. 1300-1000 sıralarında bir kısım Türklerin Türkistan sahasında bulduklarına ve bu bölgenin daha sonra Hind-Avrupalılara geçtiğine dair görüş⁶ kuvvet kazanmış oluyor. Esasen tarihî devirlerde Mâveraünnehr'de yaşadığı bilinen Sogd bölgesi halkının atalarının (ihtimal Alp Er Tunga'nın hükümdarlık ettiği eski Kang-kü halkı)⁷, Ceyhun güneyi, İran, Pamir ve Afganistan'daki dolikosefallerden ayrı ve Altay brakisefalleri ile çok yakın akraba olan "Tûranid ırk" (V.V. Girnzburg, 1950) veya "iki nehir arası tipi" (İ. Schwidetskiy, 1950) olduğu belirtilmiştir⁸. "Andronovo kültür çevresi" daha M.Ö. 2. bin ortalarında oldukça genişlemiş durumda idi: Doğuda Baykal gölü ve Selenga kıyılarına, güneyde Tanrı dağlarına, güney batıda Kazakistan'a ve Harezmi'nin güneyine, batıda Sibiryaya üzerinden Don nehrine kadar yayılmış ve Andronovo'nun özelliklerinden olan at ve koyun besleme bütün buralarda görülmeğe başlamıştı⁹. Saydığımız yerlerde kenarlardan merkeze gittikçe kuvvetlenmek üzere Andronovo kültürü devam ederken ve bu kültür Çu vadisi, güney Moğolistan ve Batı Çin (Ordos bölgesi) ile sıkıca bağlı bulunurken (K. Jettmar, 1951; Kiselev, 1951), mer-

³ Tafsîlât için bk. W. Eberhard, *Eski Çin Kültürü ve Türkler*, s. 25-29; ayn. müell., *Çinin Şimal Komşuları*, s. 144 vd.; ayn. müell., *Çin Tarihi*, s. 33-39, 69.

⁴ *Eski Çin Kültürü ve Türkler*, s. 26.

⁵ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, s. 25, 27.

⁶ W. Eberhard, *Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbî Asya Halkları*, s. 184.

⁷ Buna dair *Avesta*'da da bazı hâtıralar görülür. Bk. *İA*, mad. *Turan*.

⁸ B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 6 vd.

⁹ B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 18, 24, 27. Ayrıca G. Clauson, *The earliest Turkish...*, s. 180.

TÜRK DEVLETLERİ

Aslında çöl değil, yayla iklimine sahip bozkırlar halkı olan Türklerin, yayılmaları esnasında, bozkır coğrafi ve iktisadî şartlarının yer almadığı ve kültürlerinin yaşama imkânının zayıfladığı sınırlarda durakladıkları; ormanlık, sıcak veya çok rutubetli bölgelere pek girmedikleri görülmektedir. Kendi hayat tarz ve anlayışlarına uymayan coğrafyaya ve yabancı kütleler baskısının şiddetli olduğu bölgelere nüfûz etmiş Türk zümrelerinin ise, oralarda fazla barınamamaları ve çok kere varlıklarını kaybetmeleri dikkat çekicidir (Çin'de Tabgaçlar, Balkanlar'da Bulgarlar, kuzey Hindistan'da çeşitli Türk devletleri vb. gibi). Bu itibarla Türklerin irili ufaklı siyâsî kuruluşlar meydana getirerek mevcudiyetlerini devam ettirdikleri saha, daha ziyade kuzey Çin'den başlayarak, bütün Orta Asya'yı, İran'ı ve Anadolu'yu içine alacak şekilde, Avrupa'da Tuna dirseğine kadar devam eden geniş coğrafi kuşak olmuştur. Bugün de Türk toplulukları umûmîyetle aynı kuzey Çin-Orta Avrupa geniş kuşağı üzerinde yaşamaktadırlar.

İNDEKS

- Aba*, 188 bk. *Apa*.
Aba, şahıs adı, 175
Abakan bozkırları, 49, 52
Abar, 155, 156 bk. *Avar*, *Apar*.
Abares, 154
Abari, 154
Abaris, 155
Abaroi, 154
Abbâsî,-ler, 138, 141, 149, 172, 361, 362
Abdal,-lar, 366
Abdullah b. Ziyad, 114
Abd'ullah b. l-Mübârek'ül-Türki, 363
Abd'ullah'ül-Ensari, 364
Abd'ullah'üt-Türki, 370
Abd'ül-Gaafir, *Ebu'l-Fütûh*, 371
Abd'ül-Vâhid, 364
Abhaza, 184
Äble, 220
Aboba, 198
Abû Hayyân, 258, 369, 376
"Acun-beği", 246
Açık medeniyet teorisi, 23
Açu, 297
Ad-Dahhân 344
Adriatik, 159
Ad-verme, 174, 335
Aemilia, 80
Aetius, 73, 76, 77, 79
Afanasyevo kültürü, 49, 210, 304
Afganistan, 51, 53, 62, 65, 83, 84, 143, 156, 273, 366, 371
Afğan'lar, 360
Afrasya, 34
Afrasyab, 43, 278, 286, 320, bk. *Alp Er Tunga*, *Tunga Alp Er*.
Afrîgî'ler, 147
Afrika, 34, 41, 74, 77, 87, 207, 215, 263
Afşar, 148
Ağaçeri, 222
Agathias, 45, 193, 279
Agathon, 197
Agu, 119
Aguz, *ağız*, 144, bk. *Uguz*
Ağaç-eri, 76
Ağıcı, 341
Ağıl (Aul), 221, 358
Ağılık, 315
A-hien "şad" 96
Ahîlik 359
Ahlat 380
Ahmed (Tolunoğlu) 380
Ahmed b. Hanbel 363
Ahmed Yesevi 366
Ahmet (Yükneklî) 372
Ahmet, (Dânişmend Gazi) 375
Ahmetbeyoğlu, A., 82, 229
Âhu-pûş 367
Ahura 300
A-jé, 133
Ak 233
Akamaniş 272
Akathistos 158
Akatir,-ler, 70, 76, 240, 317
Akbaş 189
Ak-beğ? 233
Ak-dağ (Altun-dağ) 98, 326
Akdeniz 20, 49, 50, 63, 77, 98, 206, 217, 304, 312, 335, 356, 358, 365, 379
Akdeniz tipi 49
Ak Hazar 261

- Akhta 213
 Ak Hun 84, 85, 97
 Ak Hun-Eftalit'ler 83, 84, 87, 91, 97, 312, 326
 Akira, H. 323
 Ak-İtil 200
 Ak-kağan 193
 Akkaya Ş., 76, 81, 275, 378
 Ak-Kıpçak 182
 Ak-Koyunlu 150
 Ak Kuman 261
 Akkuş 189
 Ak Macar 261
 Ak (sarı) Ogur 261 bk. Saragur.
 Aksaray 359
 Ak-söyük 235
 Aksu (Bug) 183
 Aksungur 354
 Akşidliiler 350
 Aktağ 245
 Ak-tepe 311
 Ak-tura kanalı 314
 Alâiye 359
 Alaman 72
 Alamat 362
 Alan,-lar 69, 71, 73, 75, 156, 168, 172, 182
 Alanya 356, 359 bk. Alâiye.
 Alarikh 72
 Alâ'üd-din Kalaç 346, 377, 380
 Alâ'üd-din Muhammed Harezmsâh, 346
 Alâ'üd-din Muhammed (Kalaç âilesinden) 361
 Alâ'üddin Tekiş 143, 185, 346 bk. Tekiş.
 Alayuntlu, 148
 Aleksios I. Komnenos 178
 Alexiad 178, 250, 251
 Alföldi, A., 32, 34, 71, 80, 81, 82, 159, 215, 217,
 263, 273, 274, 279, 317, 319
 Al-Hazar, 161
 Âl-i Burhân, 357
 Ali Han, 148
 Alî'l-Vâhidî, 364
 Alka-evli (Alka-bölük), 148
 Almalığ, 374
 Alman,-lar, 19, 32, 76, 179, 189, 211, 275, 280
 Almanya 36, 37, 156, 160, 211, 328
 Almiş 201
 Alp, -lik, 320, 332
 Alpagut, 262
 Alp Arslan (Sultan) 346, 359, 362, 364, 367,
 372, 373
 Alp dağları 71, 209
 Al-Pharabius 368
 Alp Er Tunga 43, 51, 209, 273, 286, 334 bk.
 Afrâsyâb, Tunga Alp Er.
 Alp-eren, 366
 Alp Kutlug Bilge, Kagan 128, 129
 Alp Tuğrul 383
 Alpi, Necm'üd-din 374
 Alta ırmağı 182
 Altay, -lar, 36, 48, 49, 50, 51, 84, 93, 94, 95, 97,
 105, 115, 140, 152, 181, 208, 211, 216, 276,
 288, 295, 307, 308, 313, 314, 315
 Altay Dağları, 48, 96, 112, 205
 Altaylı, -lar, 36, 156, 216, 288, 307
 Altaylı Nazariyesi, 50, 207, 241
 Altay-Sayan dağları, 52
 Altay-Ural dağları, 36, 48
 Altheim F., 54, 58, 59, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 157,
 158, 159, 179, 191, 196, 198, 199, 210, 220,
 225, 229, 234, 244, 246, 250, 253, 254, 257,
 264, 267, 271, 274, 291, 293, 298, 301, 305,
 307, 310, 320, 321, 322, 323, 324, 328
 "Altı Çub Sogdak" 115
 "Altı eyâlet" 115
 "Altı köşe" 243
 Altı-Ogur 75
 Altı-Oğuz 146
 Altun-aba 188
 Altun (Altun) kurt başlı sancak, 102, 111, 258,
 264, 316, 319
 Altuncan 346
 Altun-dağ bk. Ak-dağ. 326
 Altun-dağ kırallığı 130
 Altun (elçi) 130
 Altun-ordu 186, 366
 Altun ormanı bk. Altay dağları
 Altun-otağ 257
 Altun-tepe 312
 Altun Yaruk 302
 Altun-yış bk. Altay Dağları
 Amasya 359
 Amerika 20, 27, 319
 Amga (ımgâ) 315
 Amga-Kurgan 309
 Amid 352
 Âmid, bk. Amida (Diyarbakır) 374
 Amida (Diyarbakır) 85
 Âmidî, Seyf'üd-din 364
 Âmil 352
 Ammon, D., 28

- Amon-re 300
 Amu-derya, 97 bk. Ceyhun.
 Âmul, 373
 Amur nehri, 180
 Anadolu, 45, 52, 53, 56, 65, 71, 92, 148, 149, 150, 152, 158, 161, 162, 176, 178, 184, 185, 188, 215, 269, 274, 317, 342, 348, 349, 350, 354, 358, 359, 361, 364, 366, 367, 374, 375, 378, 379, 380, 382, 383
 Anadolu Beylikleri, 349
 Anadolu Selçuklu Devleti, 349
 Anadolu Türkmen Beylikleri, 349
 Anagaios, 193
 A-na-huai, 97
Ana kültür kalıbı nazariyesi, 23
 Ananyino, 168
 Anastasios, 193
 Anatolios, 312
 Anatolios Barışı, 78, 276
 An-çu, 95
 Anderson J.C, 57
 And-ıçme, 198, 335
 Andreyava, 163
Andronovo kültürü, 49, 50, 51, 205, 210, 211, 216, 307
Andronovo tipi, 47
 Anı ırmağı, 112
 Animizm, 290
 Ankara, 72, 153, 341, 346, 355, 358, 359, 365, 370, 371, 373, 378
 Ankermann B., 36
 An-lo-çen, 97
 An-lu-şan, 127
 Anna, 189
 An-si, 65
 Ant, -lar, 75, 295
 Antakya, 72
 Antalya, 359
Anthropomorfizm, 297
 Antırgu, 119
 Antikite, 335
 Antivari (Civitas Avarorum) 158
 Ant'lar, 157
 Anûşîrvân Âdil, 86, 87, 97, 98, 153, 312
 Apa (elçi), 130
 Apa (Ta-lo-pien), 102
 Apa Tarkan, 110, 121
 Apar, 100, 156 bk. Avar, Abar.
 Aprinçor-Tegin, 321
 Apurım (Porom), 100
 A-pu-sse, 127
 Aquileia, 80
 Arab, -lar, 114, 115, 116, 161, 166, 335, 345
 Arabistan, 33, 98, 207
 Aral gölü, 61, 65, 68, 73, 98, 107, 215, 304
 Ârâmî, 323
 Ârâmî- Armazique, 323
 Ârâmî-İrani, 323
 Ârâmî-İskandinav, 323
 Ârâmî-Sogd, 323
 Ârâmî-Sogd-Pehlevî, 323
 Ârâmî-Türk damgaları, 323
 Arat R.R., 44, 52, 108, 132, 140, 144, 223, 226, 255, 259, 270, 302, 303, 313, 321, 324, 328, 329, 345, 372
 Ares, 77, 246
 Arges, 188
 Argın, 222
 Argu (topluluk adı) 150, 222
 Arıg-kan, (Arıg-han, Arıkan) 70, 81, 257, 259
 Arık (arığ), 153
 Arıs ırmağı, 114
 Ârî, -ler, 48, 180, 209
 Aristagues, 274
 Aristoteles, 230, 368
 Aristov N., 323
 Âriz'ül-Memâlik, 377
 Arkadiopolis (Lüleburgaz), 77
 Arkadius, 72
 Arkhimesdes, 370
 Armazique, 323
 Arnavutluk, 156, 158
 Arnegisclus, 77
 Arpa, 307
 Arpad, 81
 Arpad, Almış oğlu, 170
 Arsal S. M., 28, 219, 220, 223, 227, 228, 230, 232, 237, 239, 240, 245, 288, 303
 Arslan Han (II), 143
 Arslan İl-tirgüg, 141
 Arslan Tarhan (elçi) 149
 Arslan-aba, 188
 Arslan'ul-Besâsîrî, 362
 Arso, 300
 Artamonov M.İ., 156, 163, 196, 322
 Artuk İ., 364
 Artuk Bey, 354
 Artuklu, 184, 374, 383
 Aryanizm, 28, 209
 Asalak kültür, 205, 230, 335

- Ascadi, 377
 Asding Vandalları, 72
 Asen, 188, 283
 Asena, bk. Aşına.
 Asgil, 201
 As-shih-na bk. Aşına.
 Askil, 85, 118
 Aslanapa, O., 380
 Asparuh (Esperuh) 196
 As-Tarhan, 164, 171
 Asur, -lar, 21, 23, 217
 Asya, 34, 37, 41, 43, 45- 60, 63-67, 69, 70, 73, 77, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 104, 108, 110, 112, 114, 117, 121, 123, 125, 127-133, 136, 141, 142, 149, 150, 151, 154, 155, 156, 159, 162, 164, 170, 173, 180, 181, 182, 189, 192, 193, 195, 196, 200, 207-213, 215, 216, 220, 222, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 235, 236, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 257, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 281, 284, 285, 287-293, 295, 298-301, 303, 306, 307, 308, 311-314, 316, 318, 321, 322, 324, 326-330, 335, 340, 350, 355, 358, 360, 365, 374, 383
 Asya Avarları, 154
 Asya Hunları, 46, 50, 57, 58, 59, 69, 88, 95, 110, 125, 133, 196, 210, 211, 213, 220, 222, 226, 227, 236, 243, 250, 263, 264, 272, 273, 274, 277, 281, 290, 292, 298, 299, 308, 312, 318, 330
 Aşan, 318 bk. Aşına.
 Aşçın, 88
 Âşık Paşa, 378
 Aşına, 45, 68, 95, 97, 105, 106, 108, 109, 124, 139, 142, 145, 149, 150, 162, 196, 224, 266, 283, 316, 318
 Aşına (prenses) 97
 Aşına bk. Aşına.
 Aş-ıçkü, 247
 Aşiret devleti, 283, 284
 A-şi-té Yüan-çen, 111
 Aşnas, 149
 Aşpara, 311
 Aşras b. 'Abdullah al-Sulamî, 138
 At, 207, 209
 At, (adı) 209
 At (Bozkır) 210
 At (Przewalsky) 210
 At cinsleri, 46, 207, 211
 At kurbanı, 274, 289
 At kültürü, 210
 Atâ Melik Cuveynî, 54, 143, 318
 Atabey, 122, 123, 262, 351
 Atabeylik, 383
 Atakam (Ata-kam), 70, 74, 301
 Atalar kültü, 289, 292
 Atalay B., 250
 Ataman, 262
 Atanarikh, 71
 Atasoy N., 306
 Atbaş, 311
 Ateş A., 369
 Athyra (Büyük Çekmece), 77
 Atı, 122
 "Atug belgüteg", 89
 Atıl, Etil=İtil, 70
 Atın ehlileştirilmesi, 212
 A-tie, 127
 Atina, 159, 278
 Atlaçın, 88
 Atlas Okyanusu, 55
 Ath göçebe kültürü, 206
 Athı kültür, 209
 Athı-çoban kültürü, 212
 Atrak (Atraka) 184
 Attaleiates, 177
 Attilâ, 34, 46, 47, 54, 58, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 193, 210, 220, 225, 229, 232, 240, 244, 246, 247, 250, 254, 257, 259, 264, 266, 267, 268, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 281, 287, 291, 292, 293, 298, 301, 305, 307, 310, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 327, 330, 347
 A-tu-yu, 130
 Augusta, 79, 163, 268
 Aul, 220
 Aurelianium (Orlans), 79
 Avar, -lar, 46, 53, 84, 90, 94, 96, 99, 100, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 164, 196, 197, 213, 244, 279, 280, 295, 296, 306, 307, 317, 322, 328, 330 bk. Abar, Apar.
 Avesta, 43, 51
 Avianus G., 80
 Avicenna, bk. İbn Sinâ.
 Avitokhol, 66, 196, 318
 Avrupa, 15, 17, 21, 22, 34, 36, 37, 41, 45, 46, 48, 50, 53, 56, 60, 65, 68, 71, 73, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 87, 94, 100, 152, 154, 156, 157,

- 158, 159, 161, 164, 165, 178, 182, 187, 188,
190, 193, 195, 197, 198, 200, 201, 206, 209,
213, 217, 222, 224, 229, 231, 233, 236, 240,
243, 244, 246, 248, 251, 253, 254, 257, 261,
264, 265, 267, 269, 272, 273, 275, 278, 279,
280, 291, 292, 293, 295, 301, 303, 305, 306,
307, 311, 312, 313, 316, 317, 319, 320, 322,
324, 329, 330, 335, 358, 373
- Avrupa Avarları, 100, 330
- Avrupa Hunları, 34, 73, 84, 190, 229, 244, 246,
272, 307, 329
- Avşar, 150
- A-vu-çö, 126
- Avusturalya, 27
- Avusturya, 71, 81, 156
- Awares, 154
- Awari, 154
- Ay (Oğuz hanın oğlu), 245
- Ay-aba, 188
- Aybars, 70, 73, 74, 262
- Aybeg Kutb'üd-din (Delhi sultanı), 372, 380
- Aybeg, İzz'üd-din (Mısır Türk Devleti sultanı)
186, 363
- Aybeg, yazar Ebû Bekir'in babası, 375
- Aydin-oğlu, 222
- Aydoğdu Kara-Sungurî, 375
- Ayguci, 121, 122, 253, 254
- Ayır-tam-oy, 228
- Ay-sabar, 152
- Ay-şad, 264
- Ay Tanrıda kut bulmuş Külüg Bilge Kagan*, 128
- Ay Tanrıda kut bulmuş Alp Bilge*, 129
- Ay Tanrıda ülüg bulmuş Küçlüg Bilge*, 129
- Ay Tanrıda, kut bulmuş Külüg Bilge*, 129
- Ay Tengri, 302
- Aytegin, 354
- Ayuki, 253, 254
- Ayyâr Bey, 143
- Ayyâr'lar, 357
- Azak Denizi, 193
- Azerbaycan, 52, 72, 99, 162, 163, 184, 379
- Azerbaycan Atabeyliği, 184
- Azizo, 300
- Az'lar, 116, 118
- Azrakî, 378
- Äble, 220
- Baba, 221
- Baba hukuku*, 58, 292
- Baba İshak, 366
- Baba Tahir Uryân, 367
- Baback*, 262
- Babaî isyanı*, 346
- Babalar*, 366
- Bâb-ı Meşihat*, 346
- Babil, 21, 300
- Badahşan, 143
- Bâdgis, 106
- Badzinag, 173
- Baga*, 121, 158
- Baga Tarkan, 135, 139
- Baga(n)*, 262
- Bagatur, 59 bk. Mo-tun.
- Bagaud'lar, 76
- Bağ, 44, 221
- Bağan*, 158
- Bağdad, 201, 344, 347, 353, 357, 361, 362, 363,
364, 372, 373, 379
- Bağdadî Abd'ul Kaahir, 362
- Bağdadî Abd'ül-Lâtif, 374
- Baherzî, 378
- Bâhila, 117
- Bahram Çüpîn, 106
- Bahram Gor, 85
- Bahrâm-şah, 378
- Bahreyn, 357
- Bakath, 191
- Bakhti, 367
- Baktria, 62, 65, 69, 83, 84
- Bakû, 72
- Balaban, 187, 355, 377
- Balak, 151, 152, 153
- Balamır, 71, 72
- Balasagun, 136, 141, 181, 341, 360, 380
- Balbal, 145, 293, 327
- Balçar, 175
- Balık*, 189
- Balıoğlu İbrahim, 375
- Ba'li Muhammed, 376
- Balika, 189
- Balkan, -lar, 53, 56, 71, 77, 81, 157, 158, 159,
176, 182, 187, 188, 189, 193, 196, 198, 199,
303, 313, 328, 335
- Balkan seferi (1), 77, 292
- Balkan seferi (2), 77
- Balkan K.*, 210
- Balkan Türkleri, 52, 92
- Balkarlar, 196
- Balkaş gölü, 182
- Baltık denizi, 164

- Bamsı-Beyrek, 335
 Bán, 158, 197
Banescu N., 196
Bang W., 92, 140, 144, 226, 333
Banguoğlu T., 132, 147, 360
 Baolsamin, 300
 Baragan, 188
 Barak, 189
 Baranî, Ziya'üd-din, 372
 Baratekin, 147
 Barçınlig-kent, 147
 Barçuk, 143
 Barçuk Art-Tegin, 132
Bârgâh, 352
 Bar-guni, 154, 155
Barhebraeus, (Ebu'l-Faraç İbn'ül İbrî) 234
 Baris, 199
Barık, anıt-kabir 298, 327
 Bars (Beğ), 116, 136, 189, 266
 Bars (elçi), 130
 Barsbayî, 356
 Barshan (Barsgan), 142
 Barsıl, 172
 Barsula, 200, 201
Bartha D., 328
Barthold W., 32, 44, 117, 133, 134, 136, 139, 141, 143, 145, 147, 180, 215, 219, 221, 226, 229, 252, 263, 289, 293, 295, 303, 308, 315, 327, 344, 383
Bartucz L., 47
 Basar, 188
 Basar-aba, 188, 189
 Basarabya, 188
 Baseroğul, 188
 Basık, 70, 72, 265
 Basileos II., 176
 Basileus, 163
 Basmil, 94, 116, 124, 127, 141, 360
 Basra, 138, 357, 373
Bastian A., 19
 Baş-buğ, 271
 Başkaus, 314
 Başkırt, -lar, 168, 200, 201, 300
 Baştarna, 75
Baştav Ş., 151, 152, 153
 Batan, 174
 Bat-Bayan, 196
 Batı Asya, 63, 313
 Batı Avrupa, 23, 280
 Batı Got, 71, 80
 Batı Gotları (Vizigot), 71, 244
 Batı Gök-Türkler, 94
 Batı Hunları, 65, 83, 240, 292, 312
 Batı Roma, 72, 73, 77, 78, 81, 82, 246
 Batı Tabgaçları, 97
 Batı Türkistan, 53, 97, 131, 155, 313, 316
 Batı Türkiye (= Macar ülkesi) 45
 Batı Wei'leri, 91
 Bator, 175
Battal A., 376
Battal Gazi destanı, 378
 Batu Han, 201
 Bâvendîler, 345
 Bavyera, 194
 Bayan, Hakan, 127, 155, 156, 157, 194, 196
 Bayan-çor, 127 bk. Moyen-çor.
 Bayat (kadim), 297
 Bayat, Boz-ok kabilesi, 148, 222
 Bayavurlar, 76
 Bay-balık, 309
 Bayça, 174
 Bayhak, 357
 Bayhakî, Abûl-Fazl, 341
 Bayhakî Ebûl-Fazl, 371, 372
 Bayık?, 170
 Bayın-çokto, 122
 Bayındır, 148, 222
 Bayırku, -lar, 105, 116, 118, 126, 127, 145
 Bayır-kum, 312
 Baykal gölü, 51, 60, 314
Bayrakdar, (Emîr-i alem) 352
Bayur H., 346, 355, 367, 380
Bazin L., 44, 46, 58, 68, 88, 89, 93, 94, 111, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 133, 134, 144, 189, 196, 211, 235, 237, 240, 247, 263, 271, 278, 300, 301, 321, 323, 324, 329, 330
Beal S., 108
 Bedevî, 33
 Bedizci, 327
 Bedr'üd-din (şair), 377
 Begavî, 364
 Beg-çor, 59, 111
 Begni, 305
 Beğ, 233
 Beğbars, 189
 Beğdili, 148
 Beğteginli, 363
 Beğ-tun, 59 bk. Mo-tun.
 Beh, 165

- Behmenyâr A.*, 357
 Behrâmşah Fahr'üd-din, 374
 Bektaşîlik, 366
 Bela Vedza, 166
 Belar (Bulgar) 168
 Belçika, 76
 Belçir, 189
 Belencer, 153, 161, 163, 165, 172, 309 bk.
 Balancar.
 Belgrad, 77, 157, 198
 Belh, 62, 65, 84, 100, 138, 150, 342, 373
 Belisarios, 279
 Benares, 367
Bengütaş, 327
Benzing, 46, 52, 191, 195, 202, 321
 Berberîler, 33
 Berçek-er, 123
 Berçem-oğulları, 150
 Berdaa, 164
 Berendey, 189
 Berendi, 187
 Berke Fakîh, 375
 Berlin, 36, 63, 302
Bernštam A., 32
Berthelot A., 68, 192, 211, 307
 Besarabya, bk. Basarabya.
 Beş-balık, 94, 118, 120, 128, 131, 141, 265, 302
 Beşenyö, bk. Peçenek.
Beşevliev V., 59, 190, 191, 195, 196, 197, 198,
 199, 240, 262, 294, 297, 307, 319, 327
 Beş-Ogur, 75, 191
 Beş Oğuz, 191
 Beş sülâle, 130
 Beşşâr'üt-Türki, 371
Beş yem, 63, 268
 Bey (bâg, beğ, bî), 32, 59, 165, 183, 221, 229,
 233, 256, 257, 260, 264, 342, 345
 Beybars, Sultan 186, 346, 353, 356, 363, 375
 Beykent, 138
Beylik gururu, 331
 Beyzâvî, Kaadi, el 364
 Bezeklik, 302
 Bıçkılı, 175
 Bigila, 78, 281
 Biktun, 59, 195 bk. Beğ-tun.
Bilge eliğ'ler, 314
 Bilge Kagan, 107, 111, 120, 121, 122, 124, 129,
 141, 226, 240, 254, 311
 Bilge Kül Kadir Kagan, 142
 Bi-li, 328
 Bilik, 32, 189, 207, 376
 Bin-Buddha, 302
 Bin-vul, 107
 Bismarck, 121
 Bissenus, 173 bk. Peçenek.
Bistgânî, 354
 Bitegçin, 88
Bitig, 257, 322
Bitigci, 341
Bitigtaş, 327
 Bittigur, 191 Beş-Ogur.
 Bizans, 45, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 81, 83, 84,
 88, 90, 93, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 106,
 151, 152, 153, 154, 155, 157, 162, 164, 165,
 166, 167, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177,
 178, 182, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 196,
 197, 198, 199, 200, 213, 229, 238, 240, 244,
 246, 247, 250, 254, 258, 267, 268, 269, 270,
 274, 275, 279, 280, 287, 291, 292, 293, 296,
 298, 306, 310, 312, 313, 320, 322, 323, 330,
 332, 335, 348, 356, 361
Blaškoviç Y., 158, 189, 314
 Bleda, 70, 74, 77, 232
 Bo(ğ)arık, 153
 Bo~boğ, 153
 Boarık, 151
Boba İ., 159, 164, 165, 167, 168, 175
Bod, 219, 221, 252
Bodum, 94, 96, 100, 101, 114, 118, 127, 146,
 223, 224, 226, 227, 233, 235, 236, 257, 265,
 282
 Bogaç Han, 335
 Boğaziçi, 158, 176
 Bohemya, 158
 Bolçu, 114, 115, 116, 135
 Bolçu savaşı, 114
Boleslaw I, 175
 Boluş, 182
Bombaci A., 99, 118, 119, 120, 126, 132, 162,
 224, 239, 240, 242, 252, 255, 259, 263, 264,
 272, 273, 291, 302
 Bonifacius, 74
 Bonos, 158
Boodberg P.A., 44, 88, 89, 90, 94, 95, 99, 144,
 237, 259, 271, 318, 329
 Boran, 222
 Borç Han, 187
 Borçalı, 184
 Boris Han, 199
 Boru, 174

- Bossert Th.*, 303
Boswell A.B., 180
Bosworth C.E., 142, 233, 342, 345, 354, 381
Boy, 47, 54, 114, 126, 170, 174, 175, 191, 219, 221, 224, 226, 229, 233, 252, 257, 266, 282, 283, 285, 356, 381, 383
Boyar, 156, 158, 197
Boyla, 121, 158, 198, 263
Boyla Baga Tarkan, 234
Boz-aba, 188
Bozan, 354
Bozar Han, 143
Bozdoğan, 189
Bozkır, 208
Bozkır atı, 210
Bozkır kültürü, 38, 206, 208, 210, 217, 219, 228, 232, 273, 330
Bozkırlı, 55, 179, 209, 213
Bozkurt, 95, 216, 245, 316, 317, 319, 327, 335, 382
Bozkurt Destanı, 95, 216, 317
Boz-ok, 148, 243, 261
Böğü Kagan, 128 bk. İnel Kagan.
Böğü Kapgan, 111
Bö-kalabur, 156
Böklî-çölüg il (Batı Kore?), 100
Bönek, 178
Börü (Böri), 58, 196, 277, 359, 363 bk. Kurt.
Böri-tarkan, 198
Brahmanizm, 367
Brahmi, 324
Brakisefal, 47
Brion M., 247
Britanya, 81
Brockelmann C., 363, 371
Brosset M., 184, 185, 251, 383
Bruzkus J., 167
Buda 74. bk. Bleda
Budapeşte, 308
Buddha, 302
Budist, 86, 91, 100, 121, 301, 326, 360
Budizm, 86, 299
Budun, 223
Bug, kumandan, 153
Bug, nehir, 174
Buga başbuğ, 159
Bugut, 95
Buğa, (şahıs adı) 169, 189
Buğra Han (ünvan), 341
Buğra Han (Ebû Ali Hasan), 372
Buhara, 116, 138, 149, 341, 360, 363
Buhâra Ulu Câmii, 380
Buhârî Ebû Nasr, 371
Buku (unvan), 271
Buku, 127, 128, 222
Buku Han, 245, 334
Han, 145
Buku Cin, 131
Bukun, 221
Bula, 174
Bulan, 166, 172
Bulgak (Bulganç), 190
Bulgar (Bular, Buler, Biler) 190
Bulgar, -lar, 52, 53, 56, 59, 67, 81, 87, 92, 93, 118, 151, 152, 154, 156, 158, 161, 168, 171, 176, 177, 182, 186, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 222, 224, 236, 238, 247, 250, 251, 259, 261, 266, 279, 280, 282, 293, 294, 297, 299, 305, 309, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 324, 327, 329, 330, 349
Bulgar Hâkanları Listesi, 190, 195, 329, 330
Bulgar Şehri, 201, 313
Bulgârî, 200
Bulgaristan, 75, 176, 199, 319, 327
Bulgarokton, bk. Basileos II.
Bumin, 96, 97, 238, 256, 262, 263
Burgar, *Bular*, *Biler*, *Buler*, 190
Burgond, 72, 76, 328
Burgu, 146
Burkan, 288
Burma-çap, 307
Burtas, 164, 182, 201
Bushell S.W., 108
Butak B., 364
Buveyhîler, 345, 362
Buyruk, 100, 140, 169, 201, 233, 245, 254, 255, 259, 262, 267
Buyruk-çor, 123, 255
Büğdüz, 148
Büke, 300
Büklî-çöl=Kore, 100
Bükü (böğü), 284
Büyük Bulgarya, 67, 81, 163, 196, 200, 201, 266, 317, 318, 330
Büyük Dîvan, 351
Büyük Hun Devleti, 61
Büyük Selçuklu imparatorluğu, 340, 344, 351, 358, 382
Büyük-küçük (teşkilat), 261

- Cabgu, 198, 257
 Câferlu, 222
 Caferoğlu A., 53, 135, 144, 184, 187, 189, 190, 213, 221, 252, 253, 262, 323, 324, 328, 333, 372, 376
 Cahen Cl., 45
 Câhiz, bk. El-Câhiz.
 Câhiliye, 221
 Cahun L., 69
 Caldivar, 311
 Cambul, 316
 Câmedar, 352
 Câmî'üt-Tevârih, 148, 287
 Campus Mauriacus, bk. Katalaunum.
 Canard M., 275
 Carter Th.F., 303
 Castren M.A., 48
 Cat, 356
 Ceasar (Sezar), 278
 Cebe, 185
 Celâliye (Terken) Hâtun, 346
 Celâl'üd-din Harezmsâh, 374
 Celâl'üd-din Rumî, 367
 Cemâl'ud-din Türkî, 376
 Cemne nehri, 380
 Cend, 147, 148, 312
 Cengiz Han, 124, 131, 132, 133, 143, 280
 Ceyhun Nehri, 37, 51, 85, 97, 187, 343
 Cezeri Ebül-İzz'ül, 374
 Chabot J.B., 382
 Chacanus, 168
 Chalandon F., 178
 Champagne, 79
 Ch'ang-an, 62 bk. Ç'ang-an.
 Chao, 64, 115, 229, 277, 299
 Chao I., 68
 Chao II., 68, 318
 Chao-ch'è, 83, 93 bk. Kao-kü.
 Chao-wu, 98
 Chavannes Ed., 57, 63, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 106, 107, 108, 113, 114, 115, 118, 120, 124, 125, 126, 127, 135, 137, 139, 140, 141, 144, 149, 154, 155, 162, 193, 222, 244, 246, 253, 262, 265, 266, 268, 291, 292, 294, 295, 296, 298, 305, 314, 315, 316, 317, 322, 326
 Chazarî, 161
 Chenestan Chepetukh = Çenestan Cepetuh (Çin yabgusu), 98
 Cheng F.T., 242
 Ch'iao, 265
 Ch'i-li-fa, 126
 Ch'in (Ts'in), 59, 64, 89, 277
 Ching-ti, 63
 Chün-shu, 244
 Chi-yü, bk. Ki-ok.
 Chou sülâlesi, 45, 91, 241
 Chou sülâlesi, Muahhar, 130
 Chou-shu, 95, 96
 Christensen A., 86
 Chung-hang Yüeh, 229, 231, 271 bk. Çung-hang Yüeh.
 Chu-t'e-ho, bk. Tsü-ti-hou
 Chü-ch'ü, 95, bk. Tsü-kü.
 Chün-ch'en, 63
 Cığ, uzunluk ölçüsü 313
 Cihâd, 360, 361
 Cihânpenâh, 380
 Cim nehri, 173
 Cit, 147
 Cizre, 374
 Claudianus C., 213
 Clauson G., 44, 46, 51, 52, 58, 59, 60, 62, 70, 84, 89, 100, 110, 111, 113, 120, 122, 156, 192, 221, 223, 224, 234, 236, 238, 239, 251, 252, 255, 257, 258, 263, 270, 276, 281, 298, 300, 301, 314, 317, 323, 324, 335, 341
 Codex Cumanicus, 189
 Codex Theodosianos, 73
 Coğrafya ekolü, 27
 Colorado River, 20
 Comania (Komanya), 182
 Comnena A., 178, 251
 Constantin Gh., 299, 324
 Cormesius, bk. Kormesios
 Correspondence Khazare, 167
 Coste A., 28
 Creel H.G., 260, 301, 334
 Crumas, bk. Kurum Han.
 Crumnus, bk. Krum Han.
 Cufga, 351
 Cuisenier J., 123, 220
 Cul Cilarık, 311
 Cula, 170
 Cumana, 188
 Cumania, 187
 Cumanus, 179
 Cungarya, 64, 66, 83, 114, 141, 181, 210 bk. yarış ovası.

- Curcân, 345
 Curcaniye, 85
 Cuveynî, bk. Atâ Melik Cuveynî.
 Cuzcan, 138
 Cûzcânî, Minhac Sirâc'üd-din 372
 Cûke-tav, 200
 Cünd'ül-halka, 356
 Cüneyd b. 'Abdurrahman'il-Murrî, 138
 Cyclic teorisi, 207
 Czeglédy K., 52, 65, 67, 68, 70, 84, 85, 87, 93, 94,
 97, 98, 99, 100, 106, 107, 110, 114, 116, 126,
 127, 150, 151, 152, 153, 156, 160, 163, 165,
 171, 181, 191, 192, 201, 202, 224, 266, 303,
 315

 Caba Efsanesi, 82
 Ça-ça Sengün, 113
 Çaganyan, 137
 Çağ, 209, 329
 Çağatay S., 128, 189, 302
 Çağatay T., 239
 Çağrı Bey, 148
 Çaka, 178 bk. Çakan.
 Çakan, 178, 356
 Çalap, 297
 Çalkar Gölü, 191
 Çanakkale, 215
 Ç'ang-an, 89, 97, 105, 127
 Çang-k'ien, 63
 Çango'lar, 187
 Çang-p'ing, 111
 Ç'ang-sun Şeng, 102, 103, 106
 Çantay H.B., 100
 Çao-çu, 113
 Çar, 199
 Çardarı, 312
 Çargelan, 311
 Çaruk, 150
 Çaruklu, 148
 Çatalar, 197, 330
 Çavuldur, 148, 178, 222
 Çavuş (Çabış), 262, 351
 Çek, 159
 Çekmece, 77, 80, 178
 Çekoslovakya, 156, 158, 189, 328
 Çelgü, 178
 Ç'en, 103
 Ç'eng-ti, 66
 Çe-nu, 135, 139
 Çepni, 148, 222

 Çeremis, 75, 200
 Çerge (ordu hamamı) 310
 Çeri(g), 169
 Çerig (çeri), 270
 Çerkes, 186
 Çerkesler, 356
 Çernigov, 182, 183
 Çernikov S.S., 49, 50
 Çe-se (P'o-fu), 140
 Çetin N.M., 377
 Çetr, 342, 351, 382
 Çevgen (Çögen), 276, 383
 Çıldır gölü, 185
 Çiçek Prenses, 306
 Çiçekion, 306
 Çi-çi, 64, 65, 67, 68, 116, 193, 250, 260, 264,
 270, 310
 Çifte krallık, 260, 263
 Çiğil, -ler, 94, 140, 142, 147, 149, 150, 377
 Ç'i-ki, 104
 Çik'ler, 116, 181
 Çina, bk. Aşına.
 Çino, bk. Aşına.
 Çinga, bk. Aşına.
 Çin Seddi, 59, 111
 Çi-nu, 318
 Çi-si ilteber, 255
 Çoban boy, 174
 Çoban (çupan), 262
 Çoban kültürü, 212, 299
 Çoçi, 134
 Çogay, 110
 Çol, 85
 Çolman nehri, 161, 164, 200
 Çomul, 150
 Çor, 135, 156, 174, 222
 Çor, boy, 174
 Çorlu, 157
 Çorpan Tarhan, 162
 Çoruh, 184
 Çou-shu, 326
 Çöl Pompei'si, 302
 Çu, 51, 65, 84, 94, 98, 111, 114, 115, 127, 135,
 139, 149, 181, 191, 307, 320
 Çubdâr, 352
 Çubukçu İ.A., 365
 Çuçu, 321
 Çud, 75
 Çulışman, 314
 Ç'u-lo, 103, 105, 107

- Ç'u-lo-hou, 103
 Çumiş, 311
 Ç'u-mi (Çumul), 94
 Çumpal, 311
 Çung-tsung, 116, 117
 Çung-wei-hien, 116
 Çuş-başı, 119
 Çuvaş, 52, 222
 Çuvaşlar, 52
 Çuy-tepe, 312
 Çu-yüie, 94
- Dabûsiya, 138
Dâdbeg, 353
 Dağ (Oğuz kaanın oğlu), 245
 Dağıstan, 163, 165, 187
Dahhân S., 201, 344
 Daih, 192 bk. Yayık.
 Dalmaçya, 157, 159, 194
 Dandânan savaşı, 347
Danilevsky N.Y., 21, 23, 25, 26, 33
 Dânişmendli, -ler, 349
 Darîr Erzurumlu, 375
Darkó J., 37, 208, 275, 278, 279, 280
 Daryal, 164
Dâvet-i Cedîde, 362
Davgu, 59, bk. Yabgu.
 David II Bagratlı, 184
Davidson Ruys T.W., 108
Davidson, R. G., 159
 Dâvud II Alâ'üd-din, 374
Davul, 257, 258, 328
 Dazlak Karol, 280
- De Groot, 43, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 192, 213, 216, 220, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 239, 242, 243, 244, 248, 249, 250, 254, 257, 259, 260, 261, 262, 264, 268, 271, 273, 274, 276, 277, 281, 283, 284, 286, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 299, 301, 305, 311, 317
- De Guignes*, 57, 155, 241, 319
De Lapouge, 28
Debets G.F., 47
Debrecen, 187
Decei A., 188
Dede Korkut, 233, 234, 295, 320, 332, 335, 383
Deér J., 207, 210, 215, 241, 246, 248, 299, 300
 Dekkan, 361
 Delhi şehri, 187
 Delhi Türk sultanlığı, 187, 346, 350, 363
 Demir, 209, 215
- Demir Çağı, 215, 216, 217
 Demir işleyicilik, 307
 Demir Kapı, 115
Demircioğlu H., 37
 Demirin ilk keşfedildiği yer, 215
 Demirtaşı, 356
 Dengizik, 70, 81, 190, 262
Deniker J., 47
 Deniz (Oğuz kaanın oğlu), 245
 Dentü-Mogyeria, 169
Deny J., 44, 199
 Derbend, 87, 106, 162, 163, 345
 Derehlu, 188
Dergâh, 352, 370
 Derster (Silistre), 178
 Dervişler, 365, 366
 Desna, 164
 Deşt-i Kıpçak (Kıpçak bozkırı), 182, 185, 186, 188, 201, 356
 Devâdar, 353
Devkhoi Ounni, 84
Devlet Meclisi (Toy), 76, 90, 102, 103, 107, 110, 119, 255
Dış-Bakan, 255
Dış- Bulgarlar, 196
Dış-il, 140
Diaconus P., 75
 Dicle, 20
Dietrich E.L., 166
 Dihkân'lar, 357
 Dihlevî Hasan (şair), 355, 367, 377, 378
 Dimyat, 381
Dingir, 301
 Dinyeper, 68, 71, 75, 101 bk. Dnyepar.
 Direkler, 297
Diriöz M., 377
Dîvân-ı a'llâ, 352
Dîvân-ı arz'ül-ceyş, 352
Dîvân-ı inşâ, 352
Dîvân-ı istîfa, 352
Dîvân-ı işrâf, 352
Dîvân-ı mezâlim, 353
Dîvân-ı risalet, 352
Dîvân-ı saltanat, 352
Dîvân-ı tuğra, 352
Dîvân-ı vezaret, 352
Dîvanü Lûgat-it-Türk, 382
 Divriği, 381
 Diyarbakır, 85, 345, 374, 381
Diyarbakirli N., 274, 306, 308, 320, 322, 323, 326

- Dnyeper, 161, 163, 164, 167, 169, 174, 175, 176, 177, 182, 193, 210
 Dnyester, 169, 174, 176, 182
 Dobrotiç, 189
 Dobruca, 188, 189, 196
 Dodurga, 148
 Doerfer G., 44, 45, 46, 140, 188, 213, 221, 222, 223, 225, 227, 234, 238, 240, 250, 251, 253, 254, 255, 257, 261, 263, 264, 265, 272, 287, 301, 318, 328, 341, 384
 Doğrul Ö.R., 378
 Doğu Anadolu beylikleri, 383
 Doğu Asya, 60, 64, 93, 211
 Doğu Avrupa, 53, 71, 94, 152, 159, 161, 164, 165, 182, 187, 195, 200, 201, 231, 280, 303, 313, 358
 Doğu Got, 71, 75
 Doğu Got'ları (Ostrogot), 71
 Doğu Gök-Türk, 105, 126, 140, 258, 269, 294
 Doğu Roma, 72, 81, 98, 101
 Doğu Türkistan, 313
 Doğu Türkistan (Turfan) Uygur Devleti, 131, 132
 Doğu Türkiye (Hazar ülkesi), 45
 Doğu Wei'leri, 91
 Doğu-batı Teşkilatı, 243
 Dokhia (yog), 291
 Dokuz-Ogur, 191
 Dokuz-Oğuz, 118, 127, 132, 144, 146, 222
 Dokuz-Tatar, 95, 127
 Dolikosefal, 46, 49, 50
 Dolikosefal Mongoloid, 47
 Dominium, 227, 228
 Don nehri, 51, 71, 85, 152, 155, 157, 161, 166, 169, 173, 182, 184, 185, 186, 193, 209, 229
 Donetz, 174, 182, 186
 Donner O., 323
 Donuk A., 101, 220, 248, 263, 275
 Doulo, 81, 195
 Döğer, -ler, 148, 174
 Dört köşe (bulung), 243, 244
 Drava, 198
 Dubravica, 75
 Dujev İ., 197
 Dulkadırlılar, 150
 Dulo (Doulo) 81, 283 bk. Yula Gyula.
 Dunlop D.M., 98, 141, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 228, 229, 233, 235, 237, 240, 246, 250, 264, 281, 292, 293, 299, 309, 310, 311, 315
 Dura-Europos, 70
 Durkheim E., 31, 33
 Durocortorum, 79
 Duru K.N., 344
 Dvornik Fr., 299
 Eberhard W., 36, 37, 45, 46, 47, 50, 51, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 70, 84, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 98, 102, 104, 105, 121, 125, 127, 130, 133, 154, 180, 192, 207, 208, 210, 211, 215, 217, 218, 220, 222, 225, 226, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 241, 242, 244, 247, 251, 252, 257, 258, 259, 260, 262, 265, 268, 269, 273, 274, 276, 277, 285, 286, 287, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 299, 302, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 317, 318, 322, 324, 326, 328, 329, 334, 336
 Ebîverdi, 378
 Ebû Ali's-sûfi, 374
 Ebû Bekir, (tarih yazarı) 375
 Ebû Dulaf, 297
 Ebû Hafs Ömer, 371
 Ebû Hayyân Tevhîdî, 369
 Ebû Muhammed Hârun, 371
 Ebû Muhammed'ül-Mu'tamir, 363
 Ebû Muslim, 378
 Ebû Nasr Abd'ur-Rahîm, 363
 Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, 367
 Ebû Sâlim Kemâl'üd-din, 374
 Ebû Şâme, 375
 Ebû Tahir-i Hâtunî, 373, 378
 Ebu'l-Farac İb'ül İbrî, bk. Barhebraeus.
 Ebû'l-Ferec b. Tayyib, 369
 Ebû'l-Gazi, 287
 Ebû'l-İzz'ül- Cezerî, 374
 Ebu'l-Kaasim'ul-Kevbânî, 343
 Ebu'l-Leys, 375
 Ebû'l-Me'alî Cuveynî, 363
 Ebû'l-Meâlî Nahhâs, 378
 Ebû'l-Mu'tamir Süleyman, 363
 Ecer A.V., 361
 Eckhardt S., 72, 77, 81, 82, 273, 276, 319
 Eckhart F., 169, 268
 Eckmann J., 375
 Ecsedy H., 97, 101, 128, 140, 169, 254, 258, 312, 322
 Ed-Devler'üt-Türkiya, 186
 Edekon, 78, 82
 Edessa (Urfa), 72
 Edikkün, bk. Edekon.
 Edirne, 178, 182, 198
 Ediz, 126, 127, 129
 Eflâton, 33
 Eftal (Abdel), 85
 Eftalitler, 53, 85, 86, 87, 97, 224, 273 bk. Ak Hun-Eftalit'ler.
 Egami N., 210, 213
 Ege Denizi, 178
 Ejder Tanrı, 286
 Ejder Yılı, 329
 Ejder Soyu, 286

- Ekberlik*, 366
 Ek-tağ, 98, 115
 Ekvator, 27
 Elbe, 159
El-Belâzuri, 114
El-Belhî, 147
 El-Beyzâ, bk. Sarıgşın.
El-Bîrûnî, 171, 370, 371
El-Câhiz, 228, 343, 363, 371, 384
 el-Carrâh'ül-Hikemî, 163
 El-Cerrâh b. Abdullah, 136
 El-Cezire, 157
Elçi Hanı kitâbesi, 171
Elçi-bilgelik, 63
Eldad ha-Dani, 164
Elegeş kitâbesi, 170
 El-Haraşî, 137
 El-Hatîbî, 364
 El-Hâzinî, 373
Eliade M., 288, 289, 295, 297
El-İdrîsî, 132 bk. İdrîsî.
 Elig, 257, 314
 Elig-Beğ (veliahd), 260
 El-Kaaim Bi'emrillah, 344
 El-Katâi, 380
Elliot G., 19, 355
Ellwood A., 28
 El-Mansûr, 164
El-Mâverdi, 345, 378
 El-Mehdî, 146
 El-Me'mun, 368
El-Mesâil'ül-Melikşahiye, 345
 El-Mes'ûd, 374
El-Mes'ûdi, 43, 106, 132, 142, 147, 264
El-Mukaddesî, 380
 El-Muktedir, 201
El-Mustansir Bi'llah, 346
 El-Mu'tasım, 149
 El-Mu'temid, 172
El-Ömerî, 186, 384
El-Utbî, 371, 380
 El-Vâsık, 172
 Emba nehri, 173, 191, 192
 Emevî, -ler, 136, 138, 141, 163
Emir, 344
Emîr-i ahûr, 352
Emîr-i çaşnigîr, 352
Emîr-i dâd, 353, 372
Emîr'ül- mü'minîn, 344
 Endere, 163
 Endülüs Emevî devleti, 166
 En-Nâsır li-dînillah, 346
 En-Nâsır Muhammed, 353, 358
Enoki K., 70
 Enverî, 378
 Ephtalanos, 84
 Ephtalit, 84
Equus Caballus, 210
Equus Przewalsky, 210
 Erbil, 359, 363, 381
 Erdel, 170
Erdmann F., 43, 144
Eren H., 196
Ergene-kon destanı, 317
Ergin M., 115, 221, 234, 236, 238, 280, 298, 299, 300, 320, 335
 Erk Kapgan, 70
Erkin, 126, 222, 252, 257, 262, 265, 341
Erkin'lik, 348
Erk'lik, 239
 Ermanarikh, 71
 Ermeni, 83, 98, 151, 161, 162, 173, 186, 195, 274
 Ermeniye (Ermenistan bölgesi) 152, 162, 163
Eröz M., 15, 16, 22, 38, 317
 Erran, 345
 Ertim (Erdem) boy, 174, 222
Erzi A.S., 262
 Erzincan, 381
 Erzurum, 72, 359
 Esed b. 'Abdullah al-Kasrî, 137
 Esik kurganı, 322
Esin E., 149, 174, 210, 258, 289, 298, 299, 300, 302, 303, 312, 319, 329, 380
 Eskil, bk. Askil.
 Eskimolar, 34
 Esperûkh, 196 bk. Asparuh
 Es-Sa'âlibî, 106
Es-Sultân'ül-Âdil, 345
Es-Sultân-ül-A'zam, 351
 Est, 75
 Eş-börü, bk. Asparuh.
Eşi (éşi) 259
 Eşkâm (Eş-kam), 70
 Eşnunna, 216
 Ete'l-küzü (=Etelköz), 169, 174
 Etil, 70, 74 bk. İtil.
 Etrüskler, 319
 Etsin- göl, 95
Et-Taberî, 43, 98, 106, 114, 117, 138
 Ettügen, 291
Eufemia efsaneleri, 72
 Euklides, 370
 Europid, 47
 Evliya-ata, 107, 141, 142
Evolution nazariyesi, 18
 Evrasya, 205
 Evresiya, 208
Exogamie, 220

- Extase*, 288, 289, 290
Eymür, 126, 148
Eyyubî, -ler, 363, 364
Ezgenti-kadız, 119
Ezgiş, 150

Falben, 179
Falones, 179
Fârâb, 114, 147, 368, 371 bk. Karacuk.
Fârâbî, 365, 368, 369, 370
Farruhî, 377
Fars, 222, 289, 345, 378
Fâtiḥ Sultan, 111
Fâtîmî, 345
Faust, 21
Fehér G., 190, 197, 198, 199, 240, 246, 268, 273, 274, 278, 279, 280, 292, 293, 296, 297, 299, 307, 309, 310, 312, 313, 319, 324, 327
Feng-çu, 111
Fenike, 20, 21
Feodalite, 61, 232, 265, 310
Fergana, 97, 114
Feridun, 43
Ferîd'üd-din Mes'ud, 367
Fertö, 178
Fettich N., 82, 159
Fevrier J.G., 323
Fındıkoğlu Z.F., 27, 29, 33, 220, 228, 285, 333
Fırat, 20, 70, 72
Fick A., 69
Fiesole, 72
Filibe, 77, 178, 198
Filistin, 157
Fin, 164, 190
Finlandiya, 319
Fin-Ugor, 50, 69, 70, 151, 157, 161, 164, 168, 170, 211, 266, 320
Fin-Ugorca, 170
Fin-Ugorlar, 37, 200
Firavun, 20
Fırdevsî, 320, 377
Fîrûz Celâl'ud-din, 380
Fîrûz Tuğluk, 380
Fîrûzâbâd, 380
Fîrûzşâh, 351, 372
Flor F., 36, 211, 212
Floransa, 72
Fonksiyonel'ci teori, 38
Frangrasyan, bk. Afrâsyâb 286
Frank, 80, 154, 157, 158, 168, 186, 198, 280
Franke H., 88
Franke O., 57, 59, 63, 90, 91, 102, 104, 105, 119, 121, 141, 154, 226, 241, 244, 250, 254, 277, 299, 300
Frank, -lar, 76, 197, 280
Fransa, 159
Freyer H., 215, 220, 239, 290
Fritze W.H., 160
Frobenius, 36, 37
Frye R.H., 114, 139, 150, 262, 320
Fu-Chien, 89
Fu-li (Böri), 317
Fu-lin(Bizans), 93
Fu-nien, 109
Fustât, 380

Gabain A.v., 32, 44, 58, 83, 95, 96, 108, 110, 112, 128, 141, 189, 223, 224, 237, 252, 269, 273, 274, 287, 289, 291, 298, 300, 301, 302, 303, 309, 311, 315, 322, 324, 329
Gagauz, -lar, 188
Galatia (Ankara) 72
Galia, 157
Galiçya, 71, 185
Gallianus, 278
Gallus S., 207, 208, 209
Galya, 73, 79, 81, 293
Gandahar, 107
Ganî-Fayyâz, 341
Ganj, 367
Gauthiot R., 323
Gaza'iri, 377
Gazi (Dânişmend beyi), 349, 375
Gazne, 150, 360, 363, 370, 371, 380
Gazneli, -ler, 150, 343, 360, 363, 371, 377
Gazzâlî, 344, 369
Gazzî, 382
Geiserikh, 74, 77
Gelenekçi hâkimiyet, 239
Gemlik, 356
Gence, 378
Genin, 199
Geniş aile, 32, 91, 220
Genose, 220
Gens, 188, 220
Gentry, 61
Gepid, 75, 157
Gepid, -ler, 71
Gerdizî, 43, 132, 165, 168, 221, 371
Germania, 76
Germany, 81, 244
Germen, 69, 70, 71, 79, 81, 82, 83, 154, 156, 157, 159, 209, 211, 212, 213, 266, 278, 280, 293, 323
Géza N., 70, 170
Ghirshman R., 83
Gibb H.A.R., 114, 117, 136, 137, 138, 139
Gilânî Abdülkaadir, 366
Ginzburg V.V., 47

- Giorgi III*, 184
Giraud R., 92, 96, 98, 99, 100, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 223, 224, 226, 227, 233, 237, 253, 254, 255, 262, 277, 289, 291, 293, 295, 298, 299, 300, 321, 326
 Gobi, 50, 64
 Gobineau, 27
Golden P.B., 87, 161, 164, 165, 170, 172, 196, 199, 228, 233, 258, 266, 313, 318, 322
Gombocz Z., 169
 Got -lar, 71, 72, 77, 80, 82, 159, 164, 190, 246, 274, 278, 280
Göbl R., 87
Göç teorisi, 36
Göçebe kültürü, 206
Göçebelik, 33, 34, 207, 208, 210
Gök kültürü, 51
 Gök Tanrı, 58, 166
 Gök yeleli, 245, 318
 Gök, (Oğuz kaanın oğlu), 245
Gökalp Z., 16, 30, 34, 44, 206, 219, 220, 285, 344
Gökberk M., 26
 Gök-börü, 359, 363
 Gök-Türk, -ler, 34, 43, 44, 45, 47, 52, 58, 68, 83, 87, 88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 133, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 144, 145, 149, 150, 153, 154, 155, 161, 162, 165, 166, 169, 170, 173, 174, 179, 181, 192, 193, 195, 196, 212, 219, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 234, 236, 237, 240, 244, 246, 247, 251, 252, 254, 255, 258, 259, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 274, 276, 277, 279, 281, 283, 290, 291, 292, 293, 294, 297, 298, 299, 300, 302, 305, 306, 307, 308, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 330, 342, 346, 347, 348, 349, 383
 Gök-Türk Hâkanlığı (I.), 96, 126, 146
 Gök-Türk Hâkanlığı (II.), 108, 133, 140, 146, 309
Gök'ün oğlu, 62, 241, 242, 260
Graebner F., 36
Grégoire H., 167
 Gregorien, 373
 Grek, 21, 27, 62, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 155, 156, 161, 192, 198, 199, 229, 323, 324, 333
 Grek -Baktria, 69
Grenard F., 142, 279, 303, 306
Grousset R., 44, 46, 57, 59, 63, 69, 85, 86, 90, 91, 107, 114, 132, 154, 155, 156, 158, 162, 208, 210, 218, 246, 277, 279, 298, 302, 326
Grönbech K., 180, 189, 207, 210, 220, 226
 Grum-Grimajlo, 180
Grünwedel A., 303
 Gulâmân, 354
Gulâmân-ı saray, 354
Gumilev L.N., 55
 Gun, bk. Hun
 Qun, 127
Gundikar, 76
 Gundisallinus, 370
 Gupta, 85
 Gürek, 117, 138
 Gurgan, 85
 Gurlular, 360
Gutenberg J., 303
 Gu-tsang, 68, 90, 130, 299, 310
Gülensoy T., 220
Gülşehri, 378
 Gün (Oğuz kaganın oğlu), 245
Günaltay M.Ş., 375
 Güney Hunları, 66, 67
 Gürcistan, 162, 184, 185, 251
 Gürcü, 87, 161, 179, 184, 251, 383
 Gürgenç, 147, 381
Güvenç B., 33, 37
Gwalior kitabesi, 86
 Gyarmat, 170
Gyepü elve, 276
 Gyormati, 222
Györfly Gy., 156, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 222, 262, 266
 Gyula, 170 bk. Yula, Cula, Dulo.

Hâce-i buzurg, 352
 Hacılı, 222
Hâcib, 88, 341
Hâcib-i buzurg, 352
 Hâcibler, 352
Hâcib'ül-huccâb, 352
 Haçlı, 348, 359, 361, 364, 365
Haddon A.C., 54
 Hadrianus, 278
Haig W., 381
 Hâkan, 94, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 112, 123, 124, 127, 128, 129, 138, 157, 194, 240, 244, 250, 251, 252, 258, 264, 319, 326, 330, 371
 Hâkanî, 378
Hâkaniye, 377
 Hakikî Avar, 155
 Hakîm Süleyman Ata, 366
Halasi T., 153, 189, 196
 Halep, 381
Halhali A., 354
Halikov A.H., 200, 316
Hallsatt kültürü, 37
 Halluk, 142 bk. Karluk
Haloun G., 180
 Hâm, 47

- Hambarly kitâbesi*, 296
Hambis L., 58, 149, 179, 186
Hamdâniler, 345
Hamdullah Müstevfî, 362
Hami, 66, 131
Hamilton J., 76, 88, 90, 93, 94, 107, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 142, 144, 152, 179, 191, 219, 222, 251, 255, 262
Hammer J.v., 43, 48
Han, 67, 245, 268, 277, 335
Han sülâlesi, 59, 67
Han-balıg (k) 165, 313 bk. İtil şehri.
Hân-ı yağma, 247
Hankah, 379
Hannestad K., 85, 87, 98
Hansen O., 128
Han-shu, 226, 232, 308
Han-toy, 252
Harâcî, 358
Harezmi, 51, 99, 117, 138, 147, 164, 171, 304, 371, 374
Harezmsâhlar, 143, 149, 150, 185, 341, 346, 347, 355, 356, 363, 364, 366, 367, 374, 375, 381, 382
Hâris b. Sureyc, 138
Haristan savaşı, 139
Harmatta J., 44, 70, 274
Harput, 359, 374, 381
Hârûn'ur-Reşîd, 166
Has, 358, 372
Hasan Sabbah, 362
Hasan Sencerî, 377
Hasankeyf, 381
Hasday b. Şaprut, 166
Hasse, 354
Haşer, 355, 357
Hâşimiler, 345
Hâtun, 108, 114, 121, 185, 226, 249, 259, 268, 294, 307, 346
Haussig H.V., 45, 58, 83, 85, 98, 99, 154, 155, 156, 257, 262
Havva, 288
Hayvan Üslûbu, 51, 159, 209, 217, 305, 326
Hazar, -lar, 48, 52, 53, 76, 83, 85, 87, 94, 95, 140, 147, 149, 153, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 171, 174, 175, 182, 195, 201, 222, 224, 229, 292, 303, 306, 324, 329, 349
Hazar Barıştı (Pax Khazarica), 165, 166, 167
Hazar Denizi, 98, 164, 172, 192, 200
Hazar Leon, 163
Hazarân, 165
Hazar-i, 161
Hazîr-k, 161
Head C., 163, 197
Hebdal (Eftalit), 224
Heftal, 85
Heikel A.O., 323
He-lien Po po, 244
Hemedan, 345, 370
Hemedanî Ayn'ül-kudât, 364
Hemedânî (tarih yazarı), 373
Henning W.B., 69, 257
Henrik, 280
Hephtalit, 84
Hephtal-khion, 84
Herakleios, 99, 157, 162, 196, 213, 270, 275, 279
Herat, 85, 373
Herodotos, 43, 208, 278
Heroslar, 292
Herrmann A., 63
Hermann P.M., 131
Herul, 75
Heysem Ebû'l, 371
Hırvatistan, 156
Hırvatlar, 158
Hızır Han, 377
Hia-kia-sseu, 133
Hia-u, 116
Hie-li-fa, 126 bk. İl-teber.
Hiencin, 88
Hiep-ho (hu), yabgu 257
Hilarion, 168
Hille, 345
Himyerî, 98
Hin, 139
Hin-çu, 111, 116
Hind, 21, 43, 84, 206, 209, 230, 288, 300, 333, 334, 354, 363, 367, 370, 373, 378, 380
Hind Denizi, 98
Hind-Avrupa, 48, 60, 292, 293
Hind-Avrupalı, 53, 89, 180, 207, 215, 228, 294, 307
Hind-Avrupalılar, 180, 209
Hind-İran, 273, 286, 289, 290, 342
Hindistan, 53, 54, 56, 65, 83, 85, 86, 91, 92, 107, 150, 156, 187, 215, 217, 231, 236, 319, 326, 340, 346, 350, 351, 355, 358, 361, 365, 366, 367, 371, 377, 379, 380
Hind-Türk, 320, 378
Hindû, 355
Hinduizm, 34
Hipparion, 210
Hirkania, 85
Hirth F., 57, 61, 63, 69, 93, 111, 192, 226, 250, 264, 270
Hişam Halife, 137
Hiuen-Tsang, 291, 302, 321, 326
Hiung-nu, 51, 57, 58, 59, 62, 69, 84, 216, 270, 317
Hi-ye-vu, 126
Ho K'ü-ping, 64, 277

- Hocend, 137
 Ho-chieh, 60, 192
 Ho-ch'in, 242
 Hoço, 132
Hodinka A., 275
 Hoi-ho, 125 bk. Uygur.
 Ho-han-yeh, 64, 65, 250, 264, 270, 296
 Ho-ku, 192
 Ho-lu, 108, 126
 Ho-nan, 89
 Hôndmîr, 357
 Hong I, 90
 Hong II, 90
 Hongrois, 168, 171 bk. On-Ogur.
 Honoria, 79, 268
Honorius, 75
Hoops J., 69
 Ho-pei, 112
 Horasan, 83, 107, 115, 136, 137, 138, 143, 148, 342, 343, 345, 354, 361, 365, 366, 371
Horst H., 353, 355
Horváth T., 159, 207, 208, 209
 Ho-sa, 129
 Ho-sa-na, 107
 Ho-şang, 132
 Hoten, 66, 86, 97, 106
 Ho-ti, 66
 Ho-to-dzsi-si, bk. Yu.
 Hou Ying, 229
Houdas O., 353, 374
Hou-Han shu, 299
 Hsia, 68, 89, 239, 240
 Hsieh Yen-t'ò, bk. Şir Yen-t'ò.
 Hsie-li-fa: bk. İl-teber.
 Hsien bk. Bilge.
 Hsien (Bilge) éligle, 265
 Hsien~Hien, (Türkçe: Bilge) élig, 261
 Hsien-bi, 66 bk. Sien-pi.
 Hsi-hai, 95
 Hsiung-nu, bk. Hiung-nu.
Hu, ağırlık ölçüsü, 112, 314
 Hu, imparatoriçe, 91
 Hu, urug, 126
 Hua (Hoa), 83, 85
 Huan Wu, 66, 192
Huan W., 99, 101, 102
 Huang-ho, 50, 89, 96, 110, 111, 126, 181, 335
Huastuanift, 302
 Hwei-ch'ao, 101
 Hwei-ho, 132 bk. Uygur
 Hwei-hu, 125 bk. Uygur
 Hui-lin, 100
 Hulâgü, 363
 Huldin, bk. Uldız
 Humâ bk. Umay, 290
 Humârveyh, 380
Humbach H., 84
 Hun, -lar, 45, 46, 51, 52, 53, 58, 59, 63, 64, 66, 67, 69, 71, 73, 75, 76, 78, 79, 82, 84, 110, 155, 169, 211, 213, 222, 229, 240, 243, 244, 247, 264, 265, 267, 269, 273, 275, 278, 280, 290, 299, 306, 310, 312, 313, 317, 318, 322, 330
Hun selâmi, 307
Hun tıraşı, 307
 Huna kralı, 86
 Hing, bk. Hun
 Hungaria, 168
 Hungarus, 168 bk. On-Ogur
 Hunimund, 71
 Hun-Kurt (=Hunwulf) 317
 Hunor (Hun-eri) 168
 Hunor-Moger, 82
Huntington E., 54
 Husrev Dihlevî, 377
 Husrev I., bk. Anûşîrvân, 86
 Husrev II., 157
 Husrev Pervîz, 106
 Huttal, 137, 138, 149
 Hu-tu-ko (Uturgur), 126
 Hu-vu-su, 126
 Hu-yen, 253, 265
 Hüan-tsung, 120
 Hyu-pu, bk. Kopuz.
 Hz. Ali, 378
 Hz. Hamza, 378

Iduk, 291
Iduk Ötüken, 227, 291
 Iduk-kut şehri, 132
Iduk-kut (İdi-kut), 132, 143, 240, 302
 İldız (Yıldız), bk. Uldız.
Ilmga, 267
Inak, 169, 262
 Inal, 262
 I-nan, 126
 Ir (veya yır), 328
 Irak, 52, 70, 92, 362
 Irak Selçuklu devleti, 346
 Irak-ı Arab, 345
Irk-bitig, 257, 296, 302
 İsfahanî (imparator) 373
 Isık göl, 64, 97, 114, 116, 150, 173, 309, 311
 İsparta, 278
 It-aba, 188

 İbn Abd'üz-Zâhir, 375
İbn Battûta, 252
 İbn Bedir, 371

- İbn Fadlan*, 147, 165, 200, 201, 221, 228, 229, 237, 240, 250, 259, 281, 292, 293, 297, 300, 305, 307, 309, 310, 315
- İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, 200, 250, 292, 293, 297, 300, 307, 310, 315
- İbn Fındık*, 357, 373
- İbn Haldûn*, 27, 33
- İbn Hassül*, 373, 382, 384
- İbn Havkal*, 147, 166
- İbn Heysem*, 369
- İbn Hurdâdbih*, 43, 147, 150, 165, 179, 181
- İbn Kadi Şohbe*, 375
- İbn Mühenna*, 375
- İbn Necîb'ul-Vâsıtî*, 373
- İbn Rusta*, 168, 264, 309
- İbn Rüşd*, 368, 369
- İbn Sinâ*, 368, 369
- İbn Şeddâd*, 375
- İbn Türkün-Cilî*, 370
- İbn ül-A'sam il-Küftî*, 117
- İbn'ül-Adîm*, 344, 346, 355
- İbn'ül-Cevzî*, 346, 373
- İbn'ül-Estrî*, 43, 117, 137, 138, 181, 185, 344, 374, 375
- İbn'ül-Ezrak*, 374
- İbn'ül-Habbâriye*, 378
- İbn'ü-t-Teâvizî*, 277
- İbrahim Yınal*, 343
- İbrânî*, 161, 166
- İç-Asya*, 66, 93, 94, 97, 108, 121, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 230, 263, 266, 299, 311, 312, 360, 374
- İç-Bakan*, 255
- İç-Bulgarlar*, 196
- İç-buyruk*, 255
- İç-dış (teşkilât)* 261
- İ-ç'eng*, 104, 105
- İç-il*, 140
- İçirgü-boyla*, 198
- İçirgü kalabur*, 262.
- İçme-d(y)eme*, 247
- İdi*, 226
- İdi-kut*, 132, 143, 240, 302 bk. İduk-kut.
- İdi-kut (Basmlı hükümdarı)* 94
- İdi-oksız*, 100, 226
- İdrîsî*, 182
- İgor*, 183, 184
- İgor knez*, 175
- İğdir*, 148, 222
- İkhe Khüšotü*, 120
- "İki nehir arası tipi"*, 51
- İki Yimek*, 181
- İkili teşkilât*, 139, 263
- İkta*, 355, 358
- İl (él)*, 58, 70, 96, 126, 169, 219, 223, 224, 257, 261
- İl Arslan*, 143
- İl(él)-ebi*, 261
- İl(él)-örgin*, 261
- İlâk*, 341
- İlbeğ*, 175
- İl-Deniz*, 185, 379
- İl-Denizliler*, 381
- İlek*, 70, 76, 81, 262, 266
- İl-etmiş*, 247
- İl-etmiş (yabgu)*, 111
- İl-etmiş Bilge kagan*, 127
- İl-etmiş Kutlug Bilge*, 139
- İl-hâkanlık*, 266
- il-han*, 257
- İlhanlı*, 245
- İli*, 114, 135, 143, 151, 226, 358, 360
- İ-li*, 96
- İlig*, 70, 96, 341 bk.elig
- ilig (yilig, élig) han*, 341
- ilig~élig kagan*, 96
- İlig-er*, 151
- İl-kagan*, 96
- İl-kün*, 223
- İllig*, 96
- İlmen*, 164, 167
- İlmova*, 314
- İlm'ün-Nücâm*, 370
- İlovayski*, 69
- İl-teber*, 120, 126, 252, 253, 255, 257
- İlteriş*, 110, 111, 113, 119, 121, 122, 126, 145, 236, 237, 238, 308
- İl-tirgüg*, 141, 247
- İl-tutmuş*, 247
- İmperium*, 227, 248, 281
- İnal (Inel)*, 342
- İ-nan*, 105
- İnanç Tarhan*, 149
- İnanç*, 18, 383
- İnanç yabgu*, 383
- İnanç-beg*, 231
- İnançu*, 121, 262, 342
- İnançu apa yargan tarkan*, 254
- İnci nehri*, bk. Seyhun.
- İndo-Avrupa*, 50
- İndo-Germen*, 209, 212
- İndo-Germen nazariyesi*, 209
- İndo-İranî*, 82, 323
- İndonezya*, 20, 34
- İndus*, 53, 356, 361, 371
- İnekler Gölü*, 110
- İnel (Bögü) Kagan*, 113, 114, 115, 118, 119, 126, 247, 342
- İngiltere*, 279

- İnostrantsev, 69
İnşâ Divanı, 377
İpa, 174
İpek-yolu, 63, 90, 99, 311, 312, 313
İran, 43, 47, 51, 53, 56, 63, 65, 71, 83, 84, 85, 86, 87, 92, 97, 98, 100, 106, 115, 123, 150, 152, 157, 162, 198, 200, 207, 209, 258, 262, 272, 273, 277, 278, 279, 280, 286, 288, 289, 290, 291, 300, 304, 312, 320, 339, 342, 351, 361, 362, 366, 377, 378, 382, 383
İran-Tûran, 43
İren, 163
İrnek, 70, 81, 190, 193, 195, 262, 330
İrtiş, 48, 60, 65, 133, 140, 149, 152, 181, 192
İsfahan, 345, 379
İsfendiyar-oğlu, 222
İsfcâb, 147 bk. Sayram
İsfizarî, Ebû'l-Muzaffer 373
İshak b. Kündüçük, 172
İskandinavya, 81, 164, 167
İskender, 62, 175, 278, 320, 351
İskender-i Sâni, 351
İskenderiye, 86, 371, 381
İskil, 118, 171, 172, 200
İskit, -ler, 43, 53, 206, 208, 213, 320, 322, 323, 326
İskit Nazariyesi, 208, 326
İskitya, 81, 244
İslâv, 21, 23, 25, 69, 70, 71, 79, 87, 151, 154, 157, 159, 164, 166, 167, 190, 193, 196, 197, 199, 213, 266, 287, 315
İsmail Cevherî, 371
İsmâil Curcânî, 374
İsmâililik, 363
İspanya, 71, 79, 366, 368
İspir, 184
İsrail, 43
İstahrî, 147, 165, 166, 229, 237, 309
İstanbul, 78, 80, 98, 157, 158, 163, 167, 171, 176, 178, 193, 195, 197, 198, 199, 238, 279, 294, 319, 320, 326, 329, 344, 364, 369, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 383
İstemi, 87, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 140, 256, 262, 263, 294, 308, 312, 321, 323, 324, 326 bk. Slem-bia, Silzabulas, Silzivulas.
İsveç, 164, 167
İşa (ayşâ), işad (abşad), işan, 264
İşbara Hâkan, 96, 100, 102, 103, 240, 242, 258, 307, 311, 330
İşbara (Esperi?), bk. Asparuh 196.
İşim, 61, 152, 181
İşkan, 312
İşraf Divanı, 377
İtalya, 71, 72, 73, 79, 81, 82, 157, 193, 279, 319
İtil Bulgarları, 164, 182, 196, 200, 201
İtil-Hanbalığ, 309
İtil Nehri, 70, 71, 75, 152, 161, 192, 200, 313
İtil Şehri, 164, 165, 166, 171, 309, 310, 312. bk. Hanbalığ
İtiler elçi, 183
İvane Orbelian, 184
İvanko, 189
İvolgi, 314
İ-yan, 124
İz F., 378
İzgi Ö., 130, 132, 207, 233, 242, 268, 312, 328, 360
İzgiller, 118
İzmir, 178, 356
İzник, 188, 356
İzzet M., 15
Japon, 20
Jaworski J., 291
Jebgu: 162, bk. Yabgu.
Jeliç L., 69
Jen-mei, 130
Jen-mei (I.nin kardeşi): 130
Jensen H., 323
Jenuye, bk. Tanhu.
Jen-yu, 130
Jettmar K., 51, 53, 205, 208, 210, 212, 304
Jire K., 159
Jirmunskiy V.M., 147
Jisl L., 327
Jnagoupta, 100
Johannes, 73
Johannes (piskopos) 160
Jordanes 47, 75, 79, 246, 274, 291, 293, 321 bk. Yordanes
Jo-tan, 100
Juan-juan, 55, 84, 87, 89, 90, 96, 97, 152, 259, 330
Julia Alpleri, 80
Julien St., 108, 168, 228, 314
Justinianos I., 153, 157, 279
Justinianos II., 163, 197
Justinos I., 157
Justinos II, 98
Kaadriilik, 366
Kaadî'l-kudat, 378
Kabar, -lar, 151, 170, 222
Kâbil, 86
Kabukşın, 174
Kaçar, 150
Kadı Burhâneddin, 150
Kadıasker, 353
Kadırgan dağları, 100
Kadis-hun, 85
Kadisiya, 85

- Kadlec K.*, 238
Kafesoğlu İ., 45, 46, 47, 48, 52, 78, 142, 143, 148, 149, 150, 158, 178, 185, 198, 222, 223, 238, 242, 246, 252, 274, 286, 301, 320, 333, 341, 342, 346, 347, 353, 354, 356, 372, 382, 384
Kafkaslar, 53, 68, 71, 75, 83, 90, 98, 107, 151, 153, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 168, 172, 184, 186, 193, 200, 207, 209, 330, 356
Kafkasya, 70, 87, 99, 101, 155, 169, 195, 196
Kagan, 92, 97, 101, 103, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 128, 130, 133, 135, 136, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 146, 172, 224, 226, 234, 236, 240, 244, 245, 247, 254, 256, 257, 259, 262, 264, 267, 311, 314, 319, 320, 322, 326, 334, 347
Kahire, 344, 356, 363, 381
Kâkûyiler, 345
Kalaç, -lar, 150, 346, 355, 361, 377, 378, 380
Kalavun, 186, 350, 356, 375
Kalde, 21
Kaliz, -ler, 171, 235
Kalka, 185, 187
Kalmuk, 303
Kam, 289, 301
Kama, 161, 164, 200, 201 bk. Çolpan
Kampus Mauriakus, 80, 267 bk. Katalaunum
Kan, 219
Kan gültme, 281
Kan-çou (yer adı), 130, 310
Kan-çou Uygur Devleti, 180
Kan-çou Uygurları, 130, 131
Kan-çou-Tun-huang Uygurları, 130
Kan-çu, 120
Kandık (elçi), 156
K'ang krallığı, bk. Kang-kü.
Kangalılar, 117
Kangar, 174, 222
Kang-kü, 51, 65, 84, 114, 174, 209, 320
Kanlı, -lar, 143, 149, 185, 346, 355, 374
Kanişka, 272
Kan-savcı, 156
Kan-su Uygurları, 50, 57, 59, 95, 111, 116, 117, 120, 129, 130, 299, 310
Kant E., 26
Kanûnî Sultan Süleyman, 239
Kanûnî hâkimiyet, 239
Kao-ch'ang, 95, 132
Kao-çung, 69
Kao-kü, 83, 93, 125, 322
Kao-ti, 60, 274
Kao-tsu, 105, 275
Kapalı medeniyet teorisi, 22, 23
Kapan (=Kapgan), unvan, 174, 222.
Kapan boy, 174
Kapanda-yüs, 212
Kapgan, 70, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 121, 122, 126, 135, 140, 224, 242, 247, 262, 267, 269, 281, 314
Kaplan M., 335
Kappadokia, 72
Kapukçm, 88
Kara soy, 70
Kara şehir, 131
Kara Arslan, Fahr'üd-din 374
Kara Arslan, İmâd'üd-din 374
Kara Hazar, 261
Kara Hun, 261
Kara Kıpçak, 261
Kara Kuman, 261
Kara Macar, 261
Kara Mehmed, 233
Kara Ogur, 191
Kara Osman, 233
Kara Türğiş, 116, 136, 139, 261
Kara Yusuf, 233
Kara-balgasun, 127, 128, 309
Kara-balgasun kitâbesi, 128, 129
Karabaş, 230
Karabay, 174
Kara-bodun, 233
Kara-Bulgar, 191, 193
Karaca, 175
Karacuk (Fârâb), 147, 312, 368
Karacuk dağları, 147, 148
Karaçaylar, 172
Karadağ, 115
Kara-Hanlılar, 132, 263, 320, 340, 360, 364, 371, 377
Kara-Hazar, 172
Kara-Hitay, 132, 142
Karaim Kumanları, 167
Karaimler, 167
Kara-İrtiş, 140
Kara-Kalpıklar, 187
Kara-khoço, 132
Kara-Kıpçak, 182
Kara-korum, 291
Kara-koyunlu, 150
Karakum (Mâveraünnehir'de) 149
Karakum (Ongin) 59, 110, 249, 290, 299, 308
Karakurum, 61
Karamanlıoğlu A.F., 240, 259
Karan, 222
Kara-ordu, 142
Karasu, 52, 72
Karasuk, 52
Karasuk kültürü, 52
Karaşar, 90, 124, 302

- Karaton, 70, 73, 233
Karay (din) 166
 Kara-yol (=kanun, hak) 296
 Kargalı, 216
 Kargan, 120
 Kargular, 276
Karizmatik hâkimiyet, 239, 246
 Karkın, 148
Karlgren B., 57
 Karlık, 140
 Karluk, -lar, 87, 94, 108, 118, 120, 124, 127, 129, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 143, 147, 149, 150, 169, 173, 181, 222, 223, 253, 258, 311, 313, 314, 349, 360, 377
 Karlukh, 142
 Karmatiler, 360, 367
 Karnak, 147, 312
 Karoldu, 170
 Karolus Magnus (=Şarlman) 158
 Karpatlar, 157, 174
 Karpilio, 77
 Karsus, 75
 Kartaca, 157
 Kartal (tuğrul?) 287
 Kartalcık?, 198 bk. Omutrag.
 Kartsag, 187
Kast sistemi, 367
 Kaş (yada taşı) 292
 Kaşan, 200
 Kâşgar, 65, 66, 86, 89, 96, 97, 107, 131, 136, 149, 341, 342, 360, 371, 372, 380
Kâşgarlı Mahmud, 43, 44, 88, 132, 147, 148, 173, 231, 287, 321, 347, 377, 382
Katalaunum (Kampus K.), 79
 Katalın, 176
 Katavan, 143
Kâtib'us-sır, 353
Katun, 172, 259 bk. Hatun
 Kavad, 86
Kavimler Göçü, 71, 72, 76
 Kavurd, 359
 Kayalı, 183
 Kayalığ, 143, 374
 Kaydu+m, 174
 Kayı, 148, 222
 Kayında, 311
 Kayseri, 72, 153, 359, 381
 Kays-ı Râzî, 374
 Kazak, 191
 Kazakistan, 50, 51, 53, 65, 67, 84, 114, 152, 306, 322
 Kazan, 189, 200
 Kazan Hanlığı, 201
 Kazan nehri, 201
 Kazar, 76, 151, 153, 161, 222 bk. Hazar.
 Kazvin, 362
 Kebîr, 367
 Kedrenos, 176
 Kegen, 176
 Kei-li, 126
 Kelt, 73
Kelteminar kültürü, 304
 Kem nehri, 116, 309 bk. Yenisey
 Kemah, 381
 Kemerce, 138
 Kençek, 150
 Kengeres, 117, 136, 174
Kengeş, 250
Kengeşi, 268
Keng-kü, 117
 Kengü Tarban, 114
 Kér, 170
 Kerbalig, 175
 Kerç, 101
 Kerm, 197
 Kermen, 197, 311
 Kermencük, 200
 Kermikhion, 85
Kerrâmîlik, 354
 Kerulen, 95, 111, 127
 Kervan yolu, 66, 97, 136, 164 bk. İpek yolu.
 Kesi, 222
 Keszi, 170
 Keş, 115
 Keşan, 178
 Keşmir, 69
Keşmir vekayinâmesi, 86
 Kevbâni Ebu'l-Kaasım, 343
 Keyhusrev II, 364
 Keykubâd I, Alâ'üd-din, 364
 Khakan, 84 bk. Kagan.
 Kharkov, 201
 Kharlukh, 142
 Kharoşthi, 272
Khartes, 179
Khazaroi, 161
 Khersones, 166, 176
 Khıfşakh, 179 bk. Kıpçak.
 Khoa-lit, 98
 Khoço, 131
 Khun bk. Hun.
 Kıfşak, 179
 Kılıç, 216
 Kılıç Arslan I, 364
 Kılıç Arslan II, 349, 359, 364
 Kılıç Tamgaç Han İbrahim, 371
 Kımız, 70, 305
 Kınık, 148, 222

- Kıpçak (Kuman) -lar, 53, 94, 143, 148, 149, 173, 174, 177, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 201, 223, 229, 231, 251, 261, 268, 350, 354, 356, 375, 376
- Kıpçak Bozkır, 182, 186, 356 bk. Deşt-i Kıpçak
- Kıpçak-Uran, 355
- Kırgız, -lar, 48, 94, 100, 112, 116, 123, 127, 128, 129, 133, 134, 135, 142, 191, 223, 268, 329
- Kırım, 101, 164, 166, 169, 171, 174, 175, 176, 185, 189, 230, 315, 317
- Kırşehir, 359
- Kırzoğlu F.*, 185
- Kıtan, 183
- Kızık, 148
- Kızıl, 85
- Kızıl Ahmedlu, 222
- Kızıldeniz, 356
- Kızıl-kum, 115
- Kidarita, 83, 84
- Kiderti (Kidirti) 83
- Kieh-li tu-fa, 124
- Kie-ka-sse, 133
- Kie-ku, 133 bk. Kırgız
- Kiel M.*, 188, 378
- Kie-li, 105, 108
- Kien, 126
- Kie-şe, bk. Kür-şad.
- K'i-ku, 133
- K'i-li-fa, 126 bk. İl-teber.
- Kilikia, 72
- Kimek, -ler, 147, 149, 174, 181, 355
- K'i-min, 103, 106, 107, 322
- Kingan, 48, 100
- Ki-ok (Kök?), 62, 231, 240, 271
- K'i-pi, 127
- Kirman Selçukluları, 359
- Kiselev S.V.*, 49, 50, 51, 211
- Kis-Kunság, 187
- Kişilik* (insanlık), 238
- K'i-tan, -lar, 55, 95, 105, 110, 120, 123, 131, 133, 180, 181
- Kiu T'ang-shu*, 127, 145, 294
- Kiu Wu Tai, 125
- Kius, 356
- Kiyef, 161, 164, 167, 171, 175, 176, 177, 182, 185, 187, 268, 280
- Klaprothe J.*, 48
- Kljstorny S.G.*, 316
- Kmosko M.*, 164
- Knez, 175
- Knieszsa İ.*, 169
- Kobdo, 192
- Kobrat*, 195
- Kobratos*, 195
- Kobuz, bk. Kopuz.
- Kobyak, 183
- Koca S.*, 332
- Koço, 131 bk. Kao-çh'ang
- Kohen A.K.*, 15
- Kokovtsov P.P.*, 167
- Kollautz A.*, 47, 59, 62, 68, 83, 85, 90, 97, 98, 107, 153, 155, 156, 157, 159, 160, 213, 218, 229, 232, 241, 250, 251, 254, 268, 271, 279, 281, 287, 294, 295, 299, 300, 301, 305, 307, 309, 317, 322, 328
- K'o-lo, 97, 100, 102
- Ko-lo-lu, 140 bk. Karluk
- Komani*, 179
- Komenton*, 250
- Konfücyus*, 241, 334
- K'ong-heou, 328
- Kongolular, 329
- Konstantia, 75, 77
- Konstantia Barışı*, 75
- Konstantinos IV., 196
- Konstantinos V., 163, 197
- Konsül, 74, 75, 80
- Konya, 153, 359, 364, 382
- Koppers W.*, 36, 37, 48, 53, 211, 212, 215
- Kopuz, 328
- Korakçın, 88
- Kore, 60, 100, 130, 294
- Korkmaz Z.*, 378
- Korkut+an, 174
- Kormesios Han, 199
- Kormuş (Kurmış), 199
- Kortan, 174
- Kortepeter C.M.*, 207, 210, 234
- Korum (Kale), 197
- Kosmas İndikopleustes, 84
- Kossányi B.*, 177, 187
- Koşay H.Z.*, 43
- Kotrag, 196
- Kotuz (kutuz, kuduz) kadın, 115
- Kotuz (sorguç), 257
- Kotuz (sultan), 186, 258, 356, 363
- Kotwicz W.*, 291, 327
- Kougkhas, bk. Kün-han.
- Kourt (Kurt), 195
- Kovratos Kurt, 330
- Kowalski T.*, 45, 188
- Kowalski A.P.*, 201
- Kozak teorisi*, 34
- Kozar*, 161
- Kozari*, 168
- Kozarin*, 161
- Kozarov G.*, 238
- Kozmin N.N.*, 123
- Köbrüğe*, 258

- Köğmen dağları, 112, 116
 Kök-ayuk, 231
 Kök-böri, 318, 363
 Kök-elçi, 156
 Kök-sagun, 262
 Kök-Türk, 92, 100, 226
 Kölemen Devleti, 186
 Kölemen sultanlar, 54
 Köln, 36
 Köncek, 183
 Köni'lik (adalet), 238
 Köpek kültü, 318
 Köprülü M.F., 46, 186, 187, 217, 234, 238, 240, 262, 265, 287, 317, 328, 341, 342, 366, 374, 378
 Körmös, 288
 Kösemihal N.Ş., 27, 28, 30, 32
 Kösençi, 159
 Köten, 186, 187
 Kövrüg, 258, 328
 Köylü kültürü, 17, 358
 Köymen M., 68
 Köymen M.A., 143, 231, 341, 349, 358, 373
 Kraçkovsky, 201
 Krader L., 205, 235
 Krali İskitler, 53, 208
 Krاندzalov D., 198, 199
 Kremlin, 168, 197
 Kretschmür F., 319
 Kroeber, 23
 Kroraina krallığı, 272, 273
 Krum Han (Kurum Han), 197, 198, 238, 294, 296, 319, 327
 Krumes, bk. Krum.
 Krumesin, bk. Krum.
 Krumi, bk. Krum.
 Krumos, bk. Krum.
 Kuadlar, 71
 K'uai-r'i, 213
 Kuban, 99, 152, 164, 165, 168, 169, 173, 182, 184, 185
 Kubasar, 184
 Kuber, 196
 Kubrat, 70
 Kuça, 64, 67, 86, 89, 96, 131, 135, 315
 Kudâme, 132 bk. Qudama
 Kудay, 288
 Kudüs, 72
 K'uei, 89
 Kuei-çu, 111, 113
 Kúfe, 138
 Kuku-nor, 107
 Kul, 108
 Kula, 235
 Kulca, 143
 Ku-lun-vu-ku, 127
 Kuman-Kıpçak , 53, 87, 94, 149, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 229, 251, 261, 269, 280, 294, 354
 Kuman'lar, 94, 269
 Kumanos, 179
 Kumeri, 222
 Kúmez, 137
 Kun, 179 bk. Hun
 Kavim, 180
 Kunduz, 85
 Kung sistemi, 242
 K'ung-hou, 328
 Kun-mo" veya "Kun-mi" (Kun-beğ), 180
 Kurat A.N., 21, 45, 117, 163, 166, 167, 168, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 192, 196, 197, 200, 201, 202, 222, 250, 268
 Kurt kurganı, 287
 Kurbustan, 288
 Kurday, 322, 324
 Kuridakhus, 317
 Kursık, 70, 72, 265
 Kurt, bk. Böri (Böri)
 Kurt, (Bulgar hanı) 195, 196 bk. Kubrat Kuvrat, Kuvratos.
 Kurt ata, 93, 95, 96
 Kurt başlı sancak, 102, 104, 264, 319
 Kurt dağları, 317
 Kurt efsanesi, 88
 Kurt nehirleri, 317
 Kurt suyu, 317
 Kurt tepesi, 317
 "Kurt oyunu", bk. Turan taktiki.
 Kurtak, 70
 Kurt-ata, 286, 316
 Kurtkan A., 27, 28
 Kurtuba, 166
 Kurultay (Khuriltai) 251
 Kurum Han, bk. Krum Han
 Ku-sie, 328
 Kuşan, 84
 Kuşeyri, 363
 Kuşlaguk, 119
 Kut, (siyasî iktidar) 62, 239, 240, 243, 247, 265, 325
 Kutadgu-Bilig, 44, 231, 233, 235, 238, 240, 241, 242, 247, 251, 298, 325, 333, 342, 345, 372
 Kutb Minar, 380
 Kuteybe b. Müslim, 116, 117
 Kutlu Arslan, 184, 251
 Kutlu Dağ Efsanesi, 54
 Kutluay Y., 166, 289
 Kutlug Kagan, 109, 110, 254
 Kutlug, Toharistan yabgusu 149, 266.

- Kutlug Bilge, Uygur hâkanı 124, 127, 128, 139
 Kutlug Bilge Kül, Uygur hâkanı 124, 127, 131
 Kutrigur (Dokuz Ogur), 191
 Ku-to-lu, bk. Kutlug.
 K'ut-ti, 213
 Ku-tu-hou, 254
Kuan G., 142, 317
 Kuvrat, 317 bk. Kurt Han
 Kuvratos, 195 bk. Kurt Han
 Kuvvet'ül-İslâm Câmii, 381
 Kuzey barbarları hânedanı, 57
 Kuzey Denizi, 76
 Kuzey Hunları, 66, 196
 Kuzey Kurtları, 317
 Kuzey Liang, 68, 95
 Kuzey Sung, 132
Kuzey-güney (teşkilât), 261
 Kuz-ordu, bk. Kara-ordu.
 Kuz-uluş, 136, 142
Kübrevilik, 366
Küçük âile, 220, 229
 Küçük er, bk. İrnek.
 K'üen, 230
 Küerçi, 174
 Küg, 328
 Kügel, 174
 Kül, 174
 Kül Tegin, 47, 92, 111, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 135, 226, 259, 309, 326
 Külbey, 222
 Külbey, boy 174
 Kül-çor, 137, 138, 139
 Kül-Erkin, 140, 147
 Kül-iç-çor, 120
Küli-çor kitabesi, 120
Kültür çevresi (Kulturkreis) teorisi, 36, 37, 38, 51, 211, 212, 336, 340, 363
Kültür proto-tipleri teorisi, 23
 Külüg, 262
 Külük başbuğ, 159
 Kün (halk) 131, 228, 262, 332
 Kün (elçi) 130
Kün Ay Tanrıteg küsönçig körtle yaruk-Tanrı Bögü Tenriken, 132
 Kün-çin, 63, 260, 293, 295
 Kündecik, 172
Kündü, 169, 262, 264
 Kün-han, 85
 Kün-lü, 169
 Kün-sabar, 152
 Kür nehri, 153, 184
 Kür-sul, bk. Kül-çor.
 Küre (başbuğ) 183
 Küre (şahıs) 175
 Küremür, 126
 Kürk-yolu, 313
 Kür-şad, 106
 Kürt, 169, 222
 Kwan, bk. Hun.
Kwanten L., 53, 323
 Kyrill, 166
 Kyrillos (İslâv apostol'u) 166,
 Kyros, 273, 278
 Ladoga gölü, 164
Lambton A.K.S., 344, 345, 351, 352, 353, 355
 Lâmi'î Cürcanî, 378
 Lan, 265
 Lan-çu, 111
 Lao-shang, bk. Ki-ok.
 Lashenko, 168
László F., 32, 84, 145, 178, 196, 224, 242, 246, 247, 257, 260, 262, 263
 Lâtin, -ler, 69, 71, 73, 82, 83, 161, 173, 179, 199, 231, 232, 248, 269, 272, 274, 294, 332
Lattimore O., 207, 210
 Laudaricus, 70
Le Coq A.V., 44, 303
 Leang, Muahhar 130
 Lebedi, 169
 Lebunium, 178, 182
 Lehistan, 167, 182
 Leibniz, 370
 Leningrad, 167, 201
 Leo I., papa (Büyük Leo) 80, 319.
 Leon IV. (Hazar Leon) 163.
 Leon VI. (Phylosophos) 213, 279
 Leon, Grammaticos 294
 Leonardo, 370
 Leşker-i Bâzar, 380
 leviratus, 220, 294, 383
 Levy-Bruhl, 30
Lewicki T., 171
Lewis B., 187, 251, 362
 Li, 100
 Li Kuang-li, 294
 Li Yüan, 104, 105
 Liang, 89
 Liang Shi-tu, 104
 Liang-çu, 112, 120
Liangtao W., 129, 142
 Liao sülâlesi, 131, 133, 180
 Libya, 278
Ligeti L., 48, 50, 57, 58, 59, 61, 63, 69, 70, 83, 89, 99, 108, 121, 123, 128, 130, 131, 132, 133, 151, 190, 192, 211, 213, 220, 222, 227, 243, 263, 271, 274, 277, 279, 281, 291, 294, 301, 302, 307, 313, 320, 322, 326, 335

- Li-mu, 277
 Ling-çu, 112, 123, 312
Lingua Comanescă, 189
 Linnaeus, 27
 Liong ofper, 299
Litavrin G.G., 171
Liu Mau-Tsai, 44, 61, 241, 299, 300
 Liu Sung, 90
 Liu Ts'ung, 68
 Liu Wu-Chou, 104
 Liu Yüan, 68, 69, 296, 310
 Liu-Sung-shu, 89
Livši V.A., 95, 101, 316, 323
 Liyubec, 183
 Li-yün, 275
 Lo, 305
 Lobel, 159
 Logades, 250
 Long (Liong, Lung), 308
 Long-men, 302
 Longobard, -lar, 76, 157, 193
 Lou-lan krallığı, 66
Lowie R.H., 20, 37
Lováskultúra, bk. *Atlı kültür*.
 Lo-Yang, 68, 69, 89, 90, 109, 127, 128
 Lu Fu, 116
 Luan-t'e, 286
 Lûbekî Fahr'üddin, 377
 Lu-li (Ku-li, Kok-le, Lieh-li) elig 261
 Lung C'eng, 110, 249, 290, 299, 308
 Lung-çu, 116
 Lung-shan, 51
 Lung-yu, 115
 Lun-yü, 301
 Luperkale, 319
 Lü (imparatoriçe) 60, 268
 Lüleburgaz, 77, 178
- Macar, -lar, 45, 74, 81, 82, 87, 161, 164, 168, 169, 171, 173, 178, 179, 187, 193, 199, 261, 272, 279, 316, 324
 Macaristan, 37, 71, 78, 79, 82, 154, 156, 157, 158, 159, 168, 169, 174, 176, 177, 178, 179, 182, 183, 186, 187, 189, 194, 197, 209, 232, 268, 310, 322, 328
Macartney C.A., 85, 154, 155, 156
 Macghari, 168
Mackerras C., 125, 127, 128, 242, 251, 258, 259, 291, 294, 307
 Madâ'in, 99
Madara, 198, 290, 319
 Mâdersahî, 58
Maenchen-Helfen, 59, 69, 70, 76
 Magister Militum, 73
- Magna Hungaria, 168
 Magyar, 47, 70, 151, 168, 169, 222, 246, 271, 275, 281, 312, 313, 322
 Magyeri, 222
 Mağrip, 347
 Mahbûb-i İlahî, 367
 Mahmud, Gazneli 142, 354, 356, 361, 370, 371, 380, 377
 Mahmud, Kara Arslan'ın torunu 374
 Mahmud, Kara-Hanlı 143
 Mahmud Kâşgarlı 43, 44, 88, 132, 147, 148, 173, 231, 287, 321, 347, 377, 382
 Mahmud, Nâsır'üd-din 372
 Mahmud, Nûr'üd-dîn 375, 381
 Ma-i, 60, 249, 295
 Makedonya, 176, 177, 178, 188, 278
Maklaşevo atlısı, 316
 Malamır, 199
Malamır Han kitâbesi, 247
 Malatya, 72, 364
 Malazgirt, 176, 275, 276, 348, 378
Mâl-i hak, 358
Malinowski B., 16, 38
Mallitskiy N.G., 323
 Malov, 235
 Mama, 74
 Mana, 286
 Manakeldi, 311
Manas destanı, 320, 329
 Mançu, 69, 303
 Mançurya, 65, 101, 130
 Mangdaşire, 288
 Manghol, bk. Moğol.
 Mani, 85, 128, 324
 Maniakh, 98
Maniheizm, 128, 129, 131, 132, 302, 320, 321, 366
 Mankermen, 168
 Mankışlak, 147, 149
Mannerheim C.G.E., 131
 Mansi, 168
 Manş, 76
 Mao-tun, bk. Mo-tun.
 Marayana, 137
Marcellinus A., 69, 213, 225, 231, 248, 274, 275, 278, 332
 Mardin, 374, 381
 Margos, 75, 77, 292, 312
 Markianopolis (Preslav), 77
 Markoman, 75
 Marmara, 178
 Maroş, 198, 315
Marquart J., 43, 57, 70, 83, 117, 123, 144, 151, 154, 155, 156, 159, 162, 166, 180, 181, 235, 317
Maslow H.A., 28, 29, 30, 205

- Matbaa (kitap baskı tekniği) 303
 Matmas, 288
 Mâturîdî, Ebû Mansûr el 361
 Maurikios, 107, 270, 275, 279
 Mav-dun, bk. Mo-tun
 Mâveraünnehir, 47, 53, 65, 84, 87, 92, 97, 98, 107, 114, 115, 116, 118, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 147, 149, 320, 345, 360, 361, 363, 366, 369, 379, 380
 Max Müller, 333
 Max Weber, 239
 Maximinos, 78
 Mayatskiy, 322
 Maytere, 288
 Mazahéri A., 303
 Mazdeizm, 128
 Mazdek, 85
 Mazdekizm, 366
 Mâzenderan, 345
 Mc Neill W.H., 20
 McGovern, 47, 57, 65, 66, 67, 68, 208, 210, 226, 227
 McKinder H., 213
 Meander, 51
 Mecd'üd-din Muhammed, 371
 Med, 278
 Medine, 362
 Megleno-Ulah, 178
 Mehdi Muhammed b. Hasan, 289
 Mehmed Karamanoğlu, 382
 Mei-lu ço, 123 bk. Buyruk-çor.
 Mei-tei, bk. Mo-tun.
 Mekke, 362
 Melik A., 54, 143, 246, 318, 373, 374, 378
 Melik Yuğruş, 351
 Mélikoff İ., 378
 Melikşah, Sultan 345, 346, 347, 349, 351, 353, 354, 356, 359, 362, 364, 367, 379, 384
 Melitene (Malatya) 72
 Memâlik-i Bahriye, 356
 Memâlik-i Burciye, 356
 Memâlik-i Sultaniye, 356
 Memâlik-i Ümerâ, 356
 Memlûk, 54, 187
 Memlûk Sultanları, 187
 Men Hung, 207
 Menandros, 45, 98, 99, 155, 193, 246, 291, 294, 296, 322, 323, 332
 Menges, K. H., 48, 53, 169, 174, 184, 197, 199, 262, 289, 323
 Menghin O., 36, 37, 48, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 331
 Mengli Kagan, 131
 Mêng-sün, 95
 Mengüçüklü, -ler, 184, 374, 381, 383
 Merçil, E., 142, 355, 378, 382
 Meriç, 101, 178
 Merkit, 134
 Meroving'ler, 159
 Merv, 107, 136, 138, 342, 373, 379
 Mervân b. Muhammed, 163
 Mervâniler, 345
 Mervezi, 54, 132, 150, 164, 173, 180, 181, 201, 292, 360
 Merya, 75
 Mescid-i câmii, 379
 Mesleme b. 'Abd'il-Melik, 163
 Messerschmidt, 324
 Mes'ud I., Gazneli Sultanı 371
 Mes'ud II., Kara-Hanlı hükümdarı 372
 Mes'ûdî, 43 bk. El-Mes'udî.
 Mészáros Gy., 69
 Me-te bk. Mo-tun.
 Mettis (Metz) 79
 Metz, A., 79, 380
 Mevâcib-i şâ'irî, 377
 Mevlevîlik, 366
 Mexico-Andien, 20
 Meyendorff, A., 165, 313
 Meymunî, 368
 Meyyâfârikîn (Silvan) 345, 374
 Mezopotamya, 20, 53, 209, 215
 Mısır, 19, 20, 45, 54, 167, 172, 186, 188, 215, 217, 230, 231, 251, 278, 300, 304, 328, 345, 346, 347, 350, 353, 354, 356, 358, 362, 364, 367, 373, 375, 376, 379, 380, 383
 Mısır Kölemen Devleti, 186
 Mısır Türk Devleti, 251, 354, 358, 375
 Mieli A., 166, 369
 Mihiragula, 86, 91, 326
 Mikhael II, 197
 Mikkola J., 159, 190
 Milesco N., 324
 Millet Meclisi, 250
 Mincio, 80
 Ming, 132
 Ming-şa, 116
 Ming-ti, 66
 Minorsky V., 127, 129, 132, 133, 139, 141, 146, 147, 149, 150, 164, 165, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 179, 180, 181, 182, 191, 195, 196, 201, 258, 264, 266, 360
 Minûçihri, 377
 Minusinsk, 49, 52, 209, 307
 Mirdâsiler, 345
 Mîrî, 358
 Misâl, senet 358
 Miskolczy Gy., 180
 Mithra, 300

- Mo (Türkçe: Bey) 59
 Mo-ç'o, bk. Kapgan
 Mo-ç'o (Türkçe: Beg-çor) 59
 Moduk, bk. Mo-tun.
 Moger, 82
 Moger (Magy-eri) 168
 Mogerî (Magyar) 222
 Moğol, -lar, 32, 34, 37, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 66, 69, 89, 95, 107, 124, 132, 134, 143, 149, 151, 154, 156, 180, 182, 185, 186, 188, 192, 199, 200, 201, 206, 207, 222, 223, 227, 234, 235, 257, 262, 263, 265, 280, 287, 288, 291, 292, 294, 303, 314, 317, 318, 319, 330, 346, 349, 353, 356, 358, 361, 363, 364, 373, 381
 Moğolistan, 51, 65, 66, 67, 89, 107, 133, 145, 154, 155, 156, 293, 316, 327
 Mohaç, 275
 Mo-ko-si-ki, 126
 Moldavya, 187
 Mommensen Th., 321
 Mongoloid, 47, 155, 156
 Monogamie, 220
 Monomakhos, Konstantinos 176, 383
 Montandon G., 37, 215, 274, 277, 308
 Morava, 75
 Moravcsik Gy., 43, 45, 58, 70, 72, 73, 84, 85, 88, 98, 99, 102, 107, 111, 121, 151, 155, 156, 157, 158, 168, 170, 174, 176, 179, 195, 199, 213, 238, 270, 275, 276, 279, 280, 306, 310, 316, 322
 Mordva, 182, 200
 Mordvin, 75
 Morgan L.H., 33
 Mori M., 67, 111, 229, 236, 247, 249, 253, 254, 260, 262, 263, 265, 267, 271, 281, 286, 296, 322
 Mortuk, 302
 Morva, 159
 Moskova, 168
 Motivation nazariyesi, 29
 Mo-tun, 59, 61, 62, 68, 88, 96, 195, 227, 232, 236, 238, 240, 241, 244, 246, 249, 259, 260, 264, 268, 269, 271, 274, 276, 286, 287, 295, 296, 301, 308, 311, 319
 Mou-lo, 140
 Moyen-çor, 127, 133, 139, 141, 146, 266, 309
 Muallim-i Sâni, 368
 Much R., 69
 Muhammed Balaban'ın oğlu, 377
 Muhammed Bey (Emîr-i Dâd) 372
 Muhammed b. Hasan Nizamî 372
 Muhammed b. Nizâm'il-Hüseynî 345
 Muhammed, Fahr'ud-din 376
 Muhammed Fârâbî 368, bk. Fârâbî.
 Muhammed Harezmsâh 346, 352, bk. Alâ-üd-din Muhammed.
 Muhammed Sadr Abdüsi 378
 Muhammed, Tuğluk âilesinden 380
 Muhammed'üş-Şehristânî 364
 Muhasipler, 352
 Muhelleb 114, 115
 Muhtesip, 352
 Muhyiddin İbn'ül-Arabî, 366
 Mu'izzî, 373
 Mu-kan, 92, 97, 100, 102, 133
 Multan, 367
 Muncuk, 70, 73, 74, 78, 193
 Mundo, 193
 Mung-t'ien, 277
 Munkâcsi B., 289
 Murqa, 180
 Musa Hz., 166
 Musa kumandan, 114
 Musevî'lik, 166, 298, 348
 Musul, 345, 375, 381
 Mutavvia, 354, 356, 357
 Mübârekşah, Fahr'ud-din 372, 377, 384
 Mübârek-şah, 378
 Müctehidî Y., 377
 Müllenhoff, 69
 Müller F., 131, 135
 Müller F.W.K., 44
 Mü'lük'üt-Türk, 186
 Münhî, 353
 Müslim b. Saïd, 137
 Nabi Y., 188
 Nâbigat'uz-Zubyânî, 45
 Nagy Szent Miklos, 159, 179
 Nagy-Kunság, 187
 Nahçıvan, 379, 381
 Nahhâs Ebû'l-Meâlî, 378
 Nahşebî, Ziyâ'üd-din, 378
 Nâib'üs-saltana, 353
 Naissus (Niş), 77, 78
 Nakd-i Kavurdî, 359
 Nakîb, 357
 Nakîb'ül-cüyûş, 353
 Nakşbend Bahâ'üd-din, 366
 Nakşbendî'lik, 366
 Nan ch'i-shu, 89
 Nan-şan, 181
 Narses, 279
 Nâsir-i Husrev, 379
 Nasr Han Şems'ül-mülk, 380
 Naturizm, 290
 Navarino, 158
 Nayman, 134
 Nazırlar meclisi, 250
 Necker, 76

- Necm'üd-din Kübrâ, 366
 Necm'üd-din Mansûr, 374
 Nedao, 81
 Nedim'ler, 352
 Neşîsî S, 357
 Németh Gy., 32, 43, 44, 46, 48, 52, 57, 58, 70, 82, 83, 125, 133, 135, 140, 144, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 161, 162, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 179, 190, 191, 192, 195, 196, 201, 219, 222, 229, 235, 242, 257, 262, 265, 271, 285, 286, 301, 305
 Nemokre-Hrad (Dına-yı minug-i khirad) 83
 Neşahî, 114
 Nesevî, Muhammed 353, 374
 Nestor kroniği 167, 275
 Nesturî, 181
 Neumann K.F., 69
 Neur, 75
 New York, 20, 47
 Neyatin, 182
 Ngo-nie Tegin, 131
 Nibelungen Destanı, 76, 81, 82
 Niğbolu, 275
 Nihavend, 345
 Nikephoros I, 197
 Nikolaus I (papa) 310
 Nil, 19, 20, 356
 Nirvâna-Sutra, 322
 Niş, 77, 78, 198
 Nişâpur, 342, 343, 361, 373
 Ni-şu-fu, 109
 Nizâmî, 374, 378
 Nizâmîye, 372, 373
 Nizâm'üd-din Evliya, 367
 Nizâm'ül-mülk, 344, 351, 354, 357, 358, 383
 Noin-ula, 306
 Nomadizm, 207
 Nomos, 78
 Norman'lar, 167, 176
 Northrop, 23
 Notarius, 73
 Novgorod, 167, 182
 Novgorod-Seversk, 183
 Noyan, 280
 Nöbet, 258, 264, 349, 351
 Nökör, 280
 Nöldeke Th., 162
 Nuh, 43, 355
 Nu-şi-pi, 94, 108, 114, 139, 262
 Nyék, 170
 Ob, 61, 152
 Oberhammer E., 48
 Obri, 154
 Odovakar, 82
 Od-tegin, 220
 Og, 144
 Ogan, 297
 Ogur, -lar, 52, 53, 60, 70, 75, 85, 90, 92, 93, 94, 95, 101, 154, 155, 156, 157, 161, 168, 190, 191, 192, 193, 196, 199, 202, 222, 261, 313, 316, 321, 329
 Ogur lehçesi (R'li Türkçe) 92
 Oğuş, 219
 Oğuz, 176, 222
 Oğuz bodun, 118
 Oğuz Bozkırı, 147, 148
 Oğuz Han, 243, 245, 250, 251, 319
 Oğuz Kagan Destanı, 140, 234, 245, 250, 317, 319, 320, 334, 347
 Oğuz Peçenek, 173
 Oğuz Yabgu devleti, 177
 Oğuz, -lar, 52, 53, 94, 110, 119, 127, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 173, 174, 178, 181, 192, 201, 219, 220, 222, 224, 229, 243, 247, 248, 259, 274, 275, 285, 291, 297, 300, 305, 306, 307, 312, 313, 314, 349, 383
 O-huan'lar, 292, 314
 Ok, 219
 Ok+uz, 144, 222
 Oka-sura, 176, 182
 Oksızlık, 225
 Oktar, 70, 73, 74, 76, 262
 Okyanus, 20, 76
 Okyanusya, 263
 Olbricht P., 90
 Oldenburg S., 303
 Oleg, 167, 183
 Olschki L., 258
 Oltu, 184
 Olympiodoros, 73
 Omurbey, 178
 Omurtag Han, 198, 199, 327
 Onat A., 240, 244, 260, 275
 "On Altı devlet" devri, 67
 Onegesios, 76, 254, 271 bk. Onügez.
 Ongin nehri, 290
 Ongin kitâbesi, 243
 Ongin ırmağı, 249, 308
 On-kin, bk. Ongin.
 Ongon, 287
 Ongri, 168
 Ong-tutuk, 115
 Ongun, 287
 Ongur, 168
 Omiki, 271
 On iki hayvanlı Türk takvimi 251, 300, 329, 330
 Onlu sistem 215, 271, 273, 279, 280
 On-ogur, 75, 101, 164, 168, 191, 193, 195, 196
 On ogun, bk. On-Ogur.

- On Oğuz 191
 On-ok, -lar, 94, 95, 101, 105, 112, 114, 118, 126, 135, 139, 144, 173, 222, 224, 262
 Onon, 95, 111
 Onugug, 216
 On-Uygur, 90, 107, 125, 126, 127, 144, 191, 219, 222
 Onügez, 76, 254, 271 bk. On iki.
 Oppenheimer F., 35
 Oq + uz, 144
 Ordos, 37, 51, 59, 64, 105, 109, 112, 115, 210
 Ordu, 60, 61, 74, 83, 102, 127, 129, 131, 182, 185, 186, 200, 201, 208, 212, 215, 221, 224, 229, 233, 245, 261, 265, 270, 272, 273, 277, 279, 292, 293, 303, 306, 309, 315, 317, 333, 353
 Ordu-balık, 127, 129, 245, 309
 Ordu-örgin, 310
 Orestes, 78
 Orhun kitâbeleri, 65, 88, 100, 115, 117, 122, 125, 127, 156, 174, 219, 226, 235, 237, 243, 254, 256, 257, 297, 301, 312, 317, 347
 Orhun kültürü, 134
 Orhun nehri, 53, 64, 65, 107, 110, 122, 127
 Orkun H.N., 92, 120, 122, 159, 169, 170, 171, 179, 221, 233, 237, 252, 324
 Orleans, bk. Aurelianum
 Ormuzd IV, 99, 106
 Orosius, 69
 Orta Anadolu, 72
 Orta Asya, 41, 45, 46, 47, 49, 56, 60, 65, 67, 87, 92, 93, 98, 108, 114, 117, 125, 127, 133, 136, 141, 142, 149, 154, 155, 159, 162, 164, 170, 173, 180, 181, 182, 192, 193, 195, 200, 207, 208, 209, 211, 212, 215, 216, 235, 242, 252, 268, 269, 273, 285, 287, 288, 303, 312, 313, 319, 326, 327, 329, 340, 350, 355, 358, 365, 383
 Orta Avrupa, 45, 53, 56, 65, 77, 81, 154, 157, 188, 190, 197, 198, 209, 217, 275, 295, 313, 317, 324, 335
 Orta Doğu, 58, 83, 185, 231, 269, 304, 315, 342, 356
 Orta Doğu Hunları, 83
 Orta Macaristan, 78, 79, 158, 159, 179, 232, 310
 Ortekin H., 276, 314
 Orun, 235
 Osal, 200
 Osiris, 34
 Osman, hâlife 114
 Osmanlı, -lar, 32, 150, 187, 222, 224, 245, 346, 348, 356, 373, 383
 Ostiyaklar, 152
 Ostrogot, bk. Doğu Got'ları.
 Osuluk, 183
 Otağ, 257
 Otrar, 114
 Otto, 280
 Otuz-Ogur, 191, 193, 196
 Otuz-Tatar, 95
 Oxus nehri, 144
 O-yen-t'e, 249
 Oy+gur 125
 Oyma yazısı, 171 bk. Run
 Oymak (aymak) 221
 Ozmiş, 124
 Öd, 300
 Öge, bk. Üge.
 Ög, 221
 Ögel B., 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 60, 64, 68, 70, 82, 83, 86, 93, 95, 96, 98, 100, 101, 104, 110, 124, 125, 127, 129, 132, 133, 142, 143, 147, 148, 149, 159, 160, 168, 171, 179, 180, 186, 192, 198, 202, 207, 208, 210, 213, 215, 216, 220, 228, 235, 236, 240, 243, 244, 258, 259, 262, 274, 276, 279, 284, 287, 291, 292, 293, 294, 295, 302, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 323, 324, 326, 329, 334, 335
 Öлке, 227
 Ömer b. Abd'il-Aziz, halife, 136
 Ömer Hayyâm, 369, 373, 378
 Ön-Asya, 20, 51, 210, 212
 Öngüt'ler, 181
 Örgin (Örgün), 257, 261, 310
 Ötemiş, 189
 Ötüken, 59, 94, 96, 97, 100, 103, 107, 109, 110, 111, 112, 118, 119, 120, 122, 124, 126, 128, 129, 133, 141, 227, 291, 299
 Özbekistan, 316
 Özbekleri, 143
 Özerdim M. N., 57, 121, 260, 292, 321, 334
 Özkend, 341
 Özü, 161 bk. Dnyeper.
 Pādūspānīler, 345
 Paikuli, 257
 Pais D., 191
 Pai-teng, 60, 61
 Paizah, 234
 Pakistan, 361
 Pallidi, 179
 Palmir, 300
 Pamir, 51
 Pan Çao, 66
 Pan-Egyptologiste, 20
 Pannonia (Batı Macaristan) 71, 78, 159, 176
 Pareto V.F., 28
 Paris, 20, 27, 47, 79, 83, 108, 373, 374, 378

- Parker E.H.*, 240
 Parsî, 70, 323
 Parth, 65, 70
 Parth - Pehlevî, 323
 Parthlar, 278
 Paryalar, 230
Pasker, 168
Pastoral nomadizm 207
Pastoralizm, 207
Patkanoff S., 152
 Patria Onoguria, 195
 Patzinak, bk. Peçenek
 Pavia, 72
 Pavlikyan, 345
Pax Khazarica, 165
Pax Turcica, 244
 Pa-ye-ku, 127, 145
 Pazırık, 295, 308
 Pecenaci, 173
 Peçene, 148
Peçenek (Pacinacae, Pecenaci, Pezengi, Peçenyeg, Patzinak) 173
 Peçenek, -ler, 52, 53, 87, 94, 117, 147, 149, 168, 169, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 187, 188, 191, 201, 222, 223, 250, 251, 269, 280, 303, 311, 324, 329
 Peçili, 60
 Peçineaga, 188
Pederî âile, 220
Pedersen H., 323
Pederşahi, 220
 Pehlevî, 323, 324
 P'ei-chü, 104
 Pei-ting, 131
 Pekin, 59, 89, 101, 111, 113
Pelliot P., 44, 57, 58, 69, 88, 89, 90, 111, 119, 132, 137, 144, 149, 154, 155, 179, 180, 186, 192, 222, 242, 257, 262, 265, 277, 291, 301, 303, 317, 318, 328
 Peloponezos, 177
 Pencâb, 53, 361
 Peñçikent, 311
 Pepin, 158
Percheron M., 83
Perende, 352
 Perescepine, 179
 Pereyaslavl, 182
 Peroz (Firuz) 84, 85
Perry W.J., 20
 Pers, 45, 85, 272, 273, 277, 278
 Peşte, 178
Peterich E., 292
 Peyk, 352
Phalanx sistemi, 278
 Pharsalus, 278
 Philippikos, 197
 Philippopolis (Filibe) 77
Phylosophos L., 213, 270, 275, 279
 Pi, 66
 P'ing-ç'eng, 89
 Ping-çu, 64, 111, 116
Pinks E., 130
 Pionobor, 168
Pitt Rivers, A.L.F., 18
 Placidia, 74
Planhol, X de 235
Plano Carpini, 182
 Plinius, 69
 Pliska, 198, 309, 312, 313
 Po, 80, 126, 239, 244, 260
 P'o-fu, 124, 140
 Poitiers, 280
 Polianlar, 164
Polivanov, E.D., 323
 Polonya, 175, 328
Polovets, 179, 185 bk. Kuman
 Polovtsi, 182 bk. Kumanlar
 Poltava, 179
 Po-mei, 124
 Pompeius, 278
Pope A.V., 47
Poppe N., 46, 52, 184
Porphyrogenetos K., 152, 159, 173, 174, 175, 176
 Porsuk, 354
Posch U., 46
 Po-si, 127
 P'o-yun, 126
 Prakrit lehçesi, 272
 Prens, 257
 Presiyan, 199
 Preslav, 77, 197, 198, 199, 309, 312, 313
Priskos, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 83, 85, 152, 155, 191, 229, 232, 246, 250, 254, 259, 274, 293, 305, 308, 310, 320, 322, 327, 332
Pritsak O., 52, 58, 59, 68, 70, 134, 142, 144, 147, 148, 151, 168, 169, 170, 177, 190, 193, 195, 196, 197, 202, 233, 243, 262, 263, 317, 318, 329, 333
 Proculus, 74
Prokopios, 84, 85, 152, 153, 193, 279, 321
 Prosper Tiro, 80
 Prostovats, 159
 Proto-Bulgar Dini, 190, 293, 294
Pröhle V., 196
 Prut, 169, 174
Przewalsky atı, 210
Ptolemaios, 27, 69, 192
 Pu, 265
Pugaçenkova G.A., 316

- P'u-ku (Buku) 126, 127, 128, 145
Pulat Timur, 201
Pulleyblank E.G., 44, 127, 234, 266
P'u-nu, 66
P'u-sa, 126
- Qudama, 150 bk. Kudâma.
- Rabbinizm*, 237
Radagais, 72
Radimiçler, 164
Radloff W., 32, 48, 111, 207, 212, 219, 220, 228, 229, 230, 288, 307, 323
Râfîzî, 360, 362, 366, 369, 372
Ramanand, 367
Ramazan-oğulları, 150
Ramstedt G.J., 46, 48
Râsonyi L., 47, 71, 76, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 165, 166, 168, 169, 171, 175, 179, 180, 181, 184, 185, 187, 188, 189, 191, 193, 195, 202, 205, 212, 222, 262, 268, 294, 318
Rassovsky D., 180, 182, 187
Ratzel F., 19, 36
Râvendî, 54, 373
Ravenna, 80
Râzî Abd'ül-Kadir, 374
Râzî Fahr'üd-din, 364, 369
Râziyye, 381
Reyâ, 358
"Reflexe" yaylar, 273
Regulus, 73
Reis, 134, 153, 221, 284, 352, 353, 357
Remus-Romulus efsanesi, 319
Ren geyiği, 212
Ren nehri, 73
Reşid'üd-din, 287, 317
Rey, 379
Rhos (Ross, Rodh) 167
Ribât, 352, 379, 380
Rifâi Ahmed, 366
Rind, 357
Rio Grande, 20
Ripuar Frankları, 79
Risler J.C., 303, 344, 373
Ritter H., 201
Rivers W.H.R., 18, 20
Rohr - Sauer, A.v., 150
Roma, 21, 23, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 98, 101, 107, 163, 170, 198, 199, 220, 221, 227, 230, 244, 246, 248, 256, 268, 270, 278, 280, 290, 300, 311, 312, 319
Romanya, 187, 188
Romen, 87, 188, 189
Romulus, 81, 246, 319
Roma- Tas, A., 169
Ross E.D., 167, 377
Rostovtsev, 182
Roux J.P., 220, 291, 296, 300
Roxolan, 75
Rua (Ruga, Roa, Rugila) 70, 73, 74, 267
Ruben W., 53, 213, 215, 216, 217, 319
Rubruquis, 182
Rugi, 75
Rumeli, 176
Rumlar, 356
Run, 20, 323 bk. Oyma-yazı.
Rundgren F., 220
Rurik, 167
Rus, 21, 32, 34, 45, 47, 87, 152, 161, 163, 165, 167, 171, 173, 174, 175, 177, 179, 180, 182, 184, 185, 187, 190, 199, 200, 211, 213, 235, 275
Russkaya Pravda, 168
Rusya, 21, 52, 53, 75, 81, 148, 156, 167, 177, 178, 179, 182, 184, 209, 210, 294, 328
Rûkn'üd-din, şeyh, 367
Rüstemdâr, 345
Rypka J., 378
- Saa'lebî, 382
Sabar, -lar, 52, 53, 76, 87, 90, 99, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 161, 162, 169, 191, 222, 259, 271, 329, 330
Sabbâh b. Hâkan, 371
Sabeir, 151
Saber, 151
Saber (Tapar) yer adı 152
Sabr, 151
Sabran, 147 bk. Savran
Sabrei (yer adı) 152
Sada-pata, 272
Sa'dî, şâir, Şirazî 377
Saffârî'ler, 344
Saga, 52
Sagun, 150, 262
Sağ (batı) yabgu, 141
Sağ Bilge êlig, 60
Sağ-sol (teşkilât) 61, 62, 182, 243, 261, 334, 383
Sahip Divân-ı Saltanat, 352
Sahte Avar, 155
Sâid, kadı, 343
Sa'id Abd'ül-Aziz, 137
Sa'id b. Osman, 114
Saka, 52, 53
Saksın, 171
Sakson, 72
Salâh'üd-din Eyyubî, 363
Salgurlu, 378, 381
Salınçak, 216
Sâl-i Türkân, 329

- Salma, 175
Saltuklu, 184, 383
Salur, 148, 376
Sâm, 47
Samânî, 142
Samara (Kuybişef), 316
Sambata, 167
Sâmerrâ, 380
Sâmî, 53, 292, 323, 333, 368
Samoilovitch A., 327
Samolin W., 45, 54, 58, 60, 63, 66, 70, 84, 90, 97, 124, 154, 311
Samoyedler, 212
Samsun, 359
Sân, 139
Sanskrit, 86
San-yuan, 118
Saper, 152
Sapir E., 15
Sarağur, 191 bk. Sarı/Ak-oğur.
Sardika, 77, 198, 240
Sarı, kavim, 180
Sarı Türgiş, 181
Sarı Türgişler, 139
Sarı Uygurlar, 131, 180, 181
Sarı/Ak/Oğur, 191
Sarıg, 311
Sarıgşın, 165, 172
Sarı-nehir, 89
Sarı-su, 180
Sarigh, 181
Sarmatlar, 71, 82, 206
Saroltu, 170
Saruhan, 182, 184
Sâsânî, 72, 83, 85, 97, 98, 99, 106, 152, 157, 162, 198, 257, 258, 315, 339
Satuk Buğra Han, 142, 342
Sava, 158, 198
Savaş atı çağı, 211
Savaşçı çoban kültürü, 38, 39
Savaşçı çobanlar, 210, 212, 319
Savaş tanrısı, 77, 286, 291, 294
Savır, 151
Savran, 312 bk. Sabran.
Savran A., 374
Savri, yer adı, 152
Savtegin, 354
Sayan dağları, 52, 205, 313
Sayılı A., 114, 139, 150, 320, 369, 370, 373
Sayram (İsfcâb) 147, 312, 341, 380
Schefer Ch., 380
Schimmel A., 292, 382
Schlegel G., 128
Schmidt W., 36, 211, 212, 217, 240, 241, 250, 289, 292, 296, 298, 318
Schott W., 48
Schubart, 23
Schubert J., 110
Schweinfurth F., 198
Schweitzer, 23
Schwidetskiy İ., 51
Sebeos, 98, 162
Sebestyén K., 274
Sebir, 151, 161
Sebük-tegin, 142
Seçkinler meclisi, 250, 254
Sekel, 170
Sekeller, 82, 324
Sekin, bk. Erkin
Sekiz Yükmek, 302
Sekiz-Oğuz, 127
Selânik, 177
Selçuklular, 45, 146, 148, 178, 188, 246, 307, 320, 342, 346, 348, 354, 359, 366, 367, 373, 375, 378, 379, 381, 382
Selenga, 51, 59, 94, 110, 125, 127, 145, 146, 309, 314
Sellâm-ut-Tercüman, 172
Selmân b. Rebîa, 163
Semender, 153, 161, 165, 172, 309
Semerkand, 84, 100, 116, 117, 137, 143, 147, 347, 360, 363, 371
Sencer, Sultan, 143, 146, 347, 349, 351, 359, 364, 373, 379
Septimus Severus, 278
Serahs, 342
Sergios, 158
Serhenk, 352
Serîr, 164
Sertkaya O. F., 302, 329
Settâr'lar, 357
Severianlar, 164
Sevim A., 346, 355
Sevinç, 185
Sevre b. Hurr, 138
Se-Yabgu, 108
Seyhun, 45, 53, 68, 93, 94, 98, 114, 115, 117, 136, 137, 141, 147, 148, 149, 171, 173, 181, 191, 300, 368
Seyyid'ler, 357
Shafer R., 59, 69, 70
Shang-ku, 60
Shang-kün, 60
Shang'lar, 241
Sha-t'o, 234
Shih-chi, 227, 274, 299 bk. Shi-ki, Şi-ki.
Shih-huang-ti, 59, 64, 277
Shih-pi, 104

- Shi-ki, 301, 332 bk. Şi-ki, Shi-ch'i.
Shiratori K., 58, 242, 270, 298, 299
 Sibir (Sıvır), 152
Sibt İbn'ül-Cevzî, 346, 373
 Sırbistan, 178
 Sırdakbeg, 311
 Sir-derya, 94, 139 bk. Seyhun
 Sibir, 152
 Sibir Hanlığı, 152
 Sibiryâ, 51, 53, 66, 68, 90, 92, 151, 155, 173, 174,
 182, 187, 192, 193, 209, 212, 220, 228, 288, 307,
 313
 Sicistan, 150
 Sicistanî, Ebu Süleyman 369
Sidonius A., 213, 232
 Siegebart, 157
 Sien-pi'ler, 66, 67, 89 bk. Hsien-bi.
Sihirli Geyik Efsanesi, 82
Sikh inancı, 367
 Sil (Sir), 98
Silâhdar, 294, 352
 Silvan, 374, 381
 Silzibulos, 98
 Sımcurler, 345
 Simeon, 199
Simonyi D., 191
 Sincibü, 98
 Si-ngan- fu, 89
 Singidunum (Belgrad), 77, 157
 Singku Seli Tutung, 302
 Sinop, 356, 359
Sinor D., 144, 168, 211
 Sipâhiyân, 355
 Sir, 94, 99
 Sir Tokuz-Oğuz, 94
 Sir Yen-t'o, 94
 Sir/batı, 98
 Sîrî, 380
 Sirmium (Eszék), 157
 Sir-tarduş, 94
 Sir-yabgu, 94, 99
 Sîstan, 345
 Sivas, 381
 Sizavolos, 98
 Sizavulos, 98
 Skandagupta, 85
 Skir, 75, 317
 Skir Germenleri, 78
 Sklaven, 75
S'li Türkçe (Yakut ve Çuvaş Türkleri lehçesi), 52
 Sloven, 158
 Slovenler, 176
 Slovo o Polku Igoreve, 184
Smirnov K.F., 213
Smith G.E., 19, 20, 47
 So (Sou) 95
 So-çu, 111
 Soei-se, 118
 So-fang, 123, 312
 Sofya, 77, 178, 198, 240
 Sogd, 44, 51, 69, 84, 85, 98, 115, 116, 123, 138,
 302, 315, 323, 324
 Sogdak, 115, 116
 Sogd-Grek, 323
 Sogdiana (Seyhun ötesi) 68, 70
 So-ko, 115, 116, 135, 139
Sokolov N.D., 323
 Sol, şahıs adı, 175
Sol (doğu) yabgu, 141
Sol Bilge élig, 119
 Solak elçi, 156
 Solovjev, 287
Solymósy A., 273
 Song Yün, 84, 86
 Songa, 116
 Soper, yer adı 152
 Sorguç, 257, 258
Sorokin P.A., 22, 23, 24, 26, 30
 Soy, 220
Sozomenos, 73
 Sökmenli, 184
Spencer H., 33
Spengler O., 21, 22, 23, 25
Spiral teorisi, 207
 Spor, 276
 Sse-kie (Sıqar), 127, 145
 Sse-li-fa, 126 bk. İl-teber.
 Sseu, 89
 St. Abo, 298
 St. Constantin Cyrill (Kyrillos), 299
St. Ephraim efsanesi, 72
St. Hieronymus efsanesi, 72
 St. Kyrillos, 317
 St. László, 178
 St. Lupus, 319
 St. Martin, V. de., 43
Stein Au., 86
 Stemb(v)is (İstemi) 98.
 Stephanos (İstvan) 170
Step kültürü, 206
Stiehl R., 70, 234
 Stilikho, 72
 Strabon, 69, 155
Strahlenberg, 324
Strategikon, 279
Strzygowsky J., 48
 Subatai, 185
 Sueb, 72, 75

- Suğdak, 185, 315
 Suğnak, 147, 312
 Suhreverdi-i Maktûl, 374
 Sui, 67, 93, 95, 98, 102, 103, 104, 105, 107, 274, 275, 326, 332
 Suidas, 279
 Sui-shu, 93, 95, 98, 274, 275, 326
 Sukuluk, 311
 Sultanlar, 352
 Su-lu, 136, 137, 138, 139
 Sura, 176, 182, 200
 Suriye, 45, 52, 70, 72, 92, 158, 162, 186, 328, 345, 347, 359, 362, 375
 Suru, 174, 198
 Suşma, 200
 Su-tsung, 127, 128
 Suvar, 200
 Suyurgal, 234
 Sûzeni-i Semerkandî, 377
 Sü, 270, 334
 Süan-wu, 91
 Sü-başı, 147, 231, 263
 Süleyman-şah, 356
 Sümer, 20, 301
 Sümer F., 142, 145, 147, 148, 149, 150, 173, 174, 178, 181, 219, 220, 229, 243, 247, 248, 274, 285, 291, 297, 305, 307, 312, 383
 Süryânî, 83, 151, 195, 213, 317, 345, 364
 Süryânî Mihael, 222, 317, 382
 Süssheim K., 345
 Süt-kent, 147, 312
 Svyatopolk, 183
 Svyatoslav knez, 171, 175, 183
 Sybyr, 152
 Syvyr, 152
 Szász B., 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 169, 171, 190, 191, 210, 216, 219, 228, 229, 232, 240, 243, 246, 247, 250, 254, 258, 259, 262, 265, 266, 267, 268, 270, 274, 275, 276, 277, 279, 281, 286, 287, 291, 292, 293, 294, 305, 306, 308, 310, 312, 314, 320, 321, 322, 328, 335
 Székely (Sekel)'ler, 170
 Székely Gy., 171
 Szymzan S., 55, 165, 166, 167, 299
 Şâba (Sâba, Sâya), 106
 Şa-ça Cung-i, bk. Ça-ça Sengün
 Şad, 113, 262, 264
 Şadaput, 234, 262, 272
 Şah-melik, 148
 Şahrvarâz, 158
 Şam, 381
 Şaman, 288, 289, 297, 301
 Şamanlık, 288, 289, 297
 Şamas, 300
 Şa-mo-han, 89
 Şan-si, 57, 64, 67, 88, 89, 97, 104, 211, 249, 277
 Şan-tan, 120
 Şantung, 113, 123
 Şanu, bk. Tanhu.
 Şany, bk. Tanhu.
 Şan-yü, 257 bk. Tanhu.
 Şa-po-lüe, bk. İşbara.
 Şapur II, 85
 Şar (Sarı = ak), 70
 Şarabdar, 352
 Şaragur (Ak-Ogur), 75, 76
 Şâriya, 180, 181
 Şarkel, 165, 172, 309, 312
 Şarlman, 158
 Şâş, 114, 136, 138
 Şa-t'o, -lar, 94, 128, 130
 Şerbak A.M., 322
 Şebânkâre, 345
 Şeddadîler, 345
 Şehinşah, 86, 106
 Şehnâme, 278, 375, 377
 Şemsâbâd, 380
 Şemsiye âile, 372
 Şenel A., 33
 Şeng-çu, 112
 Şen-si, 57, 59, 60
 Şerefüz-Zaman Mervezî, bk. Marvazî.
 Şerif Hasan, 375
 Şerifler, 357
 Şeşen R., 128, 250, 293, 300, 363
 Şê-t'u (İşbara), 100
 Şeyh, 365
 Şeyh Hızır, 367
 Şeyh-i Ekber, bk. Muhyiddin İbn'ül-Arabî
 Şihne, 352
 Şi (ölçü birimi), 113
 Şi-ki, 227, 293 bk. Shi-ch'i. Shi-ki.
 Şi-koei, 107
 Şi-ling, 116
 Şinga, bk. Aşına.
 Şine-usu kitâbesi, 127, 230, 310
 Şi-pi, 104, 105, 107
 Şirâz, 381
 Şirâzî Kutb'üd-din, 364
 Şirazî, bk. şâir Sa'dî
 Şirazî, Ebû İshak 363
 Şirvan, 184, 345
 Şirvan-şahları, 184
 Şişî F.V., 159
 Şişman, 189
 Şişmanov İ.S., 190

- Şiştübe, 311
 Şop-Bulgarları, 178
 Şölen (şülen), 247
 Şu, 17, 95, 206, 244
 Şubigi (Cabgu, yabgu?) 198
 Şümân, 149
 Şumnu, 197, 198
 Şuringa'lar, 285
 Şveta-Huna, 84
- Tabagçın, 88
 Taberî, 43 bk. Et-Taberî.
 Tabgaç 222 bk. Tapgaç, Tamgaç
 Tabgaç (Çin) bodun, 223
 Tabgaç, -lar, 46, 52, 56, 67, 69, 87, 88, 89, 91, 93, 95, 96, 125, 152, 156, 222, 236, 250, 251, 254, 271, 275, 277, 282, 292, 299, 301, 317, 329, 330
 Tabugçı, 231
 Ta-chü-ch'ü, 254
 Tacik, 115
 Tacikistan, 143
 Tactica'lar, 332
 Tafgaç, 341 bk. Tabgaç, Tamgaç.
 Tâhirî'ler, 344
 Tai, 89
 Tai-çu, 111
 Tai-hien, 104
 Tai-lin, 290
 T'ai-tsung, 105
 Tai-wu, 68, 89, 251, 275, 277, 317
 Tai-yuan, 60
 Ta-kan, 252 bk. Tarkan
 Takitus, 278
 Taklid nazariyesi, 30
 Taktika, 270, 275, 279
 Ta-kuan, 252 bk. Toygun.
 Takvim-i Melikşahî, 373
 Takye, 44
 Talas, 65, 98, 107, 114, 115, 127, 136, 141, 142, 147, 149, 182, 223, 313
 Talas A., 373
 Talas muharebesi, 127, 141, 313
 Tallgren A.M., 49, 218
 Talmud, 166
 Ta-lo-pien, 102
 Taman Tarhan, 165
 Tamga, 267
 Tamgacı, 267
 Tamgaç, 88 bk. Tabgaç, Tafgaç.
 Tamgaç Han, 371
 Tamıg Iduk-baş, 118
 Tamır, 110, 118, 290, 291, 299, 300
 Tamım, 127, 132, 146, 150
 Tamu, 288
- Tanca, 33
 Tancî M.T., 361, 371
 T'an-çu, 113
 Tang, -lar, 93, 95, 102, 105, 106, 107, 111, 112, 113, 114, 116, 121, 127, 128, 130, 131, 133, 140, 141, 145, 234, 294
 Tang Muahhar, 130
 Tangara, 285
 Tangara Kayra-Han, 297
 Tangra (=Tanrı), 199
 Tang-shu, 93, 95, 107, 111, 112, 114, 121, 127, 140, 145, 274, 294
 Tangut, 115, 131
 Tanhu 60, 62, 64, 65, 66, 68, 193, 232, 236, 239, 241, 244, 246, 249, 257, 261, 263, 268, 269, 270, 296, 311 bk. Şan-yü Şanu, Şany, Tanju.
 Tanju, bk. Tanhu
 Tannu-ula, 111
 Tanrı, bk. Gök Tanrı
 Tanrı Dağları, 131, 140, 142, 180, 192, 216, 307, 311, 326
 Tanrı kut'u Tanhu, 239, 246
 Tanrıda bolmuş İl-Etmiş Bilge kagan, 127
 Tanrıda kut bulmuş, 128
 Tanrı'nın kılıcı, 240
 T'an-shu, 107
 Tantrisme, 294
 Taoizm, 121, 251
 Taplamacıoğlu M., 285, 289, 290
 T'a-po 100, 102, 103, 122, 248, 322
 Tarancı, 273
 Tarbagatay, 64, 120, 140, 192
 Tarde G., 28, 30
 Tarduş 93, 94, 95, 105, 113, 120, 126, 146, 222, 224
 Targita, 43
 Tarhan, 363 bk. Tarkan
 Tarhan'ur-Ravî, 371
 Tarım havzası, 127, 141
 Târih-i Celâlî, 373
 Tarih-i Melikî, 373
 Tarih-i Türkî, 329
 Tarjan, 169
 Tarkaç, 170
 Tarkan, 110, 121, 135, 139, 234 bk. Tarhan, Taryan, Tarjan.
 Tarkan-beg, 70
 Tarma, 170
 Taryan, 222
 Taş, 170
 Taş Devri, 49, 50, 307
 Ta-şe-li, 140
 Taşkent, 99, 126, 136, 138, 149, 377
 Taş-nine, 327

- Taş-rabat, bk. Dandânanak
Taştdar, 352
 Tatabı, -lar, 95, 100, 120, 123
 Tatar, 34, 95, 127, 190, 224
 Tata-Tonga, 132
 T'a-tun, 60
 Tatuş, 178
 Taugast (Tabgaç), 88
Tayangu, 341
Taylor E.B., 15
 Ta Ye-hu, 96
 Tayy, 115
 Tâzî, 115
 Teber, 175
 Tebriz, 381
 Tegin, Taşkent hükümdarı, 149
 Tegin, Uygur hakani, 132
 Tegin b. Abdullah'il-Hazarî, 172
 Tegreg, 93
Tekin Ş., 128, 227, 302, 311
Tekin T., 111, 115, 120, 122, 123, 124, 233, 236,
 237, 252, 254, 323, 324
 T'ê-kien, 126
 Tekiş, Sultan, 143, 185 bk. Alâ'üd-din Tekiş.
 Teleç, 93
 Teleorman, 188
 Teleş, 93
 Temir (şahıs adı), 175
 Temir Kapıç (Demirkapı), 100, 115
 Temirtaş, 189
 Temir-taş Artuklu Beyi, 374
 T'eng-li Ko-to, 62
 Tengri, 295
 Tengri Han, 124, 166
Tenthorey, N. C., 216, 217
 Tercan, 381
 Terek, 187
 Terken, 259, 347
 Terken Hâtun, (Harzemşah'ın hanımı) 355
 Terken Hâtun (Selçuklu) 346
 Termopil, 77
 Tervel, 197, 199 veya Tekbal.
 Tesalya, 77, 278
 Tetiş, 200
Tevrat, 43, 47
Tezcan, 263
Tezik, 115
 Thamara, 184, 251, 383
 Theodorikh, 80
 Theodosios I, 71
 Theodosios II, 73, 74, 75, 77
Theophanes, 84, 162, 238
 Theophylactos, 45, 83
Thierry A., 79
 Thomas, Aquino'lu 368
Thompson E.A., 32
Thomsen V., 32, 44, 92, 94, 144, 145, 224, 237, 238,
 244, 252, 257, 298, 321, 323
Thomson K., 131
 Thorismund, 80
 Thrak'lar, 43
Thurnwald R., 15
Thury J., 258
 Tırnova, 327
 Tibet, 61, 62, 89, 100, 104, 123, 128, 130, 131, 180,
 324
 Tieh-fa (demir), 216
 T'ieh-lê'ler 93 bk. Töles.
 Tieh-lo, 192 bk. Töles.
 T'ie-lo, 93 bk. Töles.
 T'ien, 301
 T'ien-shan, bk. Tanrı Dağları.
Tiesenhausen W.G., 186
 Tiflis, 158, 162, 163, 184, 298
 Tigin-beg, 231
 Tik, 43
 Til, 155 bk. İtil nehri.
 Timur, 201, 350, 377
 Timur Han, 201, 377
 Timurlular, 303
 Tin, 289
 T'ing-çu, 113
 Ting-ling, 60, 65, 93, 133, 192
 Tinsi-oğlu, 115
 Tirnek (dernek), 250, 252
 Tisa, 170, 174, 187
 Tisza, 71 bk. Tisa.
 Tmutorokan, 165, 171 bk. Taman Tarhan.
 To-ba (T'o-pa) bk. Tabgaç.
 Tobol, 152, 181
 Tobolsk, 152
Togan N., 326
Togan Z.V., 201, 234
 Togan Han, 181
 Togharna, 43
 Togu-balık, 119
 Togur Han, 183
 Tohar'lar, 174
 Toharistan, 84, 137, 138, 149, 150, 266
 Tohsı, 142
 Tohsılar, 150
 Tok (şahıs adı) 189
 Tokat, 359, 381
 Tokmak, 118, 309
 Tokoi, 114
 Toktamiş, 201
 Tok-temir, 188
 Tokuz-ersin, 124

- Tola, 93, 94, 107, 116, 126, 145
 Tolmaç, 174
 To-lu, 94, 114, 135, 139, 262
 Tolui, 134
 Toluniye, 380
 Tolunlular, 350
Tomaschek W., 43
 Tongra, 126, 127, 145
 T'ong-Yabgu, 107, 108
 Tonuz-aba, 188
 Tonyukuk, 94, 99, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 135, 145, 190, 226, 234, 237, 247, 253, 254, 255, 257, 262, 271, 276, 281, 283, 290, 291, 296, 311, 321
 T'o-pa, 68, 88, 89, 237, 318
 Topçak, 70
 T'o-pa (Tabgaç) 68
 Toramana, 86
 Tork, 148, 177, 179 bk. Uz'lar.
Torkmen, 148, 177
Torky, 177
 Toruky, 177
 T'o-si, 113
 To-si-fu, 110, 113
Tosun M., 53
 Totemci, 58
 Toy (devlet meclisi), 62, 64, 110, 223, 234, 245, 247, 250, 251, 252, 253, 255, 282, 335
Toygun, 250, 252 bk. Ta-Kuan
 Toygun il-teber, 255
Toynbee A., 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 34, 215
 Toyuk, 302
 Tölek, 311
 Töles, -ler, 64, 68, 83, 86, 93, 94, 96, 107, 125, 128, 129, 133, 146, 192, 224, 276
 Töngkes, 123
Tönnies F., 33
 Töre, 237, 238, 284
 Tört buluñ, 244
 Törü, 88, 237 bk. Töre.
 Törük, 44
 Tötü ırmağı, 314
Töz, 285, 286
 Trabzon, 315
 Traklar, 198
 Trakya, 71, 73, 75, 77, 157, 158, 176, 177, 178, 188, 193, 246
 Transilvanya, 71, 170, 197
Trencsenyi-Waldapfel İ., 317
 Trinity, 299
 Tripolye, 210
 Trk, 44
 Troia'lılar, 43
 Troya, 215
 Troyes, 79
 Trygetius, 80
Tryjarski E., 120, 175, 189, 293, 327
 Tsai Wen-shen, 129, 133
 Ts'ao-Ts'ao, 67
T'serstevens A., 63, 286, 297
 Ts'in muahhar, 130
 Ts'in, 59, 89
 Ts'in-yang, 97
 Tsit-ki, 64 bk. Çi-çi.
 Ts'ui Hao, 299
 Tsü-kü (Chu-ch'ü) Mêngsün, 68
 Tsü-kü (Chü-ch'ü)ler, 95
 Tuba, 216
 Tu-çi, 105
Tudun, 156, 314
 Tugay, 159
 Tuğlug, 68
 Tuğorkan (Tuğor), 178, 183
Tuğ, 58, 68, 96, 149, 257, 258, 274, 280, 316, 328, 334, 383
Tuğlu, 96, 195, 327
 Tuğluk Gıyâs'üd-din, 367, 377, 378, 380
 Tuğluk, Muhammed 372
 Tuğlukâbâd, 380
 Tuğra, 267, 351, 352
 Tuğracı, 267
 Tuğrul II., 373
 Tuğrul Bey, 343, 344, 345, 346, 347, 359, 361, 362, 364, 367, 379, 382, 383
 Tuğsad, 137
 T'ui-yin, 318
 T'u-k'i-şi, 135
 T'u-ko, 68, 96, 195
 T'u-ku, 59, 68, 96, 195, 224
 T'u-küe, 44, 93, 146, 162
 T'u-küe Ho-sa K'o-sa, bk. Türk-Hazar.
 Tulan, 103, 106
Tulaymat A.A., 344
 T'u-li, 103, 106
 T'u-man, 60
 T'u-mi-tu, 126
 Tu-mo-çe, 139
 Tun Baga Tarkan, 128
 Tuna, 56, 71, 72, 73, 75, 77, 81, 101, 157, 158, 168, 170, 174, 175, 176, 177, 182, 184, 187, 188, 189, 191, 196, 197, 198, 229, 238, 240, 250, 276, 280, 308, 309, 310, 312, 313, 315, 319, 322, 327, 329, 330
Tuna O.N., 99, 261, 324
 Tuna Bulgarları, 174, 280, 310, 313, 322
 Tun-Bilge, 141
 Tunga-Alp-Er, 320 bk. Alp Er Tunga, Afrâsyab
 Tung-hu, 60, 227

- T'ung-lo, 127, 145
 T'ung-o Tegin, 118
 Tunguz, 57, 60, 62, 66, 89, 227, 257, 305
 Tunguz, -lar, 58, 61, 89
 Tun-huang, 130, 131, 230, 303
 Tür, 43
 Tura, 152
 Türac, 43
 Turak, 176
 Turan, 43, 51, 208, 277, 278, 279, 286, 320, 383
Turan, O., 45, 169, 184, 222, 259, 329, 358
Turan kültür çevresi, 37, 38
Turan Taktiki, 210, 274, 275, 280
Turanid, 47, 210
 Turanlı, 273, 278
Turcia, 45
 Turciling, 75
 Turcophone, 211, 329, 330
 Turfan, 64, 66, 68, 90, 95, 131, 135, 140, 142, 273, 302
Turgot A.R., 33
Turhan M., 15, 18, 20, 29
 Turkhia, 45
 Turkyt, 44
 Turla, 176
 Turlui, 188
 Turtkul-tepe, 312
 Turukha (Turuşka)lar, 43
 Turukku'lar, 43
(Turun = tudun?), 201
 Tus, 342
 Tuva, 49, 52, 235
 Tu-wu, 96
 T'u-yü-hun, 180
Tümen, 271, 331
Tümertekin E., 213, 215
Türelî, 44
Türemek, 44
 Türgiş, -ler, 87, 94, 108, 114, 115, 116, 117, 120, 123, 127, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 149, 181, 223, 258, 261, 265, 315, 349
 Türgi-yargın gölü, 116
 Türlingler, 76
 Türk, 41, 42, 43, 92, 93, 94, 135, 143, 146, 153, 165, 168, 174, 195, 210, 219, 220, 227, 228, 329, 331, 348, 351, 356, 357, 383
Türk bodun, 96, 114, 146, 223, 236
 Türk Kölemenleri, 186
 Türk Memlükleri, 186
 Türk Peçenek, 173
 Türk Sir bodun, 94
 Türk soyu, 47
 Türk Tengrisi, 296
 Türk+ş, 135
 Türk-Hazar, 162, 167
 Türk-Hun, 45
 Türkistan, 51, 53, 60, 65, 92, 97, 118, 129, 131, 132, 143, 155, 164, 200, 208, 302, 306, 311, 313, 316, 350, 351, 365, 366
 Türkit, 44
Türkiye, 32, 45, 150, 167, 170, 174, 187, 262, 320, 358, 359
 Türkiye Cumhuriyeti, 150
 Türkmen, 142, 147, 148, 149, 150, 177, 179, 181, 223, 258, 342, 348, 349, 350, 351, 354, 360, 362, 364, 365, 367, 373, 374, 375, 376, 378, 379
 Türkmen beylikleri, 150, 223, 349, 351, 354, 363, 364, 378
 Türkmenistan, 149
 Türk-şad, 99, 101, 246, 268, 332, 347
Türkü, 44
Türkün, 44
Türkü, 44
 Türküz, 44
 Türk-zâde, 99, 106 bk. Ormuzd IV.
Türük, 44, 92, 254
 T'ü-yü-hun, 107
Tüzlük (eşitlik), 238
Twrky, 44
Twrkyt (=Turkit, Turkid) 44
 Tyrkae, 43
 Tyros, 72
Tzachas, 178 bk. Çakan
 Tzulas (Tzula, Tzul) 171
 Uar, kabile 84, 85
 Uar-hun'lar, 53, 68
 Uar-Huni, 101
 Uar-Khun, 99
 U-çe-le, 114, 115, 135
Uçtu, 289
Uğır, 192
Uğır-i, 317
Uğuz, 144
 Ukaylılar, 345
 U-k'it, 192
 Ukrayna, 328
 Ulag, 351, 352
 Ulah, -lar, 182, 188
 Ulan-ede, 216
 Uldın, bk. Uldız
 Uldız, 72, 73, 246, 262, 347
 Ultingur (Altı-Oğur), 191
Ulu hâcib, 341
Ulu Kuman, 181
Ulug, 383
Ulug erkin, 257
 Ulug Han, bk. Sultan Balaban.
Ulug il-teber, 126

- Ulug Tanrıda kut bulmuş Alp Külüg Bilge*, 131 bk. Mengli.
 Uluğ Han, 187
 Uluğ Türk, 245
Ulus, 219, 223
Uluş, 136, 142, 223, 225, 227
 Uluş bodun, 227
 Umay, 259, 290
 Unagan bogal, 236
Ungaros, 168
Ungor, 168
Ungri, 168
Ungur, 191 bk. On-Ogur.
 Unsurî, 377
 Ural dağları, 37, 48, 152
 Ural nehri, 192 bk. Yayık
 Ural-Altay kavimleri, 37
 Urallı, -lar, 263
 Uran, 185
 Urfalı Mateos, 47
 Urgu, 119
 Urog, 191
Urug, 126, 219, 221, 224, 282
 Urungu gölü, 114
 Usa, 220
 Usrûşana, 138, 147
 U-sun, 180 bk. Wu-sun
 Utigur (Otuz Ogur) 191
 Uturgur (Otuz-Ogur) 191
Uydu M., 301
Uygur, -lar, 44, 53, 54, 76, 87, 90, 94, 95, 107, 108, 110, 120, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 149, 156, 161, 180, 191, 192, 219, 221, 222, 223, 224, 227, 233, 237, 240, 245, 251, 253, 254, 257, 258, 259, 261, 264, 266, 268, 272, 273, 283, 294, 299, 302, 303, 309, 312, 319, 321, 324, 328, 329, 330, 334, 335, 347, 360, 372, 377, 379
Uygur destanı, 245
Uz, -lar, 53, 144, 148, 149, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 187, 188, 303
 Uzak-doğu, 69
Uzboy kültürü, 51
 Uzlug, 368
Uz'luk (iyi'lik) 238
Uzunçarşılı İ.H., 356
 Üç Karluk, 140, 222
 Üç Kurıkan, 100
 Üç-Oğuzlar, 119, 122, 146
 Üç-Ok, 148, 243
 Üç tuğlu Türk bodun (II. Gök-Türk Hâkanlığı ?) 96
 Üç-Turfan, 142
 Üge, 169, 170, 253, 254, 262, 341
 Ük-boyla, 198
 Ülgü, (ağırlık ölçüsü) 313
Ülken, H.Z., 361, 365, 369, 373
 Ülüg, 129, 240
 Ülüş, 233, 235
 Ürmevi Sirâc'üd-din, 364
 Ürüng begig?, 233
 Üsküdar, 176
 Üstâd'üd-dâr, 354
Váczy P., 32, 46, 73, 78, 213, 222, 240, 244, 248, 264, 265, 267, 317
Vahdet-i Vücut, 365
 Vak'at'üş-Şi'b (Geçit savaşı) 138
Valani, 179
 Valentinianus III., 73, 74, 79, 80
 Valentinus, 99, 101, 155, 246
Valwen, 179
Vámbery, A., 44, 72, 78, 144, 172, 187, 190
 Vandal, -lar, 71, 72, 74, 77, 278, 280
 Vardar nehri, 178
 Vareg, 167
 Var-guni (Bar-guni) 154
 Varkhon, 155
 Varuno, 300
Vasiliev A.A., 100, 157, 162, 163, 197, 198
Vatatzes, J., 188
 Vayk, 170 bk. Bayk.
 Vei-ho, 125
Vekil-i hâs, 352
Velâyet-i âmme, 224, 281
 Veled Sultan, 378
 Velid I, (halife) 163
Velieva D., 316
 Veneda, 75
 Venedik, 80
Venedikov İ., 199
 Venelin, 69
Venger, 168
Vernadsky G., 168
 Veşi, 75
 Vidivari, 75
Vierkand A., 15
 Vikhtun, 59 bk. Beg-tun.
Viyana Diffusioncuları, 19, 21, 36, 211
Viyana ekolü, 20, 36, 37, 218
 Vizigot, 71 bk. Batı Got'ları
 Vladimir, knez, 168, 175, 177
 Vladimir Monomakh, 183
Vladimirtsov, B. Y., 234, 236, 287
 V.n.ndr, (V.1. n.d.r) 195
 Vogul, -lar, 152, 168
 Voin, 182
 Volga, 45, 52, 53, 70, 71, 75, 82, 83, 84, 152, 155,

- 161, 164, 165, 173, 176, 177, 181, 182, 191, 192,
193, 200, 309, 313, 314, 316, 330
Volga nehri, 53, 70, 164 bk. İtil nehri.
Votyak, 200
Vu-hi Tegin, 129, 131
Vu-lo-hun, 126
Vu-sun, 93 bk. U-sun, Wu-sun'lar
Vyatiçler, 164
Vyatka, 200
- Wahid Mirza*, 377
Wales, 279
Walzer R., 368
Wang Yen-tö, 132
War (Var), kabile 154
Ware J.R., 90, 91
Warkhon (Var Hun), 155 bk. Uar-hun'lar
War-Khun (Var-Hun), bk. Avrupa Avarları
Wei'ler, 91 bk. Tabgaç'lar.
Wei nehri, 106
Wei san'atı, 301
Wei-shu, 69, 88, 318
Wei-ts'ing, 64, 277
Wei-wu, 125
Wei Yüan-çung, 115
Wên-ç'êng, 90
Wen-ti, 60, 102, 103, 258
Wieger L., 250
Wiesler C., 15
Wilhelm R., 57
Wilson C.E., 172
Wittek P., 188
Wittfogel K.A., 132
Wolf F.A., 15
Wu, 112, 113
Wu, rahip, 294
Wu-chieh, 192
Wu-huan, 66, 192
Wu-hun (Ugor) 93
Wu-ling, 64, 277
Wu-sun,-lar, 60, 64, 65, 89, 180, 192
Wu-ti, 63, 97, 277
Wüstenfeld F., 374
- Xalikov, 199
Xenophon, 278
- Yabaku, 150, 222, 268, 360
Yabgu, 87
Yabgu, Tong Yabgu'nun küçük kardeşi, 162
Yabgu İlteber, 124, 126
Yabgu Kagan, 107
Yabgu, Oğuz-Yabgu hakani, 148
Yabgu Türkleri, 101
- Yada (yeşim) taşı*, 245
Yâfes, 43, 47
Yağlaqar (Yağlaqr), 126
Yagma, 149
Yağlakar, 224
Yağma, -lar, 142, 149, 150, 377
Yağmalı Toy, bk. *Hân-ı yağma*.
Yahya b. Adıyy, 369
Yaka, 52, 227
Yakalığı, 311
Yakın-doğu, 164
Yâkub b. Nöman, 201
Yakubovskiy A.Y., 182, 185, 200, 236, 292, 309, 315
Yakut, -lar, 52, 92, 288
Yaldızlı Kapu, 198
Yaltkaya Ş., 371, 375, 384
Yama ırmağı, 360
Yamçın, 88
Yang, 237
Yang-shao, 51
Yang-ti, 103, 104, 322
Yang-tse, 90
Yaparlı, 148
Yargan, 254, 281
Yargu, 119
Yarguci, 121, 281
Yarış ovası, 114 bk. Cungarya.
Yarkent, 66, 96, 302
Yarlıg, 262, 303
Yarmak, Türk parası, 315
Yaroslav, 168, 176
Yaruklular, 150
Yasa, 237, 280
Yasef, 166, 250
Yaşıl-öğüz (Yeşil Nehir=Yang-çe= "taluy-Oğüz"),
113
Yatan Ejder şehri, 310
Yavdı, 174
Yavgu, 231
Yay, 222, 245, 258, 261
Yayık nehri, 191, 192 bk. Ural nehri
Yazdgird II, 85
Yazı, 122, 174
Yazı başbuğ, 174
Yazıcıoğlu, 287
Yazır, Boz-ok boyu 148
Ye'cüc-Me'cüc, 172
Yedi iklim teorisi, 33
Yedikule, 198
Yedi-su, 123
Yeh-lu Ta-şih (Kür-han), 143
Ye-hu (yabgu), 96, 103
Yeke, 175
Yelme (keşif seferleri), 275

- Yemen, 137
 Yen-çi-wei, 113
 Yen-çu, 116
 Yened, 222
 Yengi-kent, 312 bk. Yeni-kent
 Yen-hung-ta, 252
 Yeni Kıpçaklar, 185
 Yeni-kent, 147
 Yenisey, 52, 94, 112, 127, 129, 133, 216, 310
 Yen-ki, 249, 259
 Yen-men, 104
 Yenö, 169
 Yen-shih, 249, 259
 Yerleşik kültür, 15, 206, 228, 302
 Yer-su (yer-sub) 119, 289, 291
 Yesevî Ahmed, 366
 Yesevilik, 366
 Yesi şehri, 366
 Ye-ta'lar, 83
 Yetts M.P., 210
 Yevm' ul-atş (Susuzluk vak'ası) 138
 Yezîd b. Useyd, 164
 Yıgan-tegin, 341
 Yıldız, H. D., 141
 Yıldız (Oğuz Kagan'ın oğlu) 245
 Yıltavar, 201
 Yınal-tegin, 341
 Yınanç, 342
 Yınanç M.H., 350
 Yır-bayırku, 124
 Yıva (İva), 148
 Yilig, bk. Elig.
 Yimek kavmi, 181, 185
 Yin-çü (Yen-ki) 249, 259
 Yinçü-ögüz (Seyhun nehri) 115
 Yin-şan dağları, 110
 Y'li Türkçe (Doğu Türkleri lehçesi) 52
 Yoğ, 114, 291, 294, 320, 335, 383
 Yollig Tegin, 122, 124, 321
 Yordanes, 76 bk. Jordanes.
 Young A., 15
 Yo-vu-ku, 126
 Yu, 65
 Yuan-çu, 116
 Yugruş, 156, 158
 Yula, boy, 170, 174, 222 bk. Cula Gyula.
 Yunan, 21, 23, 33, 207, 208, 220, 221, 230, 278, 288, 290, 292, 332, 365, 368, 370
 Yunanistan, 158, 319
 Yunus Emre, 378, 382
 Yurt, 227
 Yurtluk, 358
 Yusuf, Has Hacib, 372
 Yutaş, 170
 Yuthanglar, 76
 Yuvuluk'us-sultan, 353
 Yuwul, 353
 Yü K'ing-tsi, 103
 Yüan-çu, 120
 Yüan-shi, 228, 318
 Yü-çu, 111, 113
 Yüe-çi'ler, 60, 62, 273
 Yüe-pan, 310
 Yüksek kültür" nazariyesi, 21
 Yün-çu, 110
 Yün-kang, 302
 Yüreğir, 148
 Zabelin, 69
 Zâbulistan, 85
 Zadruga, 220
 Zâhîrî, 356
 Zahir-i Semerkandî, 377
 Zajaczkowski A., 165, 166, 167, 309, 376
 Zakharias Rhetor, 155
 Zaman Tanrı, 299, 300
 Zambotti P.L., 20, 37, 54, 213
 Zaviye, 365
 Zavul, 85
 Zehebî, 363
 Zemahşerî, 364, 374, 384
 Zemarkhos, 98, 326
 Zena, bk. Aşına
 Zend-Avesta, 43
 Zengili'ler, 381
 Zenon, 190
 Zerdüşt'lük, 366
 Zeyn'üd'din Cevherî, 374
 Zimmî'ler, 345
 Zındık, 360
 Zichy İ., 48, 168, 172, 208, 226, 271, 276, 281, 312
 Ziebel, 162
 Ziyârî'ler, 345
 Zlatarsky N., 199
 Zonaras, 176
 Zosimos, 213
 µupan 197
 Zuryen, 200
 Zül'-Karneyn nöbeti, 352
 Züye, 200